Ηπειρωτικά γράμματα

ΜΗΝΙΑΙΟ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΧΡΙΣΤΟΣ Ι. ΣΟΥΛΗΣ
Κ. Δ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ
Δ. Β. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΗΜ. Σ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ
Λ. Ι. ΠΑΠΑΒΡΑΝΟΥΣΗΣ

ΓΙΑΝΝΙΝΑ
ΣΕΠΤΕΜ. - ΟΚΤΩΒΡΗΣ 1944

ΧΡΟΝΙΑ Α'.
ΤΕΥΧΟΣ 9-10

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Συνδρομές, συνεργασία καὶ ἀλληλογραφία στὸν ΔΗΜΗΤΡΙΟΝ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ, Γραμματέα τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὁδὸς Δωδώνης 29 Ἰωάννινα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νῖκος Σημηριώτης . . . . . Τὸ Μήνυμα (ποίημα)
Λ. Παπαβρανούσης . . . Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἤπειρος (μελέτη)
Ἠπειρωτικὸ Δημοτικὸ Τραγούδι
Josè Maria de Herédia (μετάφρ. Ἀρ. Γεροντικὸς) Μάχη Κενταύρων καὶ Λαπίθων (ποίημα)
Λάκης Κέκησης . . . . . Φτωχὴ μου κιθάρα (ποίημα)
Κωνστ. Ἀγνάντης . . . . . Ὁ Μητρονικόλας (διήγημα)
Ντόλης Ζαγόρης Ἡ κριτικὴ πεζογραφία τοῦ μεσοπόλεμου (σχεδίασμα)
Φρῖξος Τζιόβας . . . . . Ἑλληνικὸ χρονικὸ (ποίημα)
Δ. Σαλαμάγκας . . . . . Περίπατοι στὰ Γιάννινα (μελέτη)
Γαλάτεια Σαντοριναίου . . . Τὸ 612 τὸ ὕψωμα μιλεῖ (ποίημα)
Νῖκος Γραικὸς . . . . . Ἡ Ἀνθὼ (διήγημα)
Δ. Σαλαμάγκας . . . . Ἀκούω τὰ πεῦκα ποὺ βροντοῦν (ποίημα)
Χρῖστος Ι. Σοῦλης . . . . . Λορέντσος Μαβίλης (μελέτη)
Filippo Pananti (μετ. Δ. Σαλαμάγκας) Πλούσιος ποιητὴς (σατυρικὸ ποίημα)
Ἄγγελος Σημηριώτης . . . . . Μεσονύχτι (ποίημα)
Φρῖξος Τζιόβας . . . . . Κώστας Καρυωτάκης (μελέτη)
Θάλεια Ἰωάννου . . . . . Πλήξη (ποίημα)

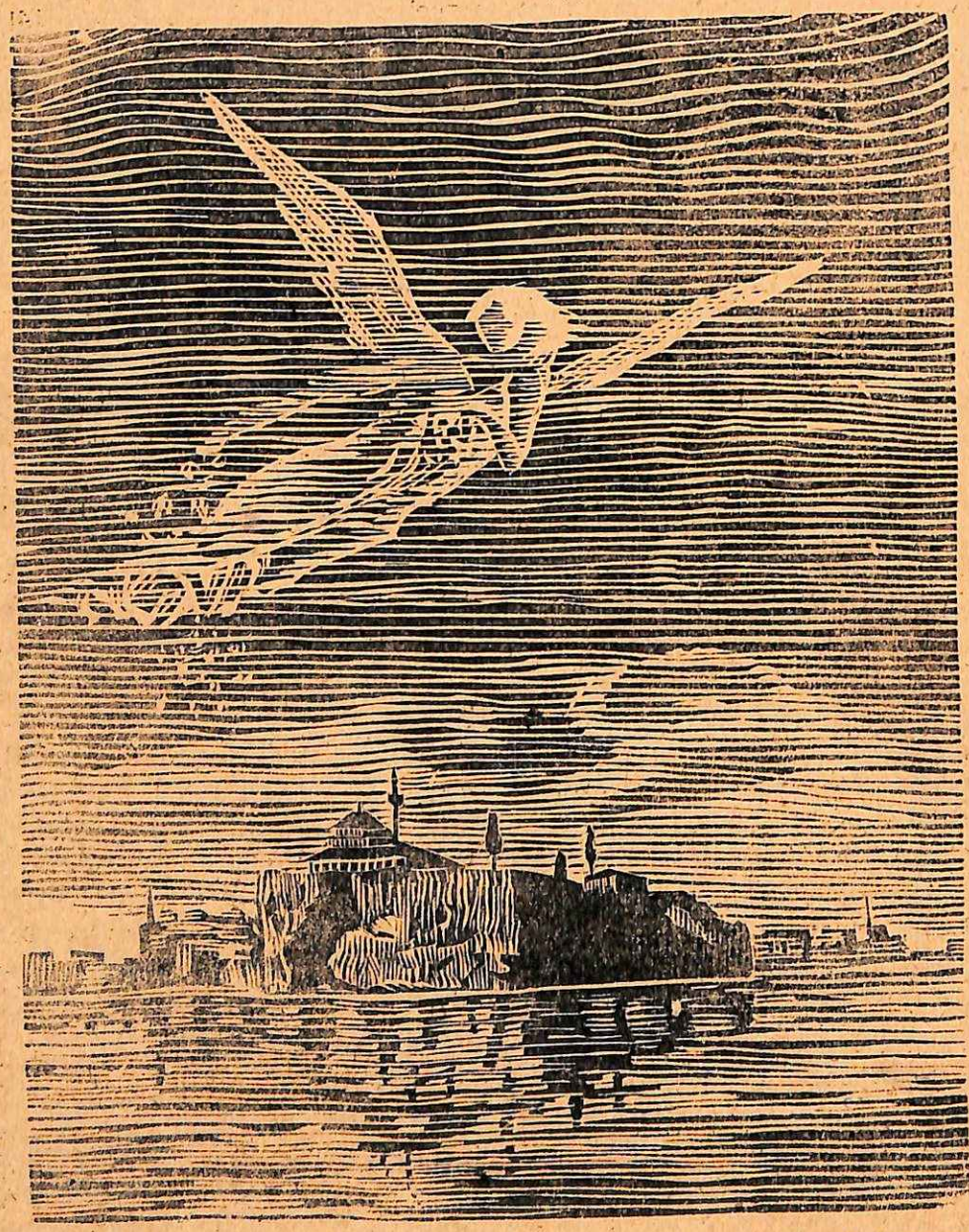
ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ

Ἕνας ἀπολογισμὸς.—Ἄγγελος Σημηριώτης: Ν.Σ.Σ.—Τέλλος Ἄγρας: Νῖκος Λεβέτσιος.— Ἤρθαν τ' ἀδέρφια μας: Δ.Σ.Σ.— Κάθε μῆνα. Ἀναχρονισμοὶ: Π.Φ.— Σημείωμα.—

Οἱ ξυλογραφίες τοῦ τεύχους αὐτοῦ φιλοτεχνήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ν. Σημηριώτη καὶ Π. Βρέλλη.

Τυπώθηκε στὸ Καλλιτεχνικὸ Τυπογραφεῖο Γεωργίου Ρουσσᾶ
Λόρδου Βύρωνος 51 — Γιάννινα

ΕΤΑΙΡΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Η ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ

Ν. ΣΗΜΗΡΙΩΤΗ

Κοιμᾶστε Γιάννινα, ἐλαφρὰ νὰ κοιμηθῆτε τώρα
μὲ παραδείσια ὀνείρατα, χωρὶς σκλαβιᾶς βραχνᾶ!
Γ' ὅχυρο φτερούγης Λευτεριᾶς, μὲ τάλλα του θεῖα δῶρα,
μὲ ρόδων βαίνει πέταλα τὸν ὕπνο σας ἀχνά.

Γ. ΣΤΡΑΤΗΓΗΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΧΡΟΝΙΑ ΠΡΩΤΗ | ΓΙΑΝΝΙΝΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΟΚΤΩΒΡΗΣ 1944 | ΤΕΥΧΟΣ 9-10

ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ

Ἐλᾶτε, ἀστροποσύγνεφα! Οἱ βροντόλαλοι
κεραύνιοι ἀχοί, ξεσπᾶστε ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη,
τὸ Μήνυμα ἡ φωνή σας ἡ μυριόλαλη
νὰ φέρει ὡς τ' ἄκραχτα τοῦ Ἀπείρου μάκρ!

Ν' ἀχολογήσουν οἱ βαθειὲς σπηλιὲς
κι οἱ φάραγγες βοερὰ ν' ἀποκριθοῦνε,
κι ἀπὸ τῆς Πίνδος τὶς τρανὲς κορφὲς
ὡς τὸν Ταΰγετο οἱ βροντὲς νὰ εἰποῦνε:

«Ξυπνᾶτε, ὦ τάφοι ἀρχαῖοι, καινούργια μνήματα,
τοῦ Λυτρωμοῦ πάλι φωτᾶ ἡ λαμπάδα!
Τῶν Ὑπερβόρειων διάβηκαν τὰ βήματα,
φύγανε οἱ βάρβαροι ἀπ' τὴ γῆ σου, Ἑλλάδα!

Κι ἀπ' τὸ Βυζάντιο, κι ἀπ' τὴν Ἐπανάσταση,
κι ἀπ' τῶν Ἀλβανικῶν βουνῶν τὰ χιόνια,
ξυπνᾶτε, νὰ χαρῆτε τὴν Ἀνάσταση,
ἥρωες νεκροὶ ἀπὸ δυὸ χιλιάδες χρόνια!»

Τὸ μήνυμα τῆς Λευτεριᾶς, μυριόλαλη
νὰ πάει φωνή, ὡς τ' ἀχνὰ τοῦ Ἀπείρου μάκρη,
ἐλᾶτε, ἀστραποσύγνεφα! Οἱ βροντόλαλοι
κεραύνιοι ἀχοί, ξεσπᾶστε ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη!

ΝΙΚΟΣ ΣΗΜΗΡΙΩΤΗΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΩΡΕΑ Καλ. Ματρή
ΗΜΕΡΟΜ. 20.8.85
ΑΡΙΘ. 38327

Λ. ΠΑΠΑΒΡΑΝΟΥΣΗ

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΑΙ Η ΗΠΕΙΡΟΣ

[Ὁμιλία στὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ Παλαμᾶ ποὺ ξόθηκε ἀπὸ τοὺς φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς τῶν Γιαννίνων, στὶς 8 Αὐγούστου 1943]

Α΄. ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ ΚΑΙ Η ΗΠΕΙΡΟΣ

Πρὶν ἀκόμα μποῦμε στὸ ἔργο τοῦ Ποιητῆ, κάποιοι ἄλλοι δεσμοὶ τῆς οἰκογένειας τῶν Παλαμάδων μὲ τὴν Ἤπειρο πρέπει νὰ τονιστοῦν.

Ὁ Παναγιώτης Παλαμάρης ἢ Παλαμᾶς, πρόπαππος τοῦ Ποιητῆ, εἶναι ὁ γενάρχης τῆς μεσολογγίτικης οἰκογένειας τῶν Παλαμάδων. Ἀλλὰ εἶναι ὄχι μόνο ὁ γενεαλογικός, ἀλλὰ καὶ ὁ πνευματικός τους γενάρχης καὶ κληροδότησε στοὺς ἀπογόνους του ὄχι μόνο τὸ ὄνομα Παλαμᾶς (1) ἀλλὰ καὶ μιὰ ἀξιόλογη πνευματικὴ παράδοση μέσα στὴν οἰκογένεια. Εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς φημισμένους διδασκάλους τοῦ Γένους ποὺ ἀναδείχτηκαν στὸν προπερασμένο αἰῶνα.

Γεννημένος στὸ Μεσολόγγι στὰ 1722, μετὰ τὰ πρῶτα γράμματα τῆς πατρίδας του, ἐπιθυμοῦσε ἀνώτερες σπουδές. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ποῦ ἀλλοῦ μποροῦσε ὁ φιλόμαθος μεσολογγίτης νὰ ἱκανοποιήση τὸν πόθο ποὺ εἶχε γι' ἀνώτερη μάθηση, ποῦ ἀλλοῦ, παρὰ στὴν πνευματικὴ πρωτεύουσα τοῦ καιροῦ ἐκείνου, στὰ Γιάννινα; Στὰ Γιάννινα. ποὺ κατεῖχαν τὰ πρωτεῖα «στὰ γρόσια καὶ στὰ γράμματα», ποὺ ἦταν τότε «Νέαι Ἀθῆναι» καὶ λαμπρόφωτη ἑστία τῶν γραμμάτων. Ἦρθε λοιπὸν ἐδῶ ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, νὰ φοιτήσει στὶς σχολὲς τῆς πόλης μας, ν' ἀκούσει τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη κι ἄλλους μεγάλους δασκάλους τῆς ἐποχῆς γιὰ νὰ ἀναδειχτῆ ἀργότερα κι αὐτὸς πρωτοδιδάσκαλος στὴν Ἀθωνιάδα Ἀκαδημία καὶ νὰ κατασταλάξει στὸ Μεσολόγγι πάλι, ὅπου ἵδρυσε τὴν περίφημη Παλαμαία Σχολή.

Νὰ λοιπὸν οἱ πρῶτες σχέσεις τῶν Παλαμάδων μὲ τὰ Γιάννινα. Στὴν πνευματικὴ παράδοση τῆς οἰκογένειας τοῦ Ποιητῆ ἔπαιξε τὸ ρόλο της καὶ ἡ Ἤπειρος. Ἀπὸ τὰ Γιάννινα παίρνει τὰ πρῶτα φῶτα ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Παναγιώτης Παλαμᾶς, ἀλλὰ οἱ δεσμοὶ δὲ τῶν Παλαμάδων μὲ τὴν Ἤπειρο δὲ σταματοῦν ἐδῶ. Στὴν Παλαμαία Σχολὴ τοῦ Μεσολογγιοῦ πολλοὶ ἠπειρῶτες διδάχτηκαν ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Παλαμᾶ κι ἀπὸ τὸ γιό του Γρηγόριο. Ἔτσι ὁ διδάσκαλος αὐτὸς ἀνταπέδωσε στὴν Ἤπειρο, ποὺ ὑπῆρξε ἡ πρώτη του πνευματικὴ τροφός, ἀρκετοὺς μαθητές του ποὺ ἤρθαν καὶ δίδαξαν ἀργότερα στὰ Γιάννινα, στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀλήπασα, στὴν Ἄρτα, στὴν Πρέβεζα καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἠπείρου. (2)

(1) Ὁ Παναγιώτης Παλαμάρης ἀπὸ θαυμασμὸ πρὸς τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, ποὺ ἔζησε τὸ ΙΔ΄ αἰ., μετωνομάστηκε σὲ Παλαμᾶς. Βλ. Κ. Σάθα Νεοελληνικὴ φιλολογία, τομ. Α΄. 1868, σελ. 573, σημ. 1. Πρβλ. καὶ τοῦ σεβαστοῦ μου Ν. Α. Βέη. Ἡ καταγωγὴ καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Παλαμᾶ, ἐφημ. «Πρωΐα» ἀριθ. 18—123 28 Μαρτίου 1943 σελ. 1γ.

(2) Βλ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. σ. 578 καὶ Χ. Γ. Εὐαγγελάτου, Παλαμαϊκὴ Σχολή, ἄρθρο στὴ Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. ΙΘ΄ (1932) σ.448.

Β΄. Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Μετὰ τὴν εἰσαγωγικὴ αὐτὴ παρέκβαση, ποὺ ἔδειξε, ὅπως εἴπαμε, τὶς πρῶτες πνευματικὲς σχέσεις τῶν Παλαμάδων μὲ τὴν Ἤπειρο, ἂς ἐντοπίσουμε τὴν ἐξέτασή μας στὸν ποιητὴ Παλαμᾶ κι ἂς προσπαθήσουμε νὰ σκύψουμε στὸ πολύτομο ἔργο του καὶ νὰ δοῦμε πῶς εἶδε ὁ Ποιητὴς τὴν Ἤπειρο καὶ πῶς τὴν ἐτραγούδησε. Εἶναι κάτι ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει εἰδικώτερα καὶ ἀμεσώτερα φυσικά, σὰν ἠπειρῶτες καὶ θὰ μᾶς κάνει νάμαστε ὄχι μονάχα θαυμαστὲς τοῦ μεγάλου του ἔργου, μὰ θὰ τραβήξει κ' εὐγνώμονη τὴν καρδιά μας κοντά του, κοντὰ στὴ μεγάλη του ἀγάπη γιὰ τὴν ἰδιαίτερή μας πατρίδα.

Ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς εἶναι ἀναμφισβήτητα, ὁ ποιητὴς ποὺ ἄπλωσε τὴν ἔμπνευσή του σ' ὅλα σχεδὸν τὰ θέματα. Μὰ στὸ πολύμορφο ἔργο του ξεχωρίζει πάντα ὁ πατριδολάτρης καὶ θεσμοφύλακας, ὁ προφήτης κι ὁ ἀναγεννητὴς τῆς φυλῆς του. Λυρικός, ἐπικὸς καὶ στοχαστικὸς στὸ ἔργο του, Σολωμὸς καὶ Βαλαωρίτης μαζί, ἔσκυψε ν' ἀφουγκραστει τὴν θερμὴν ἀνάσα τοῦ λαοῦ του κι ἔδωσε μὲ πρωτόφαντο βάθος τὸ καρδιοχτύπι τοῦ ἔθνους του, «τὸ ποιητικὸ χρονικό», ὅπως χαρακτηριστικὰ ὁ ἴδιος τ' ὀνομάζει. (3) «Δὲ μπορεῖ νὰ εἶμαι μονάχα ὁ ποιητὴς τοῦ ἑαυτοῦ μου», ἔγραψε κάπου. «Εἶμαι ποιητὴς τοῦ καιροῦ μου καὶ τοῦ γένους μου!» (4)

Ἀγκάλιασε ἔτσι σ' ὁλόκληρη τὴ χρονικὴ καὶ τοπικὴ του ἔκταση τὸν ἑλληνισμὸ καὶ φυσικά, δὲ λείπει ἀπὸ τὸ ἔργο του καὶ ἡ Ἤπειρος. Ἡ ἠπειρωτικὴ ἱστορία, οἱ θρύλοι, ἡ ὀρεινὴ καὶ καὶ μεγαλόπρεπη ἠπειρωτικὴ χώρα καὶ τέλος ἡ ἠπειρωτικὴ λογοτεχνία ἔδωσαν θέματα στὸν ποιητὴ καὶ στὸ μελετητὴ Παλαμᾶ.

Ἀπὸ τὴν ἱστορία μας ἀρχαιότερο σημαντικὸ γεγονὸς εἶναι, βέβαια, ἡ Δωδώνη καὶ τὸ μαντεῖο της. Στὰ «Μάτια τῆς ψυχῆς μου», ἀπὸ τὰ πρῶτα βιβλία τοῦ Παλαμᾶ, ὑπάρχει ἕνα ποίημα, «Τὰ περιστέρια». (5) Ἀρχίζει μὲ τὸ στίχο:

Τὰ περιστέρια εἴμαστ' ἐμεῖς τ' ἀγνὰ
[καὶ τὰ παρθένα

καὶ συνεχίζει:

. . . . Σὲ χρόνους παναρχαίους
στὸ δέντρο ἐμεῖς φωλιάσαμε τοῦ Δω-
[δωναίου Διὸς
κ' ἔστελν' ἐμᾶς χρησμούς του ἕνας
[θεός . . . .

Τὰ περιστέρια ποὺ «φώλιασαν στὸ δέντρο τοῦ Δία στὴ Δωδώνη» εἶναι ἀρχαία ἠπειρωτικὴ παράδοση ποὺ τὴν ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος στὸ Β΄ Βιβλίο τῆς Ἱστορίας του (κεφ. 55). «. . .τάδε δὲ Δωδωναίων φασὶ αἱ προμάντιδες, δύο πελειάδας μελαίνας ἐκ Θηβέων τῶν Αἰγυπτίων ἀνιπταμένας τὴν μὲν αὐτέων εἰς Λιβύην, τὴν δὲ παρὰ σφέας ἐπικέσθαι. ἱζομένην δέ μιν ἐπὶ φηγὸν αὐδάξασθαι φωνῇ ἀνθρωπηίῃ, ὡς χρεὼν εἴη μαντήιον αὐτόθι Διὸς γενέσθαι..».

(. . . Καὶ νὰ τὶ λένε οἱ ἱέρειες τῆς Δωδώνης· πὼς δύο μαῦρες περιστερὲς πετάξαν ἀπ' τὴ Θήβα τῆς Αἰγύπτου κ' ἡ μιά τους πῆγε στὴ Λιβύη, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἦρθε στὸν τόπο τους. Κάθησε ἐπάνω σ' ἕνα ἡμερόδεντρο καὶ λένε πὼς εἶπε μὲ φωνὴν ἀνθρώπινη, ὅτι ἔπρεπε μαντεῖο τοῦ Δία ἐδῶ νὰ γίνει. . . .).

Σ' αὐτὸν τὸν ἀρχαῖο ἠπειρωτικὸ θρύλο ἀναφέρονται οἱ στίχοι τοῦ

(3) Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου. Ἡ ποιητικὴ μου, τόμ. Α΄., 1933 σ. 9.

(4) Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου, ἐκδ. β΄, 1921, στὸν πρόλογο, σ. 12.

(5) Ὁ Ὕμνος τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τα Μάτια τῆς ψυχῆς μου, ἔκδ. β΄, 1920 σελ. 115.

Παλαμᾶ καὶ δὲν πρέπει, βέβαια, νὰ μᾶς παραξενεύει ἡ τόσο λεπτομερειακὴ γνώση τῆς ἱστορίας καὶ τῶν παραδόσεών μας, γιατὶ ὁ Παλαμᾶς εἶναι ὁ βαθύτερα καὶ πλατύτερα μελετημένος Ἕλληνας ποιητής.

...Στὸ σπίτι μας πουλιὰ ἀσυνήθιστα [λολούνε
καὶ στοῦ σπιτιοῦ μας τὴν αὐλὴ παρα- [βλαστάρι
τοῦ μαντικοῦ δεντροῦ φουντώνει τῆς [Δωδώνης... (6)

Δηλαδὴ στὸ ἰδεατὸ σπίτι τοῦ ποιητῆ φουντώνει κι ἕνα παραβλάσταρο τῆς μαντικῆς Δωδωναίας φηγοῦ, γιατὶ ὁ Παλαμᾶς θέλει τὸν ποιητὴ ὄχι μονάχα στιχουπλόκο, ἀλλὰ ἱερουργὸ καὶ ἱεροφάντη τῆς Ἰδέας, μύστη καὶ προφήτη.

Γενικὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ μεσαιωνική μας ἱστορία, ἐκτὸς ἀπ' τὴ Δωδώνη καὶ τὸν Πύρρο, ποὺ ἀναφέρει κάπου ὁ Παλαμᾶς, κι' ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς παρεκβατικοὺς στίχους τῆς «Φλογέρας τοῦ Βασιληᾶ», αἰῶνες ἠπειρωτικῆς ἱστορίας περνοῦν χωρὶς νὰ δώσουν οὔτε ἕνα θέμα στὸν Ποιητή μας. Εἶναι βέβαια φτωχὴ κι ἀσήμαντη ἴσως ἡ ἱστορία μας σ' αὐτοὺς τοὺς αἰῶνες, ἀλλὰ τὸ μεσαιωνικό μας Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου καὶ τὸ κίνημα τοῦ Σκυλοσόφου, γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὰ σπουδαιότερα, εἶναι ἀξιόλογα γεγονότα καὶ ἴσως ἀποφασιστικὲς στιγμὲς καὶ χαρακτηριστικὲς περιπέτειες τοῦ ἔθνους μας. Μὰ ὁ ποιητὴς δὲ γράφει ἱστορικὴ χρονογραφία γιὰ νὰ κρίνουμε τὴν πληρότητά του ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη. Δὲν καθορίζει, ὅπως ὁ ἐπιστήμονας τὰ θέματά του, ἀλλὰ καθοδηγεῖται —ἢ μᾶλλον παρασύρεται ἀπὸ τὴν ἔμπνευσή του. «Ὁ ἀστόχαστος θὰ πιστεύει πὼς ἕνας ποιητὴς διαλέγοντας βρίσκει τὰ θέματά του...», μᾶς λέει... «Τίποτε δὲ διάλεξα. Ὁ ποιητὴς δὲ διαλέει, πυρώνεται καὶ πάει μπροστά...». (7).

Ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ μας ἱστορία, στὴ «Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ» βρίσκουμε κάπου-κάπου κάτι ν' ἀναφέρεται στὴν Ἤπειρο· παροδικὰ βέβαια, ἀλλὰ μερικοὶ στίχοι εἶναι χαρακτηριστικοί. (8) Στὸν Τέταρτο Λόγο, ὅπου ὁ ποιητὴς ἐπιχειρεῖ μίαν ἀπαρίθμηση τῶν στρατῶν τοῦ αὐτοκράτορα Βουλγαροκτόνου, «ἕνα ζωγραφικό, μελετημένο ἀράδιασμα τῶν κάθε λογῆς καὶ φυλῆς ὁπλιτῶν», ὅπως ὁ ἴδιος λέει, σελ. 165) δὲ λείπουν καὶ οἱ ἠπειρῶτες:

....Κι' ἀπὸ τὴν Ἀδριανόπολη, τὴ χώρα [τὴ μεγάλη,
Σολντάτοι τῆς Νικόπολης, τοῦ Δυ- [ραχιοῦ, τῆς Ἄρτας,
κι' ἀφέντες ἀπ' τὴν Ἔγριπο, κι ἀπ' τὰ [νησιὰ δουκάδες,
παιδόπουλα, ἀρχοντόπουλα.... (σελ. 56)

Οἱ ἠπειρῶτες ὅμως ἀνήκουν στὰ ἐπίλεκτα στρατεύματα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ σ' αὐτὰ στηρίζει τὴ δύναμή της ἡ ἀπέραντη ἐπικράτεια:

....Κι' ἀπὸ τὰ καβαλλαρικὰ τὰ θέμα- [τα βγαλμένοι
Μακεδονίτες, Θεσσαλοί, Θρακιῶτες, [Ἠπειρῶτες·
τ' ἅρματα τὰ βυζαντινὰ σὲ τούτους [πρῶτα πρῶτα,
γιὰ τιμηθοῦν, γιὰ ντροπιαστοῦν, τιμὴ [ντροπή, χρωστᾶνε. (σελ. 57)

Μετὰ ἀπ' αὐτά, ὁ Παλαμᾶς κατεβαίνει στὸν ἁρματωλισμὸ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλήπασα.

Σπέρμα τῆς Χάμκως, δέρνεσαι
μεσ' στὸ λάγνο χαρέμι,
Ὕπνο ζητᾶς, ὄχι ἔρωτα
μὰ κι' ὁ ὕπνος σὲ τρέμει.

Σὲ διβάνι χρυσόστρωτο
γέρνεις πρόσωπο χλωμό.
Ἀλλὰ τὸ σπαθὶ τὸ ἄπαρτο
σὰ βραχνὰς σὲ πλακώνει.

Μόνο σὺ μένη ἀπάνω σου
σὲ χαϊδεύει ἡ ἀκριβή σου,
σὰν πουλὶ ποὺ θὰ σαλεύει
στὴν ἄκρη μιᾶς ἀβύσσου.

Τὸ ποίημα ἀνήκει στὴ συλλογὴ «Ἰαμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι» (2), κι ἀναφέρεται ὅπως εἶναι φανερό, στὸ γιὸ τῆς Χάμκως, τὸν Ἀλήπασα. Θυμίζει ἴσως λίγο Βαλαωρίτη σὲ κάποιους στίχους, δὲν εἶναι ὅμως μιὰ ἁπλῆ θεματογραφία, μιὰ εἰκόνα, μιὰ περιγραφή. Ἀνήκει στὰ ποιήματα ἐκεῖνα τοῦ Παλαμᾶ, ὅπου δυσκολεύεται κανεὶς νὰ καθορίσει, ἂν ὁ ποιητὴς θέλησε νὰ μᾶς δώσει ἕνα ἱστορικὸ γεγονὸς ἢ πρόσωπο, κι εἶναι σαν προέκταση ἀπ' τὸ θέμα ὁ στοχασμός, ἢ ἂν ὁ ποιητής, γιὰ νὰ ἐκφράσει τοὺς στοχασμούς του, χρησιμοποίησε τὴν ἱστορία καὶ τὰ πρόσωπά της σαν σύμβολα.

Διαφορετικό, δημοτικώτερο στὸ στίχο καὶ στὸ νόημα, περιγραφικώτερο καὶ χωρὶς τὴ φιλοσοφικὴ σκοτεινότητα ἄλλων τραγουδιῶν, εἶναι τὸ τραγούδι ποὺ βάζει ὁ ποιητὴς στὰ χείλη τῆς Μελένιας του: (3)

—Τ' εἶν' τὸ κακὸ ποὺ ἀντάριασε τὰ Γιάννενα τὴ χώρα,
τ' εἶν' τὸ κακὸ ποὺ ἀντάριασε τὰ Γιάννενα τὸν κάμπο;
Τὸ λὲν τοῦ κάμπου τὰ πουλιὰ στὴν κυματούσα λίμνη,
στὰ μαῦρα σύγνεφα τὸ λὲν τὰ μαῦρα κυπαρίσσια:
Μιὰ τουρκοπούλα ἀγάπησε κάποιο ναπολιτάνο...
Σκλάβα τὴν πρόδωσε, νὰ φάη τὰ κριάτα της ἡ σκρόφα!
«Ἐλᾶτ' ἐδῶ οἱ ντερβίσηδες, κοιτᾶχτ' ἐδῶ, ἀραπάδες,
τοῦ χαρεμιοῦ τ'ἀνθόγαλα πῶς τὸ μολεύει ὁ φράγκος!»
Οὐρλιάζουν οἱ ντερβίσηδες, ἀφρίζουν οἱ ἀραπάδες.
Μὲ τὸ γλυκόνομα Γκιουλσοὺμ μιὰ τουρκοπούλα κάποιο
ναπολιτάνο ἀγάπησε.

Ξέσκεπη τὴν πομπεύουν.
Προστάζει Ἀλῆς, τῆς Χάμκως γιός: «Τὴν κούρβα νὰ χαλάστε,
σκληρὸς ἂς εἶναι ὁ χαλασμός, ἀργὸς ἂς εἶναι ὁ Χάρος!»
Τουρκαρβανίτες, Ἀραπιά, μπέηδες, ραγιάδες, ὅλοι,
πέρα στὸν κάμπο τὴν τραβᾶν, ἀνθογελοῦσε ἡ πλάση,
πλατιὰ τὸ λάκκο ἀνοίγουνε, βαθειὰ τὸ λάκκο σκάβουν.
Γκιουλσούμ, ροδόσταμο, Γκιουλσούμ, ἐρωτικὸ τρυγόνι,
τὸ ριζικό σου ἀπάντεχο καὶ τὸ γραφτό σου μαῦρο!
Μέσα στὸ λάκκο ζωντανὴ καὶ τὴν πετροβολᾶνε.
Τὰ καστανάτα σου μαλλιὰ σκόρπια χυτὰ μπρὸς πίσω,
νὰ κρύψουν τὴ γυμνότη σου τοῦ κάκου πολεμᾶνε,
τσακάλια καταπάνου σου καὶ πεινασμένοι λύκοι,
τ' ἀστροκορμί σου πιὸ πολὺ τοὺς κάνει καὶ λυσσᾶνε.
Σκληρὸς γιὰ σένα ὁ χαλασμός, ἀργὸς γιὰ σένα ὁ Χάρος.
Ὅλοι τὴν πέτρα ἀδράξανε, παιδιά, γυναῖκες, γέροι,
κ' ἐσύ, μηλίτσα φουντωτὴ κι' ἀπὸ καρπὸ γιομάτη
κι' ἀπὸ τὰ νιάτα δροσερὰ κι ἀπὸ τὰ κάλλη ἀφράτα,
ρουμπίνι ρέει τὸ αἷμα σου καὶ κοκκινίζει ὁ λάκκος,
κ' ἐσὺ σπαράζεις καὶ βογγᾶς, κι' ὁ Χάρος ἀπ' τῆς Χάμκως
ὁρμηνεμένος τὸν Ἀλῆ, κι αὐτὸς γιὰ νὰ σὲ πάρη,
βάζει ὅλη του τὴν ἄργητα καὶ τὴ σκληράδα του ὅλη.
Ἀπείραχτο ἀκροβλάσταρο τοῦ συντριμμένου δέντρου
μόνο τ' ὡραῖο κεφάλι σου φιλὶ διψάει κι ἀκόμα....

(6) Ἡ Ἀσάλευτη Ζωή, ἐκδ. γ' 1926 σ. 39.

(7) Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου, ἐκδ. β'. 1921, στὸν πρόλογο σ. 11.

(8) Ἡ Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ μὲ τὴν ἡρωϊκὴ τριλογία, ἐκδ. β., 1920. Σχετικὰ μὲ τὴν Ἤπειρο βλ. κυρίως στὶς σελ. 44, 56, 57, 62, 67, 70.

(2) Ἰαμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι, ἐκδ. β' 1920, σ. 29.

(3) Βωμοί, ἐκδ. β', σ. 94—95.

Τ' ὡραῖο αὐτὸ τραγοῦδι, τὸ «μοιρολόϊ τῆς Γκιουλσοὺμ», τὸ τραγουδοῦσε ἡ Μελένια, μιὰ μαρτυρικὴ «τοῦ πόθου ἱέρισσα, μαστόρισσα τοῦ χάϊδιου», ποὺ πῆρε τὸν ποιητὴ «ἀγόρι ἀγίνωτο» ἀκόμα καὶ τὸν ἐπρόσφερε θυσία στὴ δέσποινά της, τὴν 'Αφροδίτη.

Μᾶς πῆρες καὶ μᾶς πῆγες
στ' ἀλαργινὰ τὰ Γιάννενα τοῦ 'Αλῆ, τοῦ [γιοῦ τῆς Χάμκως
μὲ τῆς Γκιουλσοὺμ τὸ μοιρολόϊ ποὺ ἀρχι- [νῆσες νὰ παίζῃς
τεχνίτρα ἐσὺ τοῦ τραγουδιοῦ, στὴ λύρα [τῆς φωνῆς σου (σ. 97)

"Αν ὑπάρχει δημοτικὸ τέτοιο τραγούδι, δὲν ξέρω. 'Αλλὰ ἴσως κάπου νὰ πῆρε τὸ πυρῆνα ὁ Παλαμᾶς. Μὲ πόση ὅμως μαεστρία εἶναι χυμένοι οἱ στίχοι! 'Η ἁπλότητα κ' ἡ χάρη τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ συνταιριασμένη μὲ τὴν τέχνη τοῦ Δασκάλου.

'Η Γκιουλσοὺμ τοῦ τραγουδιοῦ μᾶς θυμίζει ἕν' ἄλλο θῦμα τοῦ 'Αλήπασα, τὴν Κυρὰ Φροσύνη. Καλὰ ἢ κακά, δίκαια ἢ ἄδικα, ἡ Κυρὰ Φροσύνη καὶ οἱ δεκαεφτὰ γιαννιώτισσες ἀρχόντισσες εἶναι οἱ ἡρωῖδες ποὺ ἡ λαϊκὴ καὶ ἡ ἔντεχνη ποίηση τὶς ἐξύμνησε καὶ τὶς ἀνέβασε πολὺ ψηλά. Δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία ποὺ δημιουργήθηκε γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας γύρω ἀπὸ τὸν πνιγμὸ τῆς Φροσύνης.

(ἀκολουθεῖ)

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Βρυσοῦλα με τὸ κρυὸ νερὸ καὶ τὴν ὀξυὰ μπροστά σου
τίποτε δὲν σοῦ ζήλεψα μόν' τὴ γειτόνισσά σου
πόχει τὸν ἄσπρο τὸν λαιμό, τὸ μάγουλό της μῆλο
κι ἡ μέση της μιὰ λεμονιὰ μέσα στὸ περιβόλι.
Παρακαλῶ σε ποστάντζῃ καὶ σὲ περιβολάρη
γιὰ νά μ' ἀφήσεις νὰ διαβῶ μέσα στὸ περιβόλι,
ν' ἀγκάλιαζα τὴ λεμονιὰ νὰ φίληγα τὰ κίτρα.
Αὐτὰ τὰ κίτρα τἄμορφα ἔχουν κακὸ δραγάτη.
— 'Η μάννα μ' εἶν' ὁ ποσταντζῆς κι ἀφέντης μου ὁ δραγάτης
τ' ἀδέρφια μου τὰ κλήματα κι ἐγὼ εἶμαι τὸ σταφύλι.
"Οποιος τὸ κόψει κόβεται κι ὅποιος τὸ φάει πεθαίνει
κι ὅποιος τὸ πάει στὸ σπίτι του ρίζα δὲν ἀπομένει.
—Τὸ κυπαρίσσι τὸ ψηλὸ ποῦ 'ναι στὴν "Αγια—Μαύρα,
ἔτσ' εἶν' κ' ἡ μέση σου λιανὴ καὶ τὰ μαλλιά σου μαῦρα.
κι ἀστήθεια γειῶν * μαλάματα καὶ γειῶν μαργαριτάρια.
Θὰ σοῦ τὰ κλέψω μιὰ βραδυὰ νἄναι καὶ νειὸ φεγγάρι,
νὰ σηκωθεῖς νὰ μὴ τὰ βρεῖς νὰ σκάσεις νὰ πλαντάξεις,
νὰ σκάσει τὸ χειλάκι σου, νὰ πικραθεῖ ἡ καρδιά σου.

* λογιῶν

(Ἠπειρωτικὴ παραλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη συλλογὴ τοῦ κ. Χρ. Ι. Σούλη)

JOSÉ MARIA DE HEREDIA

ΜΑΧΗ ΚΕΝΤΑΥΡΩΝ ΚΑΙ ΛΑΠΙΘΩΝ

Σὲ βλάφτει τὸ γλυκὸ κρασὶ ποὺ κι ἄλλους τοὺς ζα- [λίζει,
καὶ τὸ ροφοῦν ἀχόρταγα καὶ ταχτικὰ δὲν πίνουν.
'Εκεῖνο καὶ τὸν Κένταυρο τὸν ξακουστὸ Εὐρυτίο
τὸν τύφλωσε στ' ἀρχοντικὸ τὸ σπίτι τοῦ Πειρίθου,
σὰν πῆγε μέσ' στοὺς Λάπιθες. Κι ἀπ' τὸ μεθύσι τύ- [φλα
ἄνομες ἔκανε δουλειὲς στὸ σπίτι τοῦ Πειρίθου.
Θύμωσαν τότε οἱ ἥρωες κι εὐτὺς ἄξω ἀπ' τὴν πόρτα
τὸν πέταξαν καὶ τοὔκοψαν τὴ μύτη καὶ ταὐτιά του.
Κι αὐτὸς μὲ σκλεμένο νοῦ πῆρε τὰ δυό του μάτια
κι ἔσερνε μὲ τυφλὴ ψυχὴ τὴ μαύρη συμφορά του.
Μάχη ἀπὸ τότε ἔτσι ἄρχισε ἀνθρώπων κι κενταύ- [ρων,
ποὺ πρῶτα ἐκεῖνος τὸ κακὸ τἄρχισε ἀπ' τὸ μεθύσι.

('Ομ. 'Οδ. Φ 293—304, μετφ. Ζ. Σιδέρη)

ΚΕΝΤΑΥΡΟΙ ΚΑΙ ΛΑΠΙΘΕΣ

Στὸ γλεντοκόπι ἐχύμησαν τοῦ γάμου οἱ καλεσμένοι·
Πιωμένοι, ὡραῖοι κι' ἀπόκοτοι, Κένταυροι καὶ πολεμιστές.
Καὶ σμίγει ἡ σάρκα ἡ ἡρωϊκή, στῶν φώτων τὶς ἀναλαμπές,
Μὲ τῆς Νεφέλης τῶν παιδιῶν τὴν τρίχα ἀδελφωμένη.

Γέλια κι ἀντάρα. Μιὰ φωνή! 'Η νύφη ἡ πομπεμένη
Σὲ ἀλόγου δέρνεται ἀγκαλιά, μὲ ξεσκισμένες τὶς κρουστὲς
Πορφύρες. Μπρούντζινες ἀχοῦν οἱ ἀσπίδες κάτω ἀπ' τὶς ὁπλές.
Μὲ γιούχα ἡ τράπεζα σωριάστη, ἡ βαρυφορτωμένη.

Μὰ ξάφνου ἐκεῖνος, ποὺ γι' αὐτὸν μικροὶ εἶναι οἱ πιὸ μεγάλοι,
Πετάχτη: ὁ 'Αλκίδης. Λιονταριοῦ μουσοῦδι στὸ κεφάλι
Τοῦ ἥρωα μορφάζει, μὲ πυρρὴ τὴν τρίχα του ὀρθωμένη.

Κι ἀπ' τὴν ὀργὴ ποὺ βράζει μέσ' στὸ φοβερό του μάτι,
'Απ' ἄκρη σ' ἄκρη τῆς φαρδειᾶς τῆς σάλας, δαμασμένη
Γυρίζει ἡ ἀφύσικη κοπή, φρουμάζοντας, τὴν πλάτη.

Η ΦΥΓΗ ΤΩΝ ΚΕΝΤΑΥΡΩΝ

Καὶ μεθυσμένοι φεύγουνε ἀπ' ἀνταρσία καὶ σκοτωμό
Γιὰ τὰ ψηλόγκρεμνα βουνά, ποὺ σκέπουν τή μονιά τους.
Τρόμος τοὺς ὄερνει· νοιώθουνε τὸ θάνατο κοντά τους,
Κι ὀσμὴ τοὺς φέρνει λιονταριοῦ τ' ἀγέρι τὸ νυχτερινό.

Κατεβασιές, λογγά, δρυμὰ περνοῦν χωρὶς σταματημό·
Τὴν ὕδρα καὶ τὸν γκούστερα ζουποῦν στὸ πέρασμά τους.
Καὶ ὑψώνουν κιόλα, στὴν νυχτιά, τὴ ραχοκκαλιά τους
Τὸ μαῦρο Πήλιο, ὁ Ὄλυμπος κι ἡ Ὄσσα πρός τὸν οὐρανό.

Καμμιὰ φορά, ἐνῶ ροβολάει ἡ ἀλαφιασμένη φάρα,
Κάποιος καρφώνεται στητός, πισώπλατα ἀγναντεύει,
Καὶ τὸ κοπάδι, πηδηχτά, τ' ἀδελφικὸ ἀνταμώνει·

Τί ὀπίσω τους ἀντίκρυσεν, ἀνείπωτη τρομάρα,
Τ' ὀλόγιομο κι ὀλόλαμπρο φεγγάρι, ποὺ ἀλαργεύει,
Τὴ φρίκη τοῦ ἥσκιου τοῦ Ἡρακλέα, τὴν ἄσωστη, ν' ἁπλώνει.

(Ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ) Μεταφρ. ΑΡ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΦΤΩΧΗ ΜΟΥ ΚΙΘΑΡΑ

Γλυκειὰ Κιθάρα μου φτωχή, μοναδική μου ἀπαντοχή,
ἀγαπημένη
μὲς στὸ σαλόνι τὸ μαβὶ κρέμεσαι ἀμίλητη, βουβή,
ξεκουρντισμένη..
Ἐσὺ ποῦ μελαγχολικὰ τὰ βράδια τὰ νοσταλγικὰ
μάγια σκορποῦσες,
καὶ στὴ ζωὴ πόσες φορὲς στὶς λύπες μου καὶ στὶς χαρὲς
μ' ἀκολουθοῦσες!..
Τώρα σὰν πρὶν δὲν ἀντηχεῖς· τῆς πονεμένης μου ψυχῆς
νοιώθεις τὴ θλίψη
ποὖναι στὰ σπλάχνα μου κρυφή, γιὰ μι' ἀγγελούδινη μορφὴ
ποὺ μᾶχει λείψει.
Παῖξε κιθάρα μου γλυκιὰ κάποια σονάτα ἁρμονικιά,
ἴσως γυρίσει
αὐτή.. π'ἀγάπησα πολὺ κι ἡ μοίρα θέλησε ἡ τρελλὴ
νὰ μᾶς χωρίσει.

ΛΑΚΗΣ ΚΕΚΗΣΗΣ

Κ. ΑΓΝΑΝΤΗ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Ο ΜΗΤΡΟΝΙΚΟΛΑΣ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Τὴν ἄλλη μέρα εἴχαμε πανηγῦρι στὸ χωριό. Δυὸ ἡμέρες βαστάει ὁ χορός, στὸ πανηγῦρι τῆς Ἀη-Παρασκευῆς κάθε χρόνο. Ὅλο τὸ χωριό, ἐκκλησιάζεται πρῶτα τὸ πρωΐ, κι ἅμα ἡ Λειτουργία τελειώσει, μαζεύεται ἀπ' ὄξω στὴν Πλατεία, καὶ πιάνει γενικὸ χορό· οἱ ἄντρες μπρὸς καὶ πίσω οἱ γυναῖκες. Τ' ἀπόγιομα μάλιστα τῆς δεύτερης ἡμέρας, δὲν εἶναι κανένας νειὸς ἢ νειὰ ποὺ νὰ μείνει ὄξω ἀπ' τὸ χορό· τότε, πρὸς τὸ βραδάκι, γίνονται κι οἱ «Κύκλες»· παύουν τὰ βιολιά, κι ὁ καλλίτερος ἀπ' τοὺς γεροντότερους τραγουδιστές, σέρνει πρῶτος τὸ χορὸ ἀρχίζοντας τὸ τραγοῦδι:

Τέτοια ἡ ὥρα πούηταν ψὲς
τέτοια καὶ παραπονὲς
στὸ χορὸ ποὺ χόρευαν
χόρευαν κι ἀπήδαγαν
ἄντρες γ'ναῖκες καὶ παιδιὰ
καὶ κορασια ἀνύπαντρα
καὶ στὴ μέση στὸ χορὸ
κάθονταν χρυσὸς ἀετὸς
κοὶ μετράει τὰ νύχια του
ταῖς χρυσαῖς φτεροῦγες του
Κάμ'τε κύκλες τὸ χορὸ
Κάμ'τε διπλοκάγκελα
τριπλοκαγκελίσματα
εἶμαι ξένος καὶ θὰ ἰδῶ
καὶ θὰ πάω νὰ μολογῶ
στὰ χωριὰ ποῦ θὰ διαβῶ.

Ξύπνησα πρωΐ-πρωΐ 'κείνη τὴν ἡμέρα. Καθὼς εἶχα ὁλάνοιχτα τὰ παραθύρια, ρουφοῦσα ἀχόρταγα τὸ πρωϊνὸ δροσερὸ ἀεράκι, ποὺ 'ρχόνταν γραμμὴ ἀπ' τὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ, τὸ «Σπανό».

Ὄξω στὸ δρόμο, εἶχε κι ὅλας ἀρχίσει ἡ κίνηση· τρεχᾶτες γυναῖκες καὶ κορίτσια, μὲ τὶς βαρέλες φορτωμένες πήγαιναν στὴ βρύση γιὰ νερό.

Ὁ Ζήκας ὁ χασάπης τοῦ χωριοῦ, ὁ φωνακλᾶς, περνῶντας μὲ τὰ σφαχτὰ ποὔφερνε, ἀκούστηκε:

— Καλῶς τὸν δέχτηκες, Βάσιω· πότ' ἔφθασε;

— Ἀφχαριστῶ, Ζήκα μου, ἦλθε ψὲς ἀργά.

— Εἶναι καλά; τί μολογάει;

— Καλά, Ζήκα μου, μιὰ χαρά

Τὸ χωριὸ ἀναστατονώταν πάντα ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Μητρονικόλα. Λαμπρὴ ἡ πανηγῦρι, πάντα θυμόταν, κάθε δυὸ — τρία χρόνια, τὸ χωριὸ ὁ Μητρονικόλας. Ἀπὸ μικρὸς ποῦ πρωτοταξιδεύτηκε, στὴν ἀρχὴ στὴν Πάτρα κι ὕστερα στὸν Πειραιᾶ, τῶχε σὲ κακό: Ἂν δὲν ἐρχόταν τὴ μιὰ χρονιά, θ' ἀρχόταν τὴν ἄλλη. Κι ὁ ἐρχομός του πάντα θἄκανε κρότο στὸ χωριό. Κάτι καινούργιο καὶ παράξενο θἄφερνε. Αὐτὸς προτόηφερε τὸ δίκανο το «πιστογεμές». Αὐτὸς πάλι, ἄλλη χρονιά, πρωτόηφερε φωνογράφο, καὶ τὸν ἔβαλε, ὅπως λέν, στὸ μεσοχῶρι τὸ βράδυ, σὰν τέλειωσε ὁ χορὸς μὲ τὶς «Κύκλες», καὶ νὰ τσούρμα, ἄνδρες καὶ γυναῖκες γύρω ἀπ' τὸ λαλούμενο, χάζευαν μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα, μὴ μπορῶντας νὰ καταλάβουν ποῦ ἢ πῶς ἔβγαιν' ἐκείνη ἡ φωνὴ καὶ τὰ τραγούδια.

Σάμπως αὐτὸς πάλι δὲν ἔφερε, ἕνα πανηγῦρι, γιὰ πρώτη φορά, μιὰ μικροῦλα φωτογραφικὴ μηχανή; Σταμάτησε τὸ χορὸ τὴν ὥρα πούηταν ἄκρη σ' ἄκρη, καὶ νάτος μποζάτος-μποζάτος, ἔτρεχε, πότ' ἐδῶ καὶ πότ' ἐκεῖ, νὰ σιάχνει τὶς στάσες τῶν

χορευτάδων, νὰ διορθώνει τὴν καμπύλη τοῦ χοροῦ, νὰ βάζει τοὺς γύφτους μὲ τ' ἄργανα νὰ κάθονται χαμηλὰ καὶ στὸ τέλος νὰ δώσει τὸ παράγγελα: «Ἀκοῦτε;; Μὴ κουνηθεῖ κανένας σας!»

Τί πάταγος ἔγινε, ἀλήθεια, στὸ χωριὸ τότε, σὰν πρωτόβγαλε τὴν πρώτη φωτογραφία τοῦ χοροῦ!

Ἄλλη μιά φορά, - εἶχεν ἔρθει Λαμπρή, ἐκείνη τὴ χρονιά, — παρ' ὀλίγο ἔλειψε νὰ σκορπίσει τὴν πομπὴ τοῦ Ἐπιτάφιου, τὴ νύχτα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς. Κρυφὰ - κρυφὰ ἔρριξε κάμποσες τρακατροῦκες· κι ὁ κόσμος, κι οἱ γυναικοῦλες, ποὺ πρώτη φορὰ ἄκουγαν τέτοιο πρᾶμα, ξαφνίστηκαν καὶ σκόρπισαν μὲ φωνὲς καὶ κακό, μὴ ξέροντας τί συμβαίνει ἀνάμεσ' ἀπ' τὰ πόδια τους. Κι ὅσο νὰ μπορέσουν νὰ συνέρθουν, νά, ἀπὸ ψηλὰ σπίθες παράξενες, ἄλλες κόκκινες ἄλλες κίτρινες, ἄλλες γαλάζιες πούπεφταν σὰν ἀστεράκια πολύχρωμα καὶ ποὺ τὰ πέτανε ὅλα ὁ Μητρονικόλας.

— Ἄ!, μὰ τί σοῦ εἶναι αὐτὸς ὁ Μητρονικόλας, ἔλεγαν τὰ κορίτσια. Κι' αὐτός, ὅλο καὶ καμάρωνε: αὐτὸ ἤθελε.

Σήμερα πάλι, ἀνάστατο ἦταν τὸ χωριὸ μὲ τὸν ἐρχομό του· πάλι κάτι καινούργιο θἄηφερε· καὶ ρωτοῦσαν καὶ τὸν Ζιάραγκα, τὸν ἀγωγιάτη ποὺ τὸν ἔφερε ἀπ'τὴν πόλι καβάλλα στὸ μουλάρι, δυὸ μέρες δρόμο ὡς τὸ χωριό.

— Δὲ μούειπε τίποτα, ἔλεγε ὁ Ζιάραγκας· ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἦρθε ἔτσι αὐτὸς ὁ διάβολος;

Τὸ βράδυ, σὰν τέλειωσε ὁ χορὸς κι ἔγιναν κ' οἱ Κύκλες, ὅλοι κοίταζαν τὸν Μητρονικόλα. Θὰ κάμει τίποτε, αὐτός. Τότε στάθηκε στὴ μέση καὶ σὲ λίγο μιὰ ρουκέτα ὑψώθηκε ψηλὰ - ψηλά· σὲ λίγο, ἀπόλυσε καὶ δεύτερη, κι ὕστερα καὶ τρίτη.

— Τ' εἶναι τοῦτα πάλι, παιδί μου, εἶπε, κουνώντας τὸ κεφάλι ὁ γερο - Ντρούβας.

Αὐτὰ εἶναι τὰ Γαλλικὰ φῶτα ποὺ λέν; Τί θὰ ἰδοῦν τὰ μάτια μας ὅσο νὰ πεθάνουμε!. Μπάϊ - Μπάϊ - Μπάϊ!. τὶ φκιὰν κι αὐτὴ ἡ Εὐρώπ'!! Ὀρὲ τὸ κατσίβελο!!

***

Ὅταν, πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, εἶχα πάει γιὰ σπουδὲς στὴν Ἀθήνα, ἡ πρώτη μου δουλειὰ ἦταν, νὰ πάω νὰ ἰδῶ τὸν Μητρονικόλα· ἦταν τότε ὑπάλληλος σὲ μιὰ μεγάλη ἀποθήκη ἀπὸ εἴδη βιομηχανικὰ καὶ χημικά, στὸν Πειραιᾶ. Εἶχε μιὰ πολὺ καλὴ θέση.

Ἐκεῖ κατέβαινα, πρὸ πάντων τὴν πρώτη χρονιά, τακτικά· ἀλλὰ κι ἔπειτα πήγαινα· τὸν εἶχα μάλιστα κι ἀποκοῦμπι, ὅταν ἔπαιρναν καὶ σώνονταν τὰ ψιλά, καὶ τὸ μηνιάτικο ἀργοῦσε νἄρθει ἀπὸ τὸ σπίτι.

Πάντα μ' ἐδέχονταν μὲ κέφι.

Ἦταν ἐκεῖ, λοιπόν, ποὺ εἶδα γιὰ πρώτη φορὰ μιὰ ὄμορφη καὶ ξωτικὴ γυναῖκα· ὅταν τὴν ἀτένισα μοῦρθε μεγάλη ζάλη· καὶ τώρα ἀκόμα ποὺ πέρασαν τόσα χρόνια, δὲ μοῦ φεύγει ἀπὸ τὸ μυαλὸ ἡ μορφὴ καὶ ἡ κορμοστασιὰ αὐτῆς τῆς γυναίκας: Πανώρηα μὲ πρόσωπο ἀγγελικὸ καὶ μάτια μαῦρα καὶ μεγάλα, πούβγαζαν σπίθες· παράσταση ἡγεμονική, σῶμα τέλειο, μὲ μεστωμένους κόρφους· ντύσιμο κομψὸ ὅσο δὲν παίρνει ἄλλο· σωστὸ αἰθέριο πλάσμα ποὺ λὲς καὶ κατέβηκε στὸν κόσμο γιὰ νὰ θαμπώνει μὲ τὴν ὁμορφιά της καὶ ν' ἀνάβει πόθους καὶ καϋμοὺς σ' ὅσους τὴ βλέπαν.

Ὅταν μπῆκα παραμέσα, ἔμεινα σύξυλος· στάθηκα θυμᾶμαι, ὁλίγα δειλὰ καὶ τὴν κοίταζα σὰν χάχας· ἡ φωνή μου εἶχε πιαστεῖ καὶ μόλις ἀκούστηκε ἡ καλημέρα μου, σὰν θέλησα νὰ χαιρετίσω τὸν χωριανό μου, καθὼς αὐτὴ ἀποτραβιώταν στὸ βάθος τοῦ μαγαζιοῦ.

Νὰ. σᾶς· πῶ τὴ μαύρ' ἀλήθεια· τὸν ζήλεψα καὶ κάτι παραπάνω, τὸν φτόνεψα.

— Ποιὰ εἶν' αὐτή, βρὲ ἀντίχριστε; τούειπα σὰν κοντοζύγωσα.

Ἦταν ἡ Κυρά του, ἡ γυναῖκα τοῦ προϊσταμένου του. Ἔτσι ξηγιόνταν πῶς κουβέντιαζε τόσο θαρρετὰ μὲ τὸν Μητρονικόλα.

Ἄθελά μου τότε ἔνοιωσα μέσα μου μιὰ ἀνακούφιση· τί νὰ τὸν ζηλέψω; Κουβέντιαζε ἡ Κυρὰ μὲ τὸν Κάλφα της.

Σὰν βρεθήκαμε σὲ λίγο στὸ γειτονικὸ καφενεῖο ἀρχίσαμε τις κουβέντες γιὰ τ' ὄμορφο χωριό μας, γιὰ τὶς φαμίλιες μας, τὸν ρώτησα γιὰ τοὺς δικούς του, γιά τὴ γυναῖκα του, τὰ παιδάκια του κι ἄλλα πολλὰ καὶ διάφορα, γύρω πάντα ἀπὸ τὰ τοῦ χωριοῦ. Ἐδῶ πρέπει νὰ εἰπῶ, ὅτι αὐτός, ἦταν τώρα καὶ πέντε χρόνια παντρεμένος. Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ ταξείδια του, παντρεύτηκε μὲ μιὰ ὄμορφη κοπέλλα τοῦ χωριοῦ· εἶχεν ἀποκτήσει μάλιστα καὶ δυὸ - τρία, ὡς τότε, παιδάκια· μὰ ἡ φαμίλια, κατὰ τὸ ἔθιμο, ἔμενε πάντα στὸ χωριό· ὁ Μητρονικόλας ἐρχόταν τὸ καλοκαῖρι γιὰ κάνα - δυὸ μῆνες, φύτευε κ' ἕνα παιδί, καὶ δός του πάλι ταξείδι.

Ἀλλὰ κοντὰ στὶς ἄλλες κουβέντες ἐγὼ πάντα θυμόμουν τὸ τί εἶδα· καὶ κόβοντας τὴν ὁμιλία:

— Καλὲς κι ἄγιες εἶναι αὐτὲς οἱ κουβέντες, μὰ ἐμένα, μωρὲ Μητρονικόλα, δὲ μοῦ φεύγει ἀπὸ τὸ μυαλὸ ἡ Κυρά σου· τί κόμματος, μωρέ, εἶνε αὐτή;

— Σάμπως νὰ τσιμπήθηκες μοῦ φαίνεται, φιλαράκο μου. Αἴ;

— Νὰ τσιμπηθῶ; ποῦ ἔχομε 'μεῖς μοῦτρα γιὰ τέτοια πλάσματα.

— Γιατί;

— Τὸ ρωτᾶς γιατί; Πλούσια κι ὄμορφη, ὅσο δὲν παίρνει ἄλλο, θὰ γυρίσει νὰ κυτάξει ἐμένα τὸ φοιτητάκο καὶ σένα, μωρέ, τὸ φουκαρᾶ; χαμένο τῶχεις; Αὐτὴ πλέει στὰ πλούτη καὶ στὴν εὐτυχία· ἄνδρα νειὸ κι ὄμορφον, ἔχει· τί τῆς λείπει;

— Κι ὅμως δὲν εἶνε, ὅπως φαντάζεσαι, εὐτυχισμένη. Τῶχει μεγάλο μαράζι, ποὺ πᾶνε τώρα τρία χρόνια ποὺ εἶνε παντρεμμένη, κι παιδὶ δὲν ἔκαμε· αὐτὸς εἶναι ὁ μεγάλος της καϋμός!

— Μ' αὐτὴ εἶναι κοριτσάκι ἀκόμα· ἔχει καιρὸ γιὰ παιδί, παρατήρησα ἐγώ.

Ἐδῶ ὁ Μητρονικόλας, κατέβασε λίγο τὸ κεφάλι, κάτι θέλησε νὰ εἰπεῖ, μὰ δὲν τ' ἀπόειπε.

***

Τὸ καλοκαῖρι ἐγὼ ἔφυγα γιὰ τὸ χωριό· ἐκεῖνος ἔμεινε ἐκείνη τὴ χρονιὰ χωρὶς ταξείδι.

Μὲ τὸ δεύτερο χρόνο, ἄρχισαν βαρειὲς οἱ σπουδές μου· σπάνια κατέβαινα στὸν Πειραιᾶ. Ἡ φτώχεια μου, ἡ δύσκολη ζωὴ τῆς Ἀθήνας, οἱ σπουδές μου ποὺ γινόταν καὶ πάντα βαρύτερες, μοῦ εἶχαν ἀπορροφήσει ὅλο μου τὸ εἶναι.

Στὸ μεταξύ, ἄλλαξε κι αὐτὸς δουλειά· ἄνοιξε δική του ἐργασία, πάντα στὸν Πειραιᾶ.

Πέρασαν κάμποσα χρόνια ἀπὸ τότε, κι ἦταν στὸ φετεινὸ πανηγῦρι, ποὺ ὁ Ζιάραγκας ὁ ἀγωγιάτης, ἔφερνε αὐτὸν καὶ τὶς ρουκέτες του στὸ χωριό. Ἔτρεξα ἀπ' τοὺς πρώτους νὰ τὸν καλωσορίσω: Τόσο καιρὸ εἴχαμε νὰ ἰδωθοῦμε, καὶ πόσα δὲν εἴχαμε νὰ εἰποῦμε!

Σὰν πέρασε τὸ πανηγῦρι ἄρχισαν τ προξενειά. Τὸ διάλεγμα τῆς νύφης γίνονταν στὰ διπλοκάγκελα· τότε, περνοῦν χορεύοντας, ἀργὰ - ἀργὰ οἱ νειοί μπρὸς ἀπ' τὶς κοπέλλες, καὶ τὰ κορίτσια μπροστὰ στοὺς νειούς· ἐκεῖ, ποὺ λέει ὁ λόγος, πιέφτει ἡ τελειωτικὴ βολή!

Πολὺ παληότερα, στοὺς χρόνους τῆς σκλαβιᾶς, τότε ποὺ ἡ γυναῖκα ἦταν περισσότερο κλεισμένη, εἶχαν, βλέπεις, καθιερώσει τὰ πανηγύρια στὰ χωριά, γι' αὐτὸ κυρίως τὸ σκοπό· γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἰδωθοῦν σιμώτερα οἱ γαμπροὶ μὲ τὶς νύφες.

ἔφκιασαν ἐπίτηδες ξεχωριστὸ χορό: τὶς κύκλες· ὁ χορὸς παίρνει τὸ σχῆμα τοῦ φιδιοῦ, κι ἔτσι στὶς διάφορες ὄιπλες ποὺ γίνονται, οἱ ἄντρες περνοῦν φάτσα μὲ φάτσα, σχεδόν κολλητά, μὲ τὶς γυναῖκες· ἦταν ὁ μόνος τρόπος τότε νὰ ἰδεῖ ἀπὸ κοντὰ ὁ ἄντρας τὴ γυναῖκα. Ἀργότερα βέβαια, ἡ γυναῖκα ἄρχισε νὰ βγαίνει περισσότερο ἀπὸ τὸ σπίτι, κι ἔτσι τὰ πανηγύρια ἔχασαν πολὺ ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ προορισμό τους. Τὸ ἔθιμο ὅμως πάντα μένει κι οἱ κύκλες πάντα γίνονται καὶ πάντα κάνουν τὸ θάμα τους.

*
* *

Εἶχα ἀπὸ ὥρα ποὺ καθόμουν, ἐκεῖνο τὸ πρωΐ, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιο τῆς μεγάλης καρυᾶς, πούηταν στὴν ἄκρη τῆς πλατείας, στὸ φρῦδι ἑνὸς γκρεμοῦ, ὅταν εἶδα νἄρχεται πρὸς ἐμένα ὁ ταξειδιώτης.

Ἀφοῦ χαιρετιστήκαμε, καθίσαμε μαζί, κι ἀρχίσαμε τὴν ψιλοκουβέντα, ἀπολαμβάνοντας τις ὠμορφιὲς τοῦ τοπείου. Σ' αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ θέση ὁ Καρκαβίτσας ἀφαιρέθηκε ὧρες πολλές, σὰν πέρασε μιὰν ἄνοιξη ἀπ' τὸ χωριό μας γιὰ τοὺς κληρωτούς· δὲ χόρταινε, μοῦ ἔλεγε, τὴν ὠμορφη φύση τοῦ χωριοῦ μας.

Καὶ πράγματι καὶ ἡ θέα εἶνε μαγευτική: Κάτω βαθειά, ἀπότομα βαθειά, τὸ ποταμάκι κυλάει τὰ ὁλοκάθαρα νερά του, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ θεώρατα πλατάνια ποὺ τὸ ἰσκιώνουν. Στὸ μικρὸ λίθινο γιοφυράκι ποὺ ξεχωρίζει ἀνάμεσά τους, ποῦ καὶ ποῦ περνάει κάνας διαβάτης. Μονότονος ἀκούεται ὁ ἦχος τοῦ μαντανιοῦ, κι ἡ φτερωτὴ τοῦ μύλου σκορπίζει, σὰν ἕνα μεγάλο ραντιστῆρι, τ' ἀφρισμένο νερὸ στὰ γύρω κλαριὰ ποὺ τὸν σκεπάζουν. Ὥμορφα καὶ καταπράσινα δέντρα προβάλλουν στὸ γκρεμὸ σὰν κρεμαστὸς κῆπος, καὶ τ' ἀηδόνι τὴν ἄνοιξη ἐκεῖ κελαϊδάει ὅλη τὴ νυχτα, σμίγοντας τὶς οὐράνιες νότες του μὲ τὸν ἀχὸ τοῦ γάργαρου νεροῦ τοῦ ποταμιοῦ. Γύρω-γύρω, σὰν στρέψεις τὸ βλέμμα, ὅλα εἶναι καταπράσινα, κι οἱ ράχες δασωμένες μὲ ἔλατα, ποὺ στὶς κορφές τους πετιῶνται γραμμωτὰ στὸν ὁρίζοντα, πελώρια σὰν γίγαντες.

— Δὲ μοῦ λές, ἀλήθεια, μωρὲ Μητρονικόλα, τί γίνεται ἐκείνη ἡ ὠμορφη Κυρά σου τῆς ἀποθήκης; τοῦ εἶπα ξαφνικά.

Ἄλλαξε ὄψη· κατσούφιασε, καὶ βγάζοντας ἕνα μικρὸ ἀναστεναγμό:

— Μὴ μοῦ τὴν ἀναφέρεις, μοῦ λέει· ποῦ τὴ θυμήθηκες;

Μὰ σὰν ἐπέμεινα, ἄρχισε νὰ μ' ἀνοίγει τὴν καρδιά του καὶ μοῦ διηγήθηκε τὰ παρακάτω:

— «Θὰ θυμᾶσαι βέβαια τὸ μεγάλο καϋμὸ αὐτῆς τῆς γυναῖκας, γιὰ παιδί. Ὅταν μέναμε καμμιὰ φορὰ μόνοι στὴν ἀποθήκη, ἄλλη κουβέντα δὲν εἶχε, τὸ παιδί. Ἐγώ, πάντα τὴν παρηγοροῦσα· δὲν πρέπει, τῆς ἔλεγα, ν' ἀπελπίζεσαι. Νειὰ εἶσαι, θὰ κάμεις καὶ παιδί».

Ὁ Μητρονικόλας, ἔβγαλε πάλι ἕνα βαθύν, αὐτὴ τὴ φορά, ἀναστεναγμό, καὶ συνέχισε: «Τί νὰ σοῦ εἰπῶ, ἀγαπητέ μου. Δὲ σοῦ κρύβω ὅτι, ἀπ' τὸν πολὺ συγχρωτισμό, ἄθελα, μοῦ γεννήθηκε μέσα μου μεγάλος καὶ τρανὸς πόθος γι' αὐτὴ τὴ γυναῖκα. Μὰ ποιὸς τὴν ἔβλεπε καὶ δὲ τὴν ποθοῦσε; Αἴ; Ἔλα, λοιπὸν στὴ θέση τὴ δική μου, ποὺ τὴν ἔβλεπα κάθε μέρα γιὰ νὰ καταλάβεις τὸ τί γινόταν μέσα μου. Μὰ τί νὰ κάμω; Αὐτὴ ἦταν, βλέπεις, ἡ Κυρά· καὶ πῶς νὰ τολμήσω ἐγὼ νὰ τῆς ξομολογηθῶ τὸν πόνο μου;

Κι ἔτσι, ποὺ λές, περνοῦσαν ἐκεῖ μέσα βασανισμένες οἱ μέρες μου, κι οἱ νύχτες ἀκόμα περισσότερο. Λαχταροῦσα πότε νὰ ξημερώσει, γιὰ νὰ πιάσω δουλειὰ στὴν ἀποθήκη,

Αὐτή, συνείθιζε νάρχεται πάντα, τακτικὰ σχεδόν, κατὰ τὶς δέκα. Καταλαβαίνεις, βέβαια, ἂν εἶχα μυαλὸ στὸ κεφάλι μου ὡς ἐκείνη τὴν ὥρα. Στεκόμουν, μὰ ὁ νοῦς μου ἦταν στὴ πόρτα. Ὅταν ἔμπαινε, ἔνοιωθα τὴν καρδιά μου νὰ χτυπάει, τὰ χέρια μου νὰ τρέμουν μπροστὰ στὴ ζυγαριά, καὶ τὸ κορμί μου νὰ συγκλονιέται, σὰν νὰ πάθαινα τίποτα σπασμούς. Μιὰ μέρα ἀπ' τὶς πολλές, ἔτυχε νὰ εἶμαι ὁλομόναχος στὴν ἀποθήκη. Θυμᾶμαι, ἔκανε κρῦο πολὺ ἐκείνη τὴν ἡμέρα, καὶ μαζὶ μὲ τὸν καφέ μου εἶχα πιεῖ κι ἕνα διπλὸ κονιάκ. Νάηταν αὐτὸ ἄραγε; γιατὶ πῶς ἀλλοιῶς νὰ ἐξηγήσω τὸ θάρρος ποὺ πῆρα. Τὴν εἶδα, ὠμορφη καὶ κόκκινη ἀπὸ τὰ νειᾶτα καὶ τὸ κρῦο τὸ τσουχτερό, νὰ μπαίνει τυλιγμένη σ' ἕνα ἐξαίσιο γούνινο παλτό, πραγματικὴ θεά· μὲ καλημέρισε, ὅπως πάντα, μὲ τὸ γέλιο, καὶ τράβηξε γραμμὴ γιὰ τὸ γραφεῖο.

— Κρῦο πολὺ ἔχομε σήμερα, ἄρχισε πρώτη νὰ λέει κι ἐγὼ τονωμένος, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τὸ κονιάκ, βρῆκα τὸν ἑαυτό μου, ὅσο ποτὲ ἄλλοτε καλά, κι ἄρχισα τὴν ψιλοκουβέντα.

— Ἀκόμα, τῆς λέω, τίποτε; Τόσον καιρὸ τζάμπα δουλεύετε;

Κοκκίνισε, χαμογέλασε μ' ἕνα λυπητερὸ χαμόγελο, κι ἕνα αἴσθημα πόνου μαζὶ καὶ λύπης ζωγραφίστηκε στὸ πρόσωπό της.

— Τί νὰ γίνει; μοῦ ἀπαντάει, ἔτσι θέλει ὁ Θεός· ὅπου θέλει, δίνει παιδιὰ κι ὅπου δὲ θέλει, δὲ δίνει.

— Ἄ! Ὁ Θεός! Τί ἔχει νὰ κάμει ὁ Θεὸς σ' αὐτὲς τὶς ὑποθέσεις! Αὐτά, Κυρία μου, ἐξαρτῶνται πολλὲς φορὲς ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους· ἐδῶ ἔχεις ἕνα χωράφι ποὺ δὲν καρπίζει, τοῦ ἀλλάζεις τὸ σπόρο καὶ καρπίζει.

Γέλασα· γέλασε κι ἐκείνη, μὰ κοκκίνισε σὰν παπαρούνα· καὶ μοῦ λέει:

— Τί θὲς νὰ εἰπεῖς μ' αὐτό;

— Θέλω νὰ εἰπῶ... Μὰ δὲ μπόρεσα νὰ τελειώσω· πιάσθηκε ἡ γλῶσσα μου.

Μὰ σὰν κι ἐκείνη ἐπέμενε, κατόρθωσα πάλι ναὔρω τὸν ἑαυτό μου, καὶ παίρνοντας πιὰ ὕφος σοβαρό, ἄρχισα νὰ τῆς λέω ὅτι ἀπὸ καιρό, τώρα, παρακολουθῶ τὸν πόνο της, ὅτι ἂν μοῦ ἐπέτρεπε, θὰ τῆς ἔλεγα ὅτι μοῦ ραγίζεται ἡ καρδιὰ νὰ τὴν βλέπω νὰ ὑποφέρει τόσο ἀπὸ τὴν ἔλλειψη παιδιοῦ, ὅτι τέλος εἶναι ἄδικο ὁ πόνος της αὐτὸς νὰ μὴν τὴν ἀφήνει νὰ χαρεῖ τὰ νειᾶτα της, τὰ πλούτη της, τὴν ὠμορφιά της· ὅτι στὸ κάτω-κάτω τῆς γραφῆς, ἔπρεπε νὰ προσπαθήσει ἔστω καὶ μὲ ἄλλον τρόπο νὰ κάμει ἕνα παιδάκι.

Μ' ἄκουε κόκκινη, κατακόκκινη ὅπως ἦταν, μὲ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα κι ἐκφραστικά της μαῦρα μάτια βουρκωμένα.

— Ὥστε, ἔτσι λὲς ἐσύ, Μητρονικόλα· αὐτὴ τὴ συμβουλὴ μοῦ δίνεις· αἴ; Μπράβο σου!

Σώπασα γιὰ μιὰ στιγμή, τὴν κοίταξα κατάματα καὶ σάμπως ν' ἄλλαζα κουβέντα, μὰ πάντα πονηρά.

— Ἐγώ, τῆς εἶπα, τρία ταξείδια ἔκανα στὴν πατρίδα, καὶ σὲ κάθε ταξίδι, κι ἕνα παιδὶ φύτευα· δὲ λάθεψα διόλου· ὅλο διάνα· δὲ μπορῶ νὰ καταλάβω πῶς αὐτὸς ὁ ἄνδρας σου δὲ μπορεῖ νὰ σοῦ χαρίσει ἕνα παιδάκι. Κοιτάχτηκε σὲ γιατρούς; Κοιταχτήκατε νὰ ἰδῆτε ποιὸς φταίει ἀπὸ τοὺς δυό σας;

Ὅπως καταλαβαίνεις, γυρίζει καὶ μοῦ λέει ὁ Μητρονικόλας, ἐγὼ τὸν ἔρριξα τὸ πόντο κι ὅτι ἤθελε ἄς κατέβαζε.

*
* *

Λοιπόν, ποὺ λές, φίλε μου, ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἡ γυναῖκα αὐτή, ἄλλαξε ὅλως διόλου. Πάντα ἦταν σκεπτική. Πάντα σὰν κάτι νὰ τὴ βασάνιζε· τόσο, ποὺ μιὰ μέρα ποὺ βρῆκα εὐκαιρία, τὴ ρώτησα τί ἔχει καὶ γιατὶ εἶναι ἔτσι μελαγχολικὴ κι ὠχρή. Ὑποφέρει τίποτα; Μήπως ἔχομε κανένα γεγονός;

Ἐκούνησε μελαγχολικὰ τὸ κεφάλι της.

— Ποῦ τέτοια τύχη, μοῦ λέει.

Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ποὺ δὲν

ξέρω σὲ ποιὰ ψυχολογικὴ κατάσταση βρέθηκα, καὶ σ' ἄφησα νὰ μοῦ εἰπεῖς ἐκεῖνα τὰ λόγια, δὲ μπορῶ νὰ βρῶ ἡσυχία· ἡ ψυχή μου παραδέρνει· στὸν ὕπνο μου βλέπω πάντα ὄνειρα γύρω ἀπὸ τὴν ἔμμονη αὐτὴ σκέψη, ποὺ βαρύνει τὸ νοῦ μου. Γιὰ μιὰ στιγμή, ἔρχονται στὸ μυαλό μου οἱ ἀνόσιες ἐκεῖνες συμβουλές σου, κι ἐνῶ στὴν ἀρχὴ μοῦ φαίνονται ἀνόσιες, σιγὰ - σιγὰ ὕστερα ἀρχίζω νὰ τὶς συζητῶ μέσα μου, νὰ τὶς κλωθογυρίζω στὸ μυαλό μου, νὰ βρίσκω ὅτι μιὰ γυναῖκα χωρὶς παιδί, εἶναι χωρὶς προορισμὸ στὴ ζωή, ὅτι τ' ἄλλα τὰ θεσπίσαμε ἐμεῖς ποὺ πλάσαμε τὴν κοινωνία, γεμάτη προλήψεις καὶ περιορισμοὺς τόσους, ποὺ νὰ μᾶς κάνουν κάποτε τὴ ζωὴ ἀνυπόφορη. Κι ἔτσι, σὰν σκέπτομαι, ἀρχίζω τότε νὰ προσαρμόζωμαι μὲ τὴν ἰδέα, ὅτι κάθε ἄλλο παρὰ ἀνόσιες ἦταν οἱ συμβουλές σου.

— Ἐγώ, τῆς λέω, σοῦ εἶπα τὸ γιατρικὸ καὶ σὰν θέλεις ἄκουσέ με.

Δὲ μ' ἀπάντησε· κατέβασε τὰ μάτια της ντροπαλὰ κι ἔκοψε τὴν κουβέντα.

Σιγὰ σιγὰ ὅμως εἶχα γίνει ὁ ἀπαραίτητος παρηγορητής της. Ἐπήγαινα τώρα τὶς Κυριακὲς τὸ πρωῒ στὸ σπίτι, καὶ καθόμουν μιὰ καὶ δυὸ ὧρες. Τὴν εὕρισκα πάντα μὲ τὴ μητέρα της· τῆς διηγόμουνα διάφορες ἱστορίες εὐχάριστες κι εὐτράπελες, καὶ καταλάβαινα ὅτι τῆς ἄρεγε ἡ συντροφιά μου.

Ἔτσι κύλησε κάμποσος καιρός, μὰ ὄχι καὶ πολύς, ὡς που ἕνα πρωῒ, μπῆκε ὁ προϊστάμενος, φουριόζος καὶ βιαστικός στὴν ἀποθήκη. Θάφευγε τὴν ἄλλη μέρα γιὰ παραγγελιοληψικὴ περιοδεία στὴν Πελοπόννησο, καὶ μοῦδωσε φεύγοντας διάφορες ὁδηγίες.

— Καὶ ν' ἄχεις τὸ νοῦ σου καὶ στὸ σπίτι, μοῦ εἶπε· νὰ πηγαίνεις κάθε μέρα, μὴ θέλουν τίποτε.

Ἡ Κυρά μου, σὰν ἔφυγε ὁ προϊστάμενος, ὅλα τὰ πρωῒνὰ σχεδὸν τὰ περνοῦσε στὴν ἀποθήκη· αὐτὴ κρατοῦσε τὰ βιβλία· ἦταν, βλέπεις, πολὺ ἐγγράμματη. Εἶχε δίπλωμα δασκάλας ἀπὸ τὸ Ἀρσάκειο. Συχνὰ συνέβαινε νὰ μένωμε οἱ δυό μας· τὸν ἄλλο τὸν ὑπάλληλο, πάντα κι εὕρισκα δουλειά, πότε γιὰ νὰ τὸν στέλνω ἔξω, πότε στὴν Ἀθήνα. Ἔτσι μοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία ν' ἀρχίζω τὶς χαζοκουβέντες, ποὺ τόσο τῆς ἄρεσαν.

Τέλος φίλε μου, γιὰ νὰ μὴν τὰ πολυλογῶ, ἀρκετὰ σ' ἐκούρασα, ἦρθε ἐπὶ τέλους ἡ μεγάλη στιγμή. Ἦταν Κυριακή, καὶ πῆγα κατὰ τὰ συνειθισμένα στὸ σπίτι. Ἡ μάνα της ἔλειπε, τὴν ὑπηρέτρια τὴν εἶχε στείλει στὸ Μαροῦσι, μὲ ἄδεια. Ἦταν μόνη. Τὴν βρῆκα ξαπλωμένη σ' ἕνα ντιβάνι. Φοροῦσε μιὰ ρόμπα πρωϊνὴ ὁλομέταξη, σὲ χρῶμα βαθὺ γαλάζιο μὲ γιακὰ δαντελλένιο κάτασπρο, ποὺ τῆς ταίριαζε τόσο, ποὺ ποτὲς ἄλλοτε δὲ μοῦ φάνηκε ἔτσι ὡμορφη. Τὸ μεγάλο ἄνοιγμα τῆς ρόμπας της μπροστὰ ἄφηνε νὰ ξεχωρίζει τὸ πλούσιο καὶ πάλλευκο στῆθος της, τόσο προκλητικά, ποὺ κι ἐγὼ δὲν ξέρω πῶς κρατήθηκα γιὰ νὰ μὴν πέσω, ἐκείνη τὴν ὥρα, στὴν ἀγκαλιά της, κι ὅτι ἔβρεχε ἄς κατέβαζε.

Ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα νὰ φύγω,

— Ἄκουσε, μοῦ λέει, ἤθελα νὰ σὲ κρατήσω τὸ μεσημέρι νὰ φᾶμε μαζί, μὰ προτιμῶ νὰ ρθεῖς τὸ βράδυ· καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ ρθεῖς νωρίς, πρὶν ἀκόμα βραδυάσει, γιὰ νάχουμε καιρὸ νὰ ποῦμε καὶ καμμιὰ κουβέντα.

*
* *

Πῶς κατέβηκα τὶς σκάλες, δὲν θυμᾶμαι. Κατάλαβα: ἐπίτηδες εἶχε διώξει τὴ γρηὰ καὶ τὴ δούλα της. Σὰν βρέθηκα ἔξω, ἤμουν σὰ χαμένος. Μιὰ συγκίνηση μ' ἔπιασε, θόλωσε τὸ βλέμμα μου, κι ἕνα μόνιππο ποὺ περνοῦσε, παρ' ὀλίγο νὰ μὲ ρίξει μέσα στις λάσπες.

Αἰῶνες μοῦ φάνηκαν αὐτὲς οἱ ὧρες, ὡς που νὰ βραδυάσει· στὶς πέντε, ἤμουν ἐκεῖ. Ὅταν ἀνέβηκα τὶς σκάλες κοιτάζω νὰ τὴν ἰδῶ; πουθενά.

Τράβηξα κατὰ τὴν κουζίνα· ἐκεῖ θάεινε, εἶπα· μὰ καθὼς περνοῦσα ἔξω ἀπ' τὸ λουτρό, κοιτάζω, ἦταν ὁλανοιχτο καὶ κατάφωτο. Ὥμορφα ἀρώματα ἐβγαιναν ἀπὸ μέσα· ὁ λουτήρας, ἕτοιμος· ὁ θερμοσίφωνας ἔκαιε.

— Εἶναι γιὰ σένα, ἀκούω μιὰ φωνή. Ἔμπα μέσα, πάρε τὸ μπάνιο σου· σὲ περιμένω ὕστερα ἐδῶ.

Ἦταν αὐτή· εἶχε βγάλει τὸ μουτράκι της ἀπὸ τὴ μισάνοιχτη πόρτα, κι ἔτσι ὅπως ἦταν μισοσκόταδο, μόλις ποὺ τὴ διέκρινα.

Στὴν ἀρχή, θυμᾶμαι, μ' ἔπιασε μιὰ συγκίνηση· ἀλλὰ ἡ ἰδέα πὼς εἴμαστε μόνοι οἱ δυό μας μέσα στὸ σπίτι, γλήγορα μὲ συνέφερε.

Ὅταν βγῆκα ἀπὸ τὸ λουτρὸ κατακάθαρος καὶ παρφουμαρισμένος τὴ βρῆκα στὸ Χώλ· μπήκαμε ὕστερα στὸ μικρὸ δωμάτιο πούηταν δίπλα ἀπὸ τὴν κρεββατοκάμαρα. Τί ἐκλεκτὰ πράγματα ἤθελες καὶ δὲν ἦταν ἐκεῖ μέσα! Τί ὀρεκτικά, τί λικέρ, τί κρασιά! Δὲν κρατήθηκα πιά· τῆς πέρασα τὸ χέρι μου γύρω ἀπὸ τὸ κορμί της, καὶ τὴν ἔσυρα ἀπαλὰ στὴν ἀγκαλιά μου· δὲν ἔφερε, βέβαια, καμμιὰ ἀντίσταση, μὰ γέρνοντας ἀπάνω μου, ἄρχισε τὰ κλάμματα· τέτοια κλάμματα, ποὺ δὲν ἤξερα γιὰ μιὰ στιγμὴ τί ἔπαθε. Τῆς σηκώνω τὸ κεφαλάκι της καὶ τὴν ἀγκαλιάζω ἀκόμα πιὸ σφιχτά.

— Τί ἔχεις, παιδί μου; τί ἔπαθες χρυσῆ μου;

Τὰ δάκρυα ἔτρεχαν βρύση ἀπὸ τὰ μάτια της· λυγμοὶ τὴν ἔπιασαν· τὰ στήθεια της φούντωναν καὶ ξεφούντωναν.

— Μὰ τί ἔχεις, κοπέλλα μου; τῆς λέω. Κι ἔτσι ὅπως τὴν εἶχα ἀγκαλιασμένη κι ὅλη σχεδὸν γυρμένη ἀπάνω μου, ἀκούμπησα τὰ χείλια μου στὸ στόμα της καὶ τῆς ἔδωσα ἕνα φιλὶ θεῖο, θεσπέσιο, τὸ ἡδονικότερο φιλὶ ποὺ ἔνοιωσα ποτὲ στὴ ζωή μου.

Ἔτσι ὅπως ἦταν, μὲ τὰ μαλλιά της ριγμένα στοὺς ὤμους, πάλλευκη σὰν νεράϊδα τοῦ παραμυθιοῦ, μὲ τὰ μάτια βουρκωμένα καὶ κατακκόκινα ἀπ' τὰ κλάμματα, ξεφεύγει ξαφνικὰ ἀπ' τὴν ἀγκαλιά μου.

— Ἄχ, Θεέ μου, φωνάζει. Συγχώρεσέ με, Θεέ μου. Ἁμαρτάνω, Θεέ μου, μὰ δὲ φταίω ἐγώ.

Κι ἄρχισε πάλι κρουνὸς τὰ δάκρυα. Τὴν πῆρα, τὴν ἔβαλα δίπλα μου, τὴν ἀγκάλιασα, τῆς χάϊδευα τὰ ὤμορφα μαλλάκια της, τῆς ἔλεγα γλυκὰ λογάκια καὶ τῆς ἀπίθωσα στὸ στόμα ἕνα δεύτερο φιλί, ποὺ κι ἐγὼ δὲ θυμᾶμαι πόσο κράτησε αὐτὴ τὴ φορά.

Ἐκείνη ἀφέθηκε σὰ λυποθυμισμένη στὴν ἀγκαλιά μου· παίρνω καὶ τῆς δίνω τότε ἕνα ποτηράκι, πίνω κι ἐγὼ ἕνα. Σὰν νὰ συνῆλθε κάπως.

— Ἄκουσε, μοῦ λέει. Πρὸς Θεοῦ, δὲ θέλω νὰ μὲ περάσεις γιὰ καμμιὰν ἄτιμη. Τὸν ἄντρα μου τὸν ἀγαπῶ, ἀκοῦς; τὸν ἀγαπῶ, τὸν λατρεύω. Ἂν δὲν ἤσουν ἐσύ, νὰ μὲ κλονίσεις μὲ τὰ λόγια σου, δὲ θὰ παραβίαζα τὸν ὅρκο μου καὶ τὶς ὑποχρεώσεις μου ἀπέναντι τοῦ ἀνδρός μου. Ἐσὺ φταῖς! Ναί, ἐσὺ φταῖς!

Ἐκμεταλλεύθηκες τὴν ἀδυναμία μου· πάτησες τὴν πιὸ εὐαίσθητη χορδὴ τῆς ψυχῆς μου· τὸ μεγάλο μου πόθο γιὰ παιδί! Ἄχ, Θεέ μου!, χάρισέ μου ἕνα παιδάκι. Πόσο θὰ Σ' εὐλογῶ! Πόσο θὰ Σὲ δοξάζω!

Μ' ἅρπαξε τότε ἀπότομα ἀπὸ τὸ χέρι καὶ μ' ἔσυρε μέσα.

*
* *

Ἐδῶ, μοῦ λέει ὁ Μητρονικόλας, ἀξίζει τὸν κόπο νὰ σοῦ παραστήσω τί εἶδαν τὰ μάτια μου, σὰν μπῆκα σ' ἐκείνη τὴν κάμαρα: Πρῶτα - πρῶτα, σὰν ἄνοιξε ἡ πόρτα, μοσχοβόλησε ὅλος ὁ τόπος ἀπὸ μεθυστικὰ κι αἰθέ-

ρια ἀρώματα, κι αἰσθάνθηκα μέσα μου ἕνα εἶδας μεθυσιοῦ, μιὰ διέγερση, ποὺ δὲ μπορῶ νὰ σοῦ τὴν ξηγήσω μὲ λόγια. Μικρὸ λαμπιόνι ἔρριχνε ἐλαφρὸ καὶ ὑποβλητικὸ κόκκινο βαθὺ φῶς. Λουλούδια καὶ πρασινάδες παντοῦ, στὰ βάζα, στὰ τραπεζάκια, στὶς γωνίες. Ὤμορφα κάδρα κρεμιόνταν στοὺς τοίχους, μὲ τοπία σπάνια, μὲ παιδάκια ποὖπαιζαν σὲ ξωτικοὺς κήπους, κι ἀπάνω ἀπ' τὸ κρεββάτι. ἕνα εἰκόνισμα μ' ἕναν ὥμορφο-ὥμορφο μικρὸ Χριστὸ στὰ γόνατα τῆς Παναγίας.

Μοῦ φάνηκε πὼς μπῆκα στὸν Παράδεισο· μεταρσιώθηκα σ' ἄλλους κόσμους ὑπέργειους.

— Κοίταξε, κοίταξε, μοῦ λέει, τί ὥμορφα ποὺ εἶναι ἐδῶ. Καὶ μὲ τραβοῦσε ἀπὸ τὸ μπράτσο. — Μὴν παίρνεις τὸ μυαλό σου ἀπό τὶς ὡμορφιὲς αὐτές· ἔλα!, γέλα! νὰ εἶσαι χαρούμενος. Μύρισε· νά, μύρισε αὐτὰ τὰ ὡμορφα λουλούδια. Ἔλα-Ἔλα!...

***

Σώπασε ὁ Μητρονικόλας, καὶ μείναμε ἔτσι γιὰ κάμποσες στιγμές, βουβοὶ κι οἱ δυό· αὐτός, ἀπὸ συγκίνηση: ἐγώ, ἀπὸ ταραχή. Ὁ Ἥλιος ὅλο καὶ ψήλωνε ἀπὸ πάνω ἀπ' τὸ «Σπανό», σκορπίζοντας τὶς πύρινες ἀχτῖδες του. Ἡ μουσικὴ τῶν τζιτζικιῶν, εἶχε κι ὅλας ἀρχίσει ἀπὸ ὥρα. Ἀπόπερα, στὸ δασωμένο λόφο, ἀκούονταν ὁ Τσιῶκος, ὁ τσοπάνος, ποὺ σαλάγαε, σφυρίζοντας, τὰ πράτα του στὴ στρούγκα. Γλυκὸς καὶ ἀνακατωμένος σὲ διάφορες νότες, ἀκούονταν ὁ ἦχος ἀπ' τὰ κυπριά, κοντὰ στὸ μεγάλον ἀχὸ τοῦ κουδουνιοῦ τοῦ γκισεμιοῦ. Ποῦ καὶ ποῦ, ἕν' ἀλαφρὸ ἀεράκι θρόϊζε στὰ φύλλα τῆς καρυᾶς, καὶ δρόσιζε λίγο τ' ἀναμμένα κεφάλια μας.

— Σὲ ζηλεύω, μωρὲ Μητρονικόλα, τοῦ εἶπα· δὲ φαντάζεσαι πόσο σὲ ζηλεύω. Μιὰ τέτοια ἐρωμένη...

— Τ' εἶπες; μὲ ζηλεύεις; ἐρωμένη; Χά-χά-χά!...

Κι ἐγέλασε λυπητερά.

— Γιατί; πῶς;

— Ἄκουσε, λοιπόν, καὶ τὴ συνέχεια, ἀφοῦ θέλεις νὰ τὰ μάθεις ὅλα· ἢ μᾶλλον, τί συνέχεια; αὐτὸ ἦταν ὅλο-ὅλο. Αὐτὴ ἡ βραδυά. Τὴν ἄλλη μέρα, σὰν ξυπνήσαμε, ὁ λόγος τὸ λέει, τὤσκασε.

— Τὤσκασε;

— Ἐπῆρε τὸ τραῖνο, καὶ μιὰ καὶ γραμμὴ γιὰ νὰ πάει νὰ βρεῖ τὸν ἄντρα της ποὺ περιώδευε. Ἐκεῖνος, κάθε μέρα τῆς ἔστελνε κι ἕνα τηλεγράφημα. Ἐλάβαινε, βλέπεις, τὰ μέτρα της γιὰ καλὸ-κακό. Οὔτε μὲ ξαναπλησίασε. Μοὔδωκε νὰ καταλάβω ὅτι δὲν ἤμουν ἐρωμένος της, ἀλλ' ἁπλῶς ἕνας Ἐπιβήτορας.

— Τί λὲς μωρὲ Μητρονικόλα, τοῦ εἶπα γελαστὰ καὶ σάμπως εὐχαριστημένος λίγο. Ἐσὺ μωρὲ παιδί μου, ἔμεινες πραγματικὰ στὰ κρύα τοῦ λουτροῦ, κι ἂς ἦταν ζεστὸ τὸ λουτρὸ ποὺ πῆρες τὸ βράδυ! Χὰ-χά-χά!... Καλά, καὶ δὲ μοῦ λές; γι' αὐτὸ ἔφυγες τότε ἀπὸ τὴν ἀποθήκη;

— Βέβαια, γι' αὐτό· μποροῦσα νὰ μείνω πειά; Ἄλλως τε ἡ δουλειά της εἶχε γίνει.

— Τί;

— Διάνα...

— Μὲ τὸ πρῶτο;

— Μὲ τὸ πρῶτο βέβαια!

Καὶ μ' ἄφησε μ' ἕνα μορφασμὸ ἀνάμικτο ἀπὸ περηφάνεια μαζὶ καὶ λύπη.

Κ. ΑΓΝΑΝΤΗΣ

Π. ΒΡΕΛΛΗ — Ο ΧΟΡΟΣ ΤΟΥ ΖΑΛΟΓΓΟΥ

... Στὴ στεριὰ δὲ ζεῖ τὸ ψάρι
κι ὁ ἄνθρωπος στὴν ἀμμουδιὰ
κι οἱ Σουλιώτισσες δὲν ζοῦνε
δίχως τὴν Ἐλευθεριά...

ΝΤΟΛΗ ΖΑΓΟΡΗ

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

(ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ)

Ὁ πόλεμος, ὁρόσημο ἀνάμεσα δυὸ ἐποχῶν, στέκει ἀνέκκλητα ἀνάμεσά μας. Κι' ὅσο κι' ἂν οἱ καιροὶ ποῦ περνοῦμε δὲν εἶναι πρόσφοροι γιὰ πνευματικές ἀναζητήσεις, ὅσο κι ἂν στίς ζωντανές, παλλόμενες συνειδήσεις τῶν συγχρόνων μας πλῆθος ἄλλα προβλήματα, πλέον ρεαλιστικά, πλέον «ἐπίκαιρα» ὑψώνουν μέ πλησμονή, τά πύρινα ἐρωτηματικά των, ὡς τόσο θά μένει πάντα σὰν ἀνακούφιση καὶ σὰν «φυγή» ἡ ὁδοιπορία μας στό χῶρο καὶ στόν κόσμο τῆς τέχνης, τῆς τεχνης τοῦ λόγου εἰδικώτερα σήμερα. Ἀπόδειξη τὰ πλῆθος βιβλία ποὺ παρὰ τίς ἀντιξοότητες ἐκδίδονται καθημερινά, ἡ αὔξηση τῆς ἀγοραστικῆς κινήσεως τοῦ ἔντυπου, γενικά, χαρτιοῦ, ποὺ δέν εἶναι μ' ὅσα κι' ἂν θέλουν νὰ ποῦν φαινόμενο μόνον μαυραγοριτισμοῦ.

Ἂς σταθοῦμε, λοιπόν, σήμερα ποὺ κλείνει ἴσως μιάν ἐποχή καὶ ἡ Αὔριο θ' ἀποτελέσει τὴν ἀφετηρία μιᾶς ἄλλης, νά ἰδοῦμε περιληπτικά καὶ ὅσο μᾶς ἐπιτρέπει ὁ χῶρος τὴν κριτικὴ πεζογραφία ποὺ ἄνθισε κατὰ τό διάστημα τοῦ μεσοπόλεμου στή χώρα μας.

Ἴσως μιά τέτοια ἀπροσωπόληπτη καὶ ἀφανάτιστη κατὰ τὸ δυνατόν ἀναψηλάφιση τῶνπνευματικῶνμορφῶν ποὺ κινήθηκαν μέ κάποιαν ἄνεση στό χῶρο τῆς κριτικῆς μας πεζογραφίας μᾶς βοηθήσει νὰ σταθοῦμε στὸ χθές, γιά νὰ προχωρήσουμε μέ σταθερὰ βήματα στό αὔριο, τεκμηριώσει τίς ἀγάπες καὶ τίς ἀπογοητεύσεις μας, ἴσως ἀκόμη χρησιμεύσει γιὰ μιά κάποια ἐνημέρωση τοῦ ἀπληροφόρητου, τυχόν, ἀναγνώστη.

Ἡ κριτικὴ καλλιεργήθηκε κατὰ δύο κυρίως τρόπους. Εἴτε σὰν κριτικὴ τῆς ἐπικαιρότητας, τοῦ νεοεκδομένου δηλαδὴ βιβλίου ἀπὸ τὶς στῆλες τῶν περιοδικῶν καὶ τῶν ἐφημερίδων, εἴτε στόν εὐρύτερο χῶρο ἑνὸς βιβλίου μὲ τὴ μορφὴ κριτικοῦ, φιλοσοφικοῦ, ψυχολογικοῦ, ψυχαναλυτικοῦ κλπ. δοκιμίου.

Κι ἐπειδὴ ἡ κριτικὴ εἶναι, χρονολογικά, ἡ τελευταία ἀπό τίς ἄλλες φιλολογικές ἐκδηλώσεις, τό ἄνθισμά της συμπίπτει μετά τό 1930, χρονιά πού ἀποτελεῖ τόν σημαντικώτερο σταθμό γιά τό Νεοελληνικό πεζογράφημα. Στὴν πρώτη περίπτωση, ὡς κριτικὴ τῆς ἐπικαιρότητας, καλλιεργήθηκε ἀπό ἕνα πλῆθος κριτικῶν ποὺ διαθέτοντας μιά στήλη στά λογοτεχνικά περιοδικά καὶ στίς ἐφημερίδες δέν παρέλειπαν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐνημερώνουν τό ἀναγνωστικό τους κοινό γύρω σέ κείμενα καὶ προβλήματα τῆς Ἑλληνικῆς πνευματικῆς κίνησης. Στήν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκουν:

Ὁ πεθαμένος σήμερα Φῶτος Πολίτης. Συγκροτημένος αἰσθητικά καὶ πνευματικά ἄνθρωπος, μέ Εὐρωπαϊκή μόρφωση, κράτησε τὴν κριτικὴ τοῦ βιβλίου γιὰ πολλὰ χρόνια στίς ἐφημερίδες «Πολιτεία» καὶ «Πρωΐα», καὶ μετὰ τό θάνατό του ἐξεδόθησαν δυό τόμοι, ἐκλογὴ ἀπό τά κριτικά του ἄρθρα.

Σημείωσε τὴν παρουσία στήν ποίησή μας τῶν «Μαραμποῦ» τοῦ Καββαδία, ποὺ ξεχώρισε τό περιγραφικό καὶ πεζογραφικό ταλέντο τοῦ Θέμου Κορνάρου ὅταν ὁ τελευταῖος αὐτός ἄγνωστος ἀκόμα δούλευε στό γιαπί τοῦ ἐπιδιορθωνόμενου τότε Ἐθνικοῦ Θεάτρου. Ἀκόμα ὅμως, λόγῳ τοῦ στενωτέρου του συνδέσμου μὲ τὸ Θέ-

ατρο, παρουσίασε κι' ἀνέλυσε στό Ἑλληνικό κοινό ἀπ' τό Παγκόσμιο Δραματολόγιο τύπους πανανθρώπινους ποὺ μὲ πάλλουσα, ματωμένη συνειδηση θίγουν τὰ πιό καιρια- κοινωνικά, ἠθικά, πολιτικά- προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου. Βρυκόλακες τοῦ Ἴψεν, Κάπταιν Μπρασμπάουντ τοῦ Γκαλσγουὸρθυ, Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, Μολιέρος, Φίγκαρο κ.ἄ. Ὅ,τι ὅμως λαχτάρησε, πάνω ἀπ' ὅλα, ἦταν νὰ γίνει πνευματικός ὁδηγητής τῶν νέων. Τούς μίλησε μέ πάθος καὶ πίστη γιὰ τά πλέον βασανιστικά σύγχρονα προβλήματα: Πνευματικὴ Ζωή, Ἱστορία, Μνήμη, Γλωσσικό ζήτημα, Λύτρωση, Πνευματικὴ ἀποτίμηση τῆς γύρω μας πραγματικότητας. Ξεκινῶντας ἀπό ἰδεαλιστικές ἀπόψεις τῆς ζωῆς, πολλούς ἀπ' τούς νέους ἀναγνῶστες τοῦ ἐξώργισε καὶ τόν ἀρνήθηκαν βίαια, οἱ ἄλλοι τόν ἄκουσαν προσεκτικά καὶ τρύγησαν τῆς πείρας του τό ἀπόσταγμα: τό πνευματικό του ἰδίᾳ ἦθος.

Συγκροτημένος ἐπίσης κριτικός καὶ στοχαστὴς ὁ Αἰμίλιος Χουρμούζιος, ὁ Ἀνδρέας Ζευγᾶς παλαιότερα. Σ'αὐτόν διακρίνεται ἀρκετά γερὴ γνώση τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, ξεκαθαρισμένα αἰσθητικά καὶ καλλιτεχνικὰ κριτήρια, βαθύτερη ἐνατένιση τῆς νεοελληνικῆς καλλιτεχνικῆς πραγματικότητας. Ὁπαδός τῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς μὲ κοινωνιολογικές προεκτάσεις, γυρεύει νὰ θεμελειώσει ἐρείσματα θετικώτερα γιά τὴν ἀξιολόγηση ἑνός ἔργου, τὴν ἑρμηνεία καὶ τὴν αἰτιολογία του. Εἶπε τό λόγο του πάντα ξεκάθαρα, ἀδιαφορῶντας ἂν πικράνει τούς ἰσχυρούς τῆς ἡμέρας, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς ἔκδοσης τοῦ Σολωμοῦ ἀπό τὴν Ἀκαδημία. Καὶ σὲ πάρα πολλές περιπτώσεις ἔβαλε σὲ κίνηση τὰ σταματημένα πνευματικά μας ρολόγια κι' ἐνημέρωσε τό λογοτεχνικό μας κοινό για τίς ζυμώσεις τῆς «τελευταίας ὥρας» τῆς Εὐρώπης.

Ὥριμος ἐπίσης κι ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος ποὺ μᾶς ἔδωσε καὶ μιὰ σύντομη ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Θρεμμένος μὲ τὴν Κλασική Παιδεία καὶ γνώστης τῶν βαθύτερων αἰσθητικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ρευμάτων ποὺ διαπερνοῦν τὴν παγκόσμια λογοτεχνία, μᾶς ἔδωσε ἀρκετὰ πολιτισμένες, ὀξυδερκεῖς, κι ἀμερόληπτες κριτικές σελίδες. Ἐπίσης μὲ μιὰ σειρά ἐπιφυλλίδες του στὴν «Πρωΐα» ἐνημέρωσε τό ἀναγνωστικό του κοινό καὶ σὲ θέματα τῶν εἰκαστικῶν γενικά τεχνῶν, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴ βαθειά γνώση τοῦ θέματος καὶ ποὺ φανέρωσαν ἀπό τότε τόν ἄξιο δοκιμιογράφο ποὺ ἤδη πλουσιώτατα φανερώθηκε.

Ὁ Πέτρος Χάρης, κριτικὸς τῆς πεζογραφίας ἀποκλειστικά, ἐνημέρωσε τό Ἑλληνικό Ἀναγνωστικό κοινό γιά τίς κατακτήσεις τοῦ μεσοπολεμικοῦ μυθιστορήματος.

Ἀρκετὰ παρατηρητικὸς κριτικὸς κράτησε τὴν πέννα του σὲ πολιτισμένο πάντα ἐπίπεδο ἀποφεύγοντας τίς ἀκρότητες τόσο στούς ἐνθουσιασμούς του, ὅσο καὶ στὴν ἄρνηση. Σημείωσε ἀλάθητα καὶ ἀπὸ τὸ πρῶτο τους ἀκόμα βιβλίο τούς πεζογράφους ποὺ ἐπιβλήθηκαν καὶ δῶσαν σημαντικὸ καὶ συγκροτημένο ἔργο. Καὶ μπορεῖ κανείς νὰ πεῖ ὅτι ὅλη του ἡ κριτική ἐργασία ἀπετέλεσε τὴν ἀπαραίτητη προπαίδεια γιὰ τὸ δοκίμιο πού πάει ἀπὸ τώρα ἀκόμα νὰ καλλιεργήσει.

Παράλληλα μὲ τὴν θεατρικὴ κριτικὴ ποὺ μὲ τόση ἐπιτυχία καλλιεργεῖ, ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴν κριτικὴ τοῦ βιβλίου καὶ ὁ Ἄλκης Θρύλος, ποὺ, ἐκτὸς ἀπ' τὴν κριτικὴ τῆς ἐπικαιρότητας, μᾶς ἔδωσε ἀρκετὰ δείγματα δοκιμίων γύρω σὲ λογοτεχνικὰ θέματα. Οἱ καλλίτερές του ὅμως κριτικὲς σελίδες εἶναι ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ συνολικὴ μελέτη τῆς πεζογραφίας μας ποὺ ἑτοιμάζει μὲ τὸν τίτλο "Νεοέλληνες Διηγηματογράφοι καὶ Μυθιστοριογράφοι,, ποὺ ὡς τὰ σήμερα παρουσίασε καὶ ποὺ δείχνουν πλήρη βιβλιογραφικὴ ὀργάνωση τῶν

μελετῶν του, ἐξάντληση τοῦ θέματος καὶ μιὰ σωστή, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, ἀξιολόγηση τοῦ κρινόμενου.

Βαθὺς κριτικὸς καὶ ὁ νεοχριστιανὸς Κ.Θ. Δημαρᾶς. Τὰ θαυμάσιά του «Ἑπτὰ Κεφάλαια γιὰ τὴν Ποίηση» εἶδαν τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία ταξινομημένη, συγκροτημένη σ'ἐνιαία ψυχοπνευματικὴ ἐνέργεια καὶ μὲ πρωτότυπο φιλοσοφικὸστοχασμό. Μαθητὴς τοῦ Πασκὰλ παρουσιάζει — mutatis mutandis — τὰ χαρίσματα τοῦ διδασκάλου: γερὲς πεποιθήσεις, γερὲς γνώσεις, γερὴ πίστη.—

Σὲ συγγενικὸ ἐπίσης «κλῖμα» κινεῖται καὶ ὁ Τάκης Παπατζώνης. Σὲ μιὰ σειρὰ περίφημα ἄρθρα του γιὰ τὴν Ἱσπανία καὶ τὴν Λατινικὴ Ἀμερικὴ μᾶς φανερώνεται ἀριστοκρατικὸς στοχαστής, ἐκλεκτικός, μὲ πρωτοτυπία ἐξ ἴσου σημαντικὴ ὅσο καὶ στὴν ποίησή του.—

Ὁ Κλέων Παράσχος ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κριτικὴ τῆς ἐπικαιρότητας ποὺ πολλὰ τώρα χρόνια ἐνασκεῖ, ἐνημερώνοντας τοὺς ἀναγνῶστες του πάνω σ' ὅλες τὶς τάσεις καὶ τὰ ποικίλα ρεύματα, ποὺ τὰ τελευταῖα χρόνια διαπερνοῦν τὴν ποίησή μας, ἀπὸ τὸν στῖχο μὲ τὴν ἀκαδημαϊκή, στιχουργικὴ ἀκαμψία, ὡς τὸ στῖχο ποὺ κινεῖται στοὺς λεπτοὺς κι ἀρωματισμένους χώρους τῆς poesie pure καὶ τοῦ συρρεαλισμοῦ, καλλιέργησε μὲ σημαντικὴ ἐπιτυχία καὶ τὸ δοκίμιο. Τὸ πολυσέλιδο βιβλίο του γιὰ τὴν δυνατὴ μορφὴ τοῦ Ἴω. Δραγούμη ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄφογες λογοτεχνικὲς σελίδες, δείχνει τή γνώση, τὴν πεῖρα καὶ τὴν βαθειὰ στοχαστικὴ διάθεση τοῦ δοκιμιογράφου καὶ μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα του δοκίμια—μιὰ σειρὰ ἄρτια συγκροτημένες κριτικὲς σελίδες γιὰ τοὺς ἀντιπροσωπευτικώτερουςΝεοέλληνες Ποιητές, καθὼς κι ἕνα δοκίμιό του γιὰ τὸν Ἐμμ. Ῥοΐδη——συγκροτοῦν ἕναν ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους Νεοέλληνες δοκιμιογράφους.

Ἔπειτα ὁ Τέλλος Ἄγρας. Ὁ λεπτὸς κι εὐαίσθητος ποιητὴς τῆς «Ἀμαξας στὴ βροχὴ» καὶ τῶν«Σπουδῶν» καλλιέργησε παράλληλα καὶ τὴν κριτικὴ τοῦ βιβλίου. Εἶν' ἀλήθεια πὼς ἀκολουθῶντας τὴν τακτικὴ τοῦ Γρ. Ξενοπούλου δὲν ἀρνήθηκε προλόγους του σὲ νεανικὰ ποιητικὰ πρωτόλεια, ἀνούσια πολλὲς φορὲς καὶ χωρὶς συνέχεια. Παρακολουθῶντας ὅμως τακτικὰ τὴν κριτικὴ τοῦ βιβλίου δὲν ἄφησε τὴν εὐκαιρία χωρὶς νὰ διδάξει πάνω σὲ πρόσωπα καὶ κείμενα τῆς τῆς λογοτεχνίας μας. Ὅ,τι ἰδίως ἔδωσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς σωστὲς «θέσεις» προβλημάτων καὶ τοποθετήσεις προσώπων εἶναι τὸ ὕφος του. Ὕφος καθαρὰ προσωπικὸ ποὺ μὲ τὴν ἐλλειπτικὴ του ἰδίως φράση, σαγηνεύει κυριολεκτικὰ καὶ προκαλεῖ ὁ λόγος του ἀδιάπτωτο ἐνδιαφέρον. Ὁ στοχασμός του ἐπίσης ἀρκετὰ ραφιναρισμένος καὶ μὲ προσωπικὸ παλμό, στάθηκε ὁ πλέον εὐπαθὴς δέκτης στὰ σημαντικώτερα κι ὀξύτερα νεοελληνικὰ προβλήματα.—

Ξεκινῶντας ἀπὸ τὴν κριτικὴ τοῦ Παλαμικοῦ ἔργου, σταμάτησε στὸ ἄνθισμα τῆς πεζογραφίας μαζὶ ἕνας ἄλλος σημαντικὸςκριτικὸς,ὁ Ἀνδρέας Καραντώνης. Μὲ πλατιά προοπτικὴ κι εὐρύτερες προθέσεις προσπαθεῖ νά κινήσει στὶς κριτικὲς του σελίδες, εἴτε κρίνοντας τὰ νεοεκδιδόμενα βιβλία, εἴτε μελετῶντας στὸ σύνολό του τοὺς σημαντικώτερους ἀπὸ τοὺς πεζογράφους τῆς γενεᾶς τοῦ 1930, μὲ ἄνεση, ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ συνδέονται μὲ τὴν πρόζα. Πολλὲς φορὲς ἡ εἰλικρίνειά του δυσαρέστησε τοὺς κρινόμενους κι' ἡ κριτική του ἔδωσε ἀφορμὴ σ'ἕνα εἶδος παρακριτικῆς,τὸ λίβελλο, πρᾶγμα ποῦ δείχνει ὅτι ὁ κριτικὸς δὲν ἀστόχησε στὸ στόχο του.

Στὴ χορεία τῶν νεωτέρων ἀνήκει ὁ Νῖκος Παππᾶς. Εἰσώρμησε μὲ τή νεανική του ὁρμὴ στὸ λογοτεχνικο μας κόσμο, γεμᾶτος λυρισμὸ καὶ ποιητικὴ διάθεση.

(Ἀκολουθεῖ)

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΡΟΝΙΚΟ

Στοὺς νεκροὺς τῶν βουνῶν μας

Τῆς Ὀλυμπίας μᾶς πήρανε τὸ φῶς
Οἱ βάρβαροι καὶ πᾶν σὰν τὸ βαριὰ
Κ' ἦρθαν οἱ βάρβαροι μὲ φῶς·
—Ὅλων μας ὁ πικρὸς καϋμός—
Γιατὶ μᾶς καῖνε τὰ χωριά;

«Λίγη σταφίδα τοῦ ἀμπελιοῦ»,
Λέει τρεμουλιάρικη φωνή,
Στὸ θαμπὸ φῶς τοῦ καντηλιοῦ.
Εἶναι παιδάκι τοῦ σχολιοῦ.
«Γυιέ μου τὴν πήραν Γερμανοί...»

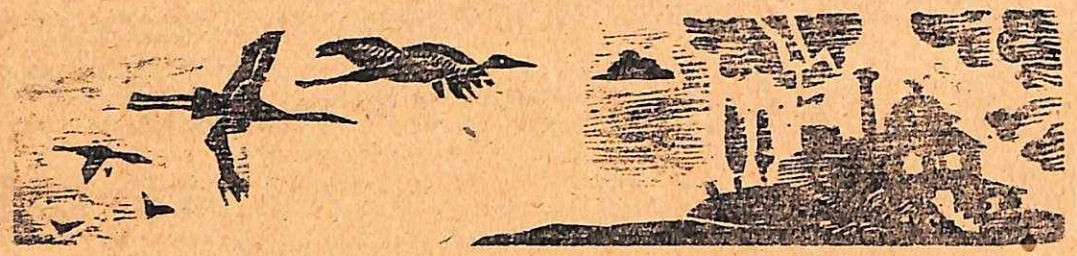
Μιὰ δῶ, μιὰ κεῖ στὸ λυκοφῶς,
Νέοι στά δέντρα μὲ σκοινί,
Μιὰ δῶ μιὰ κεῖ στὸ λυκοφῶς...
Κορμιά, κεφάλια, ἕνας λαός!
Ἔχουν περάσει Γερμανοί...

Πῆραν οἱ νέοι τά μάτια τους καὶ πᾶν
Μὲ τὴν καρδιά τους ἀνοιχτή.
Πῆραν τὰ μάτια τους καὶ πᾶν
Τὶς ἁλυσίδες τους τὶς σπᾶν
Κεῖ ποὺ φωλιάζανε ἀητοί.

Ἔρχεσαι σὰν Ἀνατολὴ
Ἑλλάδα — μάνα λευτεριᾶς.
Τ' ἄρρωστα μέλη νὰ φιλεῖ
Νοιώθω βουνίσια ὁρμὴ τρελλὴ
Μπαρούτης καὶ παλληκαριᾶς.

Ἀπὸ πελάη καρτερῶ,
—Πετάει στὰ γαλανὰ νερὰ—
Ἀπ' τὰ βουνά μας καρτερῶ,
Καθὼς οἱ ρίζες τὸ νερὸ
Νίκη... κι ἁπλώνει τὰ φτερά!

ΦΡΙΞΟΣ ΤΖΙΟΒΑΣ

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ

Γ. — ΤΟ ΝΗΣΙ *

Ἡ παληότερη συνοικία τῶν Γιαννίνων εἶναι πιθανώτατα ἡ Λειβαδιώτη.

Τὶς μακρυνὲς ἐκεῖνες ἐποχὲς θἄ ἦταν βέβαια προάστειο τοῦ Κάστρου καὶ πρέπει νὰ ἦταν συνοικισμένη ἀπὸ τὸν 14ο ἀκόμα αἰῶνα· εἶναι ἄλλως τε τόσο κοντὰ στὸ Κάστρο ὥστε εἶναι πιθανώτερο, οἱ ἀρχικές της ἐγκαταστάσεις νὰ ἦταν πιὸ πολὺ ἀγροτικῆς μορφῆς. Ὅπως φαίνεται κι ἀπ' τὄνομά της, ὅλη αὐτὴ ἡ ἔκταση θὰ ἦταν ἀρχικὰ λειβάδια, ποὺ ἀργότερα θάγιναν χωράφια καὶ κῆποι (μποστάνια, λαχανόκηποι) γιὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὸ «ἄστυ» καὶ τοὺς ἐνοίκους του, κι οἱ Λειβαδιωτινοὶ θὰ κατοικοῦσαν ἢ μέσα στὸ Κάστρο ἢ τόσο κοντά του ποὺ θἄχαν τὴν εὐχέρεια νὰ μπαίνουν ἀμέσως μέσα σ' αὐτὸ σὲ περίπτωση ἐπιδρομῶν.

Στὸ Χρονικὸ τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Πρόκλου (βλ. καὶ Χρον. τῆς Ἠπ. Β΄. σελ. 240 ὑποσ. 3), ἀναφέρεται ὅτι στὴν παληὰ αὐτὴ συνοικία γινότανε κάθε χρόνο λιτανεία «ἐξερχομένη τοῦ Φρουρίου» καὶ ξέρουμε ὅτι στὸν καιρὸ τῆς ὁριστικῆς τῆς δεύτερης κατάκτησης τοῦ Κάστρου (1430), μιὰ ἀπ' τὶς πολλὲς Ἐκκλησίες καὶ Μονὲς ποὺ βρισκόταν ἔξω ἀπ' αὐτό, ἦταν καὶ ἡ Ἅγια - Τριάδα, «μικρὸς ναός, γράφει ὁ Ἀραβαντινὸς (ἔνθ. ἀν. σελ. 243 σημ· 1), ὅπου καὶ νῦν κεῖται ὁ Τεκὲς τοῦ Λειβαδιώτου, καλούμενος Τεκὲς Χατζῆ Βρενόζη».

Ὑπάρχει ἀκόμα καὶ μιὰ ἄλλη ἔνδειξη, σχεδὸν ἀπόδειξη τῆς παλαιότητας αὐτῆς τῆς συνοικίας:

Τὸ 1430, ἀναφέρεται στὴν ἱστορία σὰν ἡ χρονιὰ ποὺ τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο βρέθηκε στὴν ἀναπόδραστη ἀνάγκη νὰ συνθηκολογήσει, δηλώνοντας ὑποταγὴ στὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα ποὺ τὸ πολιορκοῦσαν, εἶχαν ἐν τῷ μεταξὺ καταλάβει διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὴ Σαλονίκη καὶ κυριαρχοῦσαν πιὰ ὁριστικὰ στὴ Νότιο Βαλκανική. Ἡ σκλαβιὰ ὅμως τοῦ Κάστρου ποὺ εἶχε γνωρίσει τὶς δόξες ἑνὸς ξακουσμένου Δεσποτάτου, τοῦ Δεσποτάτου τῆς «Ἑλλάδος», ὅπως τὸ χαρακτήρισαν οἱ Χρονογράφοι, ἄρχισε πραγματικὰ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰῶνα.

Ἐκεῖ γύρω στὰ 1360 εἶχεν ἀρχίσει νὰ κυκλοφορεῖ στὴ Βαλκανικὴ ἕνα νέο κατακτητικὸ Ἔθνος, οἱ Ὀσμανλῆδες, κι εἶχε αὐτὸ ἀναπτύξει τόση κατακτητικὴ δυναμικότητα ὥστε ὁ Θωμᾶς Πρελοῦμπος, ποὺ δὲ μποροῦσε τὴν ἴδια ἐποχὴ νὰ τὰ βγάλει πέρα μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ Σπάτα, «προαγωγὸς γενόμενος, λέει ὁ Ἀραβαντινος, τοιούτων στιφῶν» στὶς Ἠπειρωτικὲς χῶρες, συμμάχησε στὰ 1380 μὲ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ἀρνησίθρησκο Ἀλβανὸ Ἰσαήμ, ποὺ εἶχε πρόσφατα μὲ τὴ βοήθειά τους κυριαρχήσει στὴν Πωγωνιανὴ καὶ ποὺ ὁ γυιός του ἔχτισε τότε ἐκεῖ τὸ πρῶτο ἴσως τζαμὶ τῆς Ἠπείρου, τὸ Ἀττὶκ Τζαμισὶ, (Ι. Λαμπρίδης Πωγων. σελ. 29). Ὕστερα ἀπὸ ἑφτὰ μόλις χρόνια, ὁ διάδοχος τοῦ Θωμᾶ, Δεσπότης Ἰζάουλος, βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ πάει νὰ προσκυνήσει τὸ Σουλτάνο Βαγιαζήτ στὴ Σαλονίκη. Ἀπουσίασε τότε ἀπὸ τὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, δεκατέσσερες μῆνες· κι ὅταν γύρισε, τὸν συνώδευε ὁ «Βρανόζης, Ὀθωμανὸς Στρατηγός», (Χρ. τῆς Ἠπ., Α΄. σελ. 152 καὶ ἑπ.).

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ πιστεύουμε ἐμεῖς ὅτι τὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων ἔχασε τὴν αὐτοτέλειά του κι ἔγινε ὑποτελὲς στὸ Σουλτάνο· καὶ τὴν ἴδια ἐπίσης ἐποχὴ πιστεύουμε ὅτι ἐγκαταστάθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ στὰ Γιάννινα οἱ Τοῦρκοι.

11.—

Ὁ Ἐβρενὸζ Πασᾶς, ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς διασημότερους στρατηγοὺς ποὺ πρωτοστατοῦσαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν κατάκτηση τῶν Δυτικῶν Ἐπαρχιῶν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Ἀνῆκε πιθανώτατα στὴ Βυζαντινὴ οἰκογένεια τῶν Βρανάδων, ἕνας κλάδος τῆς ὁποίας εἶχεν ἐξισλαμισθεῖ, μέλη δὲ τοῦ κλάδου αὐτοῦ «σπουδαίας παρέσχον ὑπουργίας εἰς τὸ κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ἱδρυθὲν Ὀθωμανικὸν κράτος, ὧν ἀπόγονοι ζῶσι καὶ σήμερον», γράφει στὰ Ἠπ. Χρονικὰ τοῦ 1928, (Κορτήσιος Βρανᾶς ὁ Ἠπειρώτης, σελ. 253), ὁ Ξ. Σιδερίδης.

Ὁ Χατζῆ Βρενόζ, ἦρθε τότε στὰ Γιάννινα, ὄχι, πιστεύουμε, σὰν περιηγητής, ἀλλὰ σίγουρα σὰν ἀποσταλμένος τοῦ Σουλτάνου καὶ γιὰ νὰ ἐπισφραγίσει μὲ μιὰ πράξη κατοχῆς τὴ Σουλτανικὴ ἐπικυριαρχία ἀπάνου στὸ Κάστρο, τοῦ ὁποίου ὁ μέχρι τότε κυρίαρχος εἶχε τώρα γίνει ὑποτελής του. Καὶ εἶναι, πιστεύουμε, λογικὸ νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ Βρανόζ, δὲν ἦρθε μόνος του στὰ Γιάννινα· θἄχε μαζί του, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀκολουθία του, καὶ στρατιωτικὴ δύναμη, ἂν δὲν κατέβηκε ἀπὸ τὴ Σαλονίκη μαζὶ μὲ τὸ στρατό του γιὰ νὰ συνεχίσει τὶς καταχτήσεις του. Πέρασαν, ὅπως χαρακτηριστικὰ γράφει ὁ Ἀραβαντινός, μαζὶ μὲ τὸν Ἰζάουλο «διὰ τοῦ Ἀχελώου καὶ τῆς Ἄρτης», περιοχῶν ποὺ κι αὐτὲς σίγουρα θὰ προσκύνησαν τὸν ἴδιο καιρὸ τὸ Σουλτάνο.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Τοῦρκοι ζηλωτὲς τῆς θρησκείας—καὶ τέτοιος ἦταν σίγουρα ὁ «Χατζῆ» Βρενόζ —τὸ ζῆλο τους αὐτὸ συνείθιζαν νὰ τὸν ἐκδηλώνουν χτίζοντας ἔργα κοινῆς ὠφελείας (τζαμιά, γεφύρια, βρύσες, τεκέδες κτλ.) καὶ ἱδρύοντας θρησκευτικοφιλανθρωπικοὺς ὀργανισμούς, τὰ γνωστὰ βακούφια.

Ὁ Στρατηγὸς λοιπὸν Χατζῆ Βρενὸζ ἔχτισε στὰ Γιάννινα ἕναν Τεκέ.

Οἱ Τεκέδες εἶναι ἕνα εἶδος μοναστηριοῦ - ξενῶνα: φτωχοὶ ντερβίσηδες ἔκαναν τὶς παληὲς ἐκεῖνες ἐποχὲς μακρόχρονες θρησκευτικὲς περιοδεῖες κι οἱ τεκέδες τοὺς παρεῖχαν δωρεὰν ὕπνο καὶ φαγητό. (Στὰ Γιάννινα σωζότανε ἴσαμε τὰ προχτὲς κι ἄλλοι δυὸ Τεκέδες: ἕνας τοῦ Μουχτὰρ Πασά, στὴν περιοχὴ τοῦ Ἅη - Γιώργη τοῦ Νεομάρτυρα, κι ὁ ἄλλος τοῦ Ἀλῆ - Μπαμπὰ Πασᾶ στὴν ἄκρη τῆς Καλούτσιας, ἐκεῖ ποὺ πέθανε, σκοτωμένος ἢ δηλητηριασμένος, ὁ ὁμώνυμος Πασᾶς κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ Χουρσίτ).

Τὸ κτίριο τοῦ Τεκὲ ὁ Χατζῆ Βρενόζ, ἴσως νὰ διατηροῦσε ἀνάμνηση τῆς παληᾶς καταγωγῆς του καὶ τῆς θρησκείας τῶν προγόνων του, τὸ ἔχτισε στὴν περιοχὴ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγία - Τριάδας, ὁ ὁποῖος συμπεραίνουμε θὰ ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους τῆς περιοχῆς καὶ γι' αὐτὸν πιθανώτατα θἄβγαινε κάθε χρόνο ἡ λιτανεία ἀπὸ τὸ Κάστρο. Τὸν προικοδότησε δέ, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἐκπληρώνει τὸ φιλανθρωπικὸ σκοπό του, μὲ τὰ λειβάδια καὶ τὰ οἰκόπεδα τῆς Λειβαδιώτης· καὶ ὑποθέτουμε πλούσιοπάροχα, μιὰ ποὺ ὁ ἱδρυτὴς ἦταν τόσο περιδο-

* Σχετικὰ μὲ τὸ τοπωνυμικὸ Σαντινὶκ γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε στὸν προηγούμενο περίπατό μας προσθέτουμε ἐδῶ ὅτι ὑπάρχει ἡ σλοβενικὴ λέξη studénec ποὺ σημαίνει πηγή.

ξος κι ἡ ἴδρυσή του συνδυαζόταν μὲ τὴν πρώτη πράξη κατοχῆς κι ἐπικυριαρχίας τῶν Ὀθωμανῶν στὴν περιοχὴ τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου.

Κι ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ἱδρύσεως τοῦ Τεκὲ θὰ βάρυναν σίγουρα τὸν τέως κυρίαρχο τοῦ Κάστρου· σὰν πρῶτος νὰ ποῦμε φόρος ὑποτέλειας στὸν καινούργιο Ἀφέντη.

Ὁ Τεκὲς ὅμως προϋποθέτει καὶ ξένους ποὺ νὰ ἐπισκέπτωνται τὸν τόπο, ἀλλὰ καὶ ἀνάλογο προσωπικό· κι ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι στὴν περιοχὴ τοῦ Τεκὲ ὑπάρχει καὶ κάποιος συνοικισμὸς ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ κάποια στρατιωτικὴ δύναμη. Ἀναγκαστικὰ λοιπὸν βγαίνει ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ πρώτη ἐγκατάσταση Ὀθωμανῶν στὴν περιοχὴ τοῦ Κάστρου χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰῶνα· κι ὅτι ἡ Λειβαδιώτη εἶναι ἡ κοιτίδα τῶν κατοπινῶν Γιαννίνων καὶ τὸ πρῶτο Προάστειο, τόσο τὸ Χριστιανικὸ ὅσο καὶ Τουρκικὸ τοῦ Καστρου.*

12.—

Ὅλ' αὐτὰ εἶναι σύμφωνα καὶ μὲ τὶς παραδόσεις ποὺ σωζοτανε στὴ μνήμη τῶν Τουρκογιαννιωτῶν, ὅπως γι' αὐτὲς εἶχα πληροφορηθεῖ ἀπὸ πολλοὺς κι ἀπὸ τὸ Σοφολ. Μουφτῆ Ἰωαννίνων Φουατ Μουσταφά.

Σύμφωνα μὲ τὶς παραδόσεις αὐτές, τὰ Γιάννινα εἶχαν παρθεῖ δυὸ φορὲς ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὴν πρώτη φορὰ ἤρθαν κι ἔκαναν κατοχὴ ἑφτὰ ἀξιωματοῦχοι, ποὺ ἀργότερα τοὺς σκοτωσαν οἱ Χριστιανοὶ τοῦ Κάστρου. Αὐτοὶ ἦταν θαμμένοι σὲ πολὺ γνωστὸ παληότερα ὀρθογώνιο καὶ περίγραπτο ὁμαδικὸ τάφο, γνωστο τότε μὲ τὸ ὄνομα «Φτάμπλις». Κατὰ τὴν ἴδια παράδοση, οἱ πρῶτοι Τοῦρκοι Διοικητὲς τῶν Γιαννίνων, ἦταν ἀπὸ τὸ σόϊ τοῦ Βρενὸζ Πασᾶ.

Ἡ ἄριξη τῶν ἀξιωματούχων αὐτῶν δὲν μπορεῖ βέβαια ν' ἀναφέρεται στὸ 1430, ποὺ τὰ Γιάννινα θὰ εἶχε πολιορκήσει ὁλόκληρος ὁ στρατός τοῦ Σινὰν Πασά· ὁ δὲ σκοτωμός τους μπορεῖ νὰ συνδυασθεῖ μὲ τὴν πανωλεθρία ποὺ ἔπαθε ὁ Βαγιαζὴτ στὰ 1402 ἀπὸ τοὺς Ταμπρομογγόλους τοῦ Τζεγγὶς Χάν, τότε ποὺ κινδύνεψε νὰ διαλυθεῖ ὁριστικὰ τὸ Ὀθωμανικὸ κατακτητικὸ ἔθνος: Τί φυσικώτερο νὰ δεχτοῦμε ὅτι οἱ Καστρινοί, πιστεύοντας ὅτι εἶχαν γλυτώσει ὁριστικὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, θέλησαν σὲ μιὰ ὁρμὴ ἀπελευθερωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ νὰ ἐξαφανίσουν κάθε ἴχνος ποὺ τοὺς θύμιζε μιὰ ταπείνωση καὶ τὴν ὑποτέλειά τους.

Οἱ ἄλλοι τότε Τοῦρκοι τοῦ συνοικισμοῦ τὴν ἴδια ἐποχή, ἢ ὅταν ξαναγύρισαν τὸ 1430, ἔχτισαν, τιμῶντας τὴ μνήμη ἐκείνων ποὺ εἶχαν πέσει πρῶτοι γιὰ τὰ Γιάννινα, τὸν ὁμαδικὸ ἐκεῖνο τάφο στὸ μέρος ὅπου εἶχαν ταφεῖ οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι μάρτυρες τους.

Γιὰ τὸ μνημεῖο αὐτὸ εἰδικώτερα ὁ μακαρίτης Γ. Βλαχλείδης, ὑποστηρίζοντας ὁμως ἄλλη ἐκδοχή, δημοσίευσε στὰ Ἠπ. Χρονικὰ τοῦ 1929 (σελ. 255 καὶ ἑπ.) εἰδικὴ πραγματειά. Μὰ γιαυτό, ἄλλη φορά.

Ἀπόδειξη τῆς πρώτης ἐγκατάστασης τῶν Τούρκων στὴ Λειβαδιώτη, εἶναι καὶ το γεγονὸς ὅτι, στὴν περιοχή της, ἔκαμαν τὴν ἀρχική τους ἐγκατάσταση, τὸ γνωστὸ Τουρκοπάλουκο, συνοικισμὸ πιθανώτατα ἀμιγτικὰ περιχαρακωμένο με περίβολο παλουκιῶν, ὅπως συνείθιζαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, γιατὶ ἀπαντοῦμε καὶ σ' ἄλλο μέρος τῆς Ἠπείρου, στὸ Φαναρι, τὸ ἴδιο τοπωνύμιο. Ἐκεῖ κοντὰ ἐχτισαν καὶ λαμάρι ποὺ σωζότανε ἀκόμα ὡς τα χτές, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Φαρμακεμπορειο τοῦ Α. Καζαντζῆ.

Ἡ σημερινὴ περιοχὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῆς Ἀγορᾶς εἶναι γνωστὴ στὴν ἱστορία τοῦ τόπου ὡς «Τουρκοπάλουκο» καὶ «Συνοικία Λουτροῦ».

Τὸ ἱστορικώτερο, ἴσως καὶ τὸ παληότερο Τζαμὶ τῶν Γιαννίνων, τὸ Μπαϊρακλῆ Τζαμί, ὕψωνε τὸ σβέλτο μιναρέ του στὴν ἴδια περίπου περιοχή, ἐκεὶ ποὺ τώρα εἶναι τὰ καινούργια μαγαζιὰ Μαρνέλη, Τσουκανέλη, Καππά κτλ., κι ἀπὸ τὸ Μιναρὲ αὐτὸ ἔβγαινε ὡρισμένες μέρες τὸ κόκκινο μπαϊράκι τῆς κατακτήσης.*

Ἡ περιοχὴ λοιπὸν αὐτὴ εἶναι φυσικὸ νὰ εἶχε μεγάλη ἱστορικὴ σημασία γιὰ τοὺς Τουρκογιαννιῶτες, καὶ γι' αὐτό, καὶ πολὺ ἀργότερα ἀκόμα στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰῶνα, «ὁ προσφάτως ἀνεγερθεὶς ἐν τῇ συνοικίᾳ λουτροῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ναός, κατηδαφίσθη κατὰ διαταγὴν Ἰωαννίτου τινὸς Ὀθωμανοῦ» (Χρ. τ. Ἠπ. Β'. 223). Τὰ οἰκόπεδα τοῦ Τουρκοπάλουκου, οἱ Τοῦρκοι, ὅταν μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Διονύσιου ἔδιωξαν τοὺς Χριστιανοὺς ἀπὸ τὸ Κάστρο καὶ πῆραν αὐτοὶ τὴ θέση τους, τὰ πούλησιαν στοὺς ξεσπιτωμένους ραγιάδες. Μ' ὅλα ταῦτα, δὲ μπόρεσαν οἱ φανατικοὶ Τουρκογιαννιῶτες ν' ἀνεχθοῦν στὰ ἱερὰ γι' αὐτούς ἐκεῖνα μέρη Χριστιανικὸ Ναό· καὶ στὴν πρώτη εὐκαιρία, σὰν ἔπεσε κάποια ἐξουσία στὰ χέρια τους, τὸν κατεδάφισαν.

13.—

Γιὰ τὸν Τεκὲ Χατζῆ Βρενὸζ ἔχω μαζέψει καὶ τοῦτες ἀκόμα τὶς πληροφορίες, χαρακτηριστικές τῆς ἱστορικῆς του σπουδαιότητας:

Ὁ ἑκάστοτε διοικητὴς τοῦ Τεκὲ, αὐτὸς μονάχα κατ' ἐξαίρεση ἀπὸ τοὺς διοικητὲς (μουτεβελῆδες) ἀλλωνβακουφίων, δὲ λογοδοτοῦσε γιὰ τὴ διαχείρισή του στὶς Ἀρχές.

Οἱ Λειβαδιωτινοί πλήρωναν στὸν Τεκὲ, ἴσαμε ἐδῶ καὶ λίγες δεκαετηρίδες ἀκόμα, ἐδαφονόμιο γιὰ τὰ οἰκόπεδα ἀπάνου στὰ ὁποῖα ἦταν χτισμένα τὰ σπίτια τους. Βρίσκεται στὰ χέρια μου ἐπίσημο τουρκικὸ ἔγγραφο ἀγοραπωλησίας ἀκινήτου τῆς Λειβαδιώτης, στὴν ὁποία ἔλαβε μέρος ὡς συμβαλλόμενος κι ὁ Σιέης τοῦ Τεκὲ, γιὰ τὰ δικαιώματα ποὺ εἶχε ἀπάνου στὸ ἔδαφος.

Τὸ ἐδαφονόμιο ὅμως ποὺ πλήρωναν οἱ παραλίμνιοι, σιγὰ-σιγὰ μὲ τὸν καιρὸ ἐλαττώθηκε. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα σπαηλίκια, ὅπου τὰ δικαιώματα τοῦ φεουδάρχη εἶχαν καταντήσει στὸ τέλος συμβολικά, σχεδὸν ἐναστύπος ὑποτέλειας: ἕνα καλάθι σταφύλια, λίγα αὐγά, κανένα κοτόπουλο καὶ τὰ παρόμοια. Ἔτσι καὶ στὸν Τεκὲ τοῦ Βρενόζ, τὰ τελευταία χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα, τὸ ἐδαφονόμιο αὐτὸ κατάντησε νὰ εἶναι ἕνα λαΐνι, μιὰ ψάθα κι' ἑξῆντα παρἀδες τὸ χρόνο: Στὶς 29 τοῦ Ραμαζανιοῦ, στὸν Τεκὲ αὐτὸν γινόταν ἕνα θρησκευτικὸ πανηγῦρι.

---

* Σημαντικὴ σχετικὴ — καὶ γιὰ μᾶς, ἄγνωστη, ὡς τὴ στιγμὴ πληροφορία, μᾶς δίνει κι ὁ Ἐβλιὰ Τσελεπῆς (βλ. Χ.Σούλη, Τοῦρκος Περιηγητὴς στὴν Ἤπειρο, Ἠπ. Γρ. τεῦχ. 7-8, σελ. 247, ὑποσ. 5) γιὰ τὸ θέμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Ὁ Ἐβλιά, ἀναφέρει τζαμιὰ κτίσματα τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζὴτ, στὰ Γιάννινα, Παραμυθιά, Ἀργυρόκαστρο καὶ Κόνιτσα. Ἂν πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὸ Βαγιαζὴτ τὸν Α', τὸν ἐπικληθέντα Γιλντιρὶμ (1347-1403) — πρᾶγμα ποὺ φαίνεται νὰ δέχεται ὁ κ. Χ. Σούλης (...«Κατὰ περίεργο τρόπο...») — αὐτὸν δηλ. ποὺ προσκύνησε ὁ Ἰζάουλος, τότε ἐνισχύεται πάρα πολὺ ἡ ἄποψη ὅτι ὄχι μιὰ μονάχα τὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων ἀλλὰ κι ἡ Ἠπειρώτικὴ περιοχὴ εἶχαν ὑποταχτεῖ στοὺς Τούρκους πολὺ πρὶν ἀπὸ τὰ 1430, κι ὅτι ἀπὸ τότε αὐτοὶ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἤπειρο, χτίζοντας ἀμέσως καὶ τὰ τζαμιά τους. Ἀπὸ τότε ἄλλως τε εἶχαν δημιουργήσει ντόπιους ἀρχηγούς, ὅπως π. χ. τὸν ἐξισλαμισμένο Ἰσαὴμ, καὶ τίποτε δὲ μᾶς ἐμποδίζει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι κι ἄλλοι τέτοιοι θὰ ἀκολούθησαν τὸ παράδειγμά του. Μ' αὐτὴ τὴ σειρὰ τῶν σκέψεων, δὲν μπορεῖ ν' ἀποκλεισθεῖ κι ἡ ἐκδοχὴ ὅτι τὰ Τουρκοπάλουκα (Γιαννίνων, Φαναρίου, ἴσως κι ἄλλοῦ) χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἴδια ἐκείνη ἐποχή.

* Ὕστερα ἀπὸ ὅσα ἀναφέρει ὁ Ἐβλιὰ (βλ. ἀν. σχετικὴ ὑποσημείωση), νομίζουμε ὅτι ὄχι ὁ Βαγιαζὴτ ὁ Β'. (Χ. Σούλη Τουρκικαὶ ἐπιγραφαὶ Ἰωαννίνων, στὰ Ἠπ. Χρον. 1933, σελ. 95), ἀλλὰ Βαγιαζὴτ ὁ Γιλντιρὶμ ἔχτισε τὸ Μπαϊρακλῆ Τζαμί· τὸ κόκκινο μπαϊράκι, θύμιζε τὴν ἱστορικὴ γιὰ τοὺς Τούρκους πρώτη κατάκτηση τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων. Δίπλα στὸ Τζαμὶ αὐτὸ ἦτανε λίγοι τάφοι· καὶ γι' αὐτοὺς οἱ Τουρκογιαννιῶτες ἔδειχναν τὸν ἴδιο σεβασμὸ ποὺ ἔδειχναν καὶ γιὰ τὴ «Φτάμπλις».

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μέρας προσκυνοῦσαν οἱ χανούμ· το βράδυ ὅμως, ὅλος ὁ χῶρος ποὺ εἶναι μπροστὰ στὸν Τεκέ, γέμιζε ἀπὸ προσκυνητὲς ποὺ καθένας τους εἶχε τὴν ψεῖρα του κι ἕνα μικρὸ φαναράκι. Γιὰ χρήση λοιπὸν αὐτῶν τῶν προσκυνητῶν πλήρωναν τὸ ἐδαφονόμιο ποὺ ἀναφέραμε πιο πάνω μιὰ φορὰ τὸ χρόνο οἱ Λειβαδιωτινοί.

Στὸν ἴδιο Τεκὲ ἀπόθεσαν τελικὰ κάτι λείψανα τοῦ Μωάμεθ ποὺ εἶχαν φέρει στὰ Γιάννινα, ὅπως θυμάμαι, ἐκεῖ κοντὰ γύρω στὸ Τουρκικὸ Σύνταγμα, ἀφοῦ τὰ περίφεραν μὲ λιτανεία σ' ὅλα τὰ Γιάννινα. Καὶ στὸν Τεκὲ τοῦ Ἀβρανός ἀσκοῦσαν τὴν αὐτοβασανιστικὴ λατρεία τους, οἱ ὀπαδοὶ μιᾶς Μουσουλμανικῆς αἵρεσης, ποὺ ἀφοῦ συγκεντρωνόταν στὸ εἰδικὸ δωμάτιο, ἄρχιζαν νὰ φωνάζουν ἀδιάκοπα "χάμζα! χάμζα!,, ὥς που ἔβγαζαν αἷμα ἀπὸ τὸ λαιμό τους. (Εἶναι ἀξιοπερίεργο ὁτι ἡ λέξη αὐτὴ συμπίπτει νὰ εἶναι τὸ προσωνύμιο ἑνὸς ἄλλου Βρανᾶ ἢ Βρανήλον, ἀνεψιοῦ τοῦ Γ. Καστριώτη, ποὺ εἶχε σὲ μικρὴ ἡλικία ἐξισλαμισθεῖ καὶ πῆρε τὸ ὄνομα Χαμζα).

14.—

Ἡ παληότερη λοιπὸν συνοικία τῶν Γιαννίνων νομίζουμε πῶς πρέπει νἆναι ἡ Λειβαδειώτη κι' ἀπὸ κεῖ ξεκίνησαν ὅλες σἱ ἄλλες συνοικίες.

Μὰ καθὼς συζητοῦμε κι' ἀκοῦμε τὰ παληὰ αὐτὰ καὶ λησμονημένα πράγματα, ὁ νησιώτης μας κουπάει ρυθμικὰ καὶ παραπλέουμε δυσμικὰ τὶς ὄχθες τῆς λίμνης περνώντας τώρα τὸ Κεραμαρειό, ἀκριβῶς δίπλα ἀπὸ τὸν Τεκέ, ἐκεῖ ποὺ, καὶ στὰ χρόνια μου ἀκόμα, κεραμάδες φκιάναν κεραμύδια καὶ στάμνες· καὶ προχωρώντας, φτάνουμε στὴν περιοχὴ τοῦ Μάτσκα: Ἔτσι λεγόταν τὸ λειβάδι ποὺ ἁπλωνόταν ἀπ' τὸν προσφυγικὸ συνοικισμὸ ἴσαμε πέρα στὸ Φόρο καὶ τὴ Λιμνοπούλα, κι' ἀπ' ἀπάνου, ἴσαμε τὸ Ὀρφανοτροφεῖο.

Πλούσια πρασινάδα, καλαμιές, ὡραῖοι ὁρίζοντες:

Μπροστά μας εἶναι ἡ λίμνη· ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἀριστερὰ καὶ πάνου, φαίνεται ἡ πόλη, ποὺ πράσινη καὶ μὲ νωχέλεια ἁπλώνεται στὶς μαλακὲς κατηφοριὲς τῆς Γιαννιώτικης λοφοσειρᾶς· ἀπὸ τὴν ἄλλη δυσμικά, ὁ ἀσύγκριτος ὁρίζοντας τοῦ Μέραμα καὶ τῆς Λαψίστας, ὅπου τὸ μάτι, ἀνάμεσα σὲ συγκλίνουσες βουνοσειρὲς, γλυστράει ἀνεμπόδιστο ἴσαμε τὶς κορυφογραμμὲς τῆς Μερόπης καὶ τῆς Νεμέρτσκας, ποὺ φαίνοντσι ἀπόμακρες, ὀνείρατα θαρρεῖς σὲ μιὰ γαλάζια σύγχιση. Στὸ βάθος βορεινά, τὸ Νησί μὲ τὸ θρῦλο καὶ τὰ Μοναστήρια του, κσὶ κοντινὰ ὁ βράχος, ποὺ ἄγριος κι' ἀμίλητος κυρεται ἀποτομος στὰ νερὰ καὶ λογχίζει μὲ τὸ μιναρὲ τοῦ τζαμιοῦ του τὸν οὐρανό.

Κι' ὅταν τὸ μάτι κουραστεῖ στὶς μακρινὲς ἀποψεις καὶ λυώνουν ὅλα μέσα μας ἀπὸ τὸ βύθισμα τῆς ψυχῆς στοὺς θαμπογάλαζους ὁρίζοντες, ξεκούρασμα καὶ γύρισμα στὴν κοντινὴ κι' ἀναπόφευκτη πραγματικότητα, νὰ τὸ Μιτσικέλι, πατέρας τοῦ Βοριᾶ, μὲ τὶς βαθειὲς ἀπ' τῶν καιρῶν τό πέρασμα ρυτίδες, ὄγκος σκληρὸς καὶ φαλακρὸς γεμάτος ἀπ' τὰ σημάδια τοῦ ἀνθρώπινου τοῦ μόχθου καὶ ἱδρῶτα. Χωριαφάκια σ'ἀπίθανες πλαγιὲς, μονοπάτια ποὺ μοιάζουνε σπαθιὲς σ' ἡρωϊκὸ κορμὶ καὶ γραμμίτσες σὲ γεωγραφικὸ χάρτη· σπιτάκια ποὺ κρέμοντσι, θαρρεῖς ἀκόμα φοβισμένα, ἀπάνου σὲ γκρεμοὺς· μοναστήρια σὰ φωλίτσες μέσα σὲ μιὰν ἀτράνταχτη γαλήνη στὸ βάθος μιᾶς ἐρημικῆς καὶ σκιερῆς χαράδρας ἢ στὴ γεμάτη τρόμους περίφοβη ἡσυχία κάποιου δάσους.

Καὶ τὶς βαθειὲς παντοῦ γροικᾶς γραμμὲς, ρυτίδες καὶ κοψιὲς ποὺ χάραξαν θαρρεῖς ἀπάνω στὸ βουνὸ οἱ πίκρες κι' ἀγῶνες μιᾶς ζωῆς αἰώνων.

Μὰ πιό κάτου, χωριουδάκια ποὺ κατεβαίνουν νὰ δροσιστοῦν καὶ νὰ καθρεφτιστοῦν στὴ λίμνη καὶ μαλακώνουν καὶ γλυκαίνουν τὴ σκληράδα τοῦ πέτρινου ὄγκου. Οἱ καλαμιὲς οἱ πράσινες, ποὺ ὠμορφαίνουν τὰ πόδια τοῦ βουνοῦ· τὰ χαΐδια τοῦ Θρασκιᾶ ποὺ κατσαρώνουν σ' ἡδονικὲς φρικίασες τὰ νερά. Καΐκια ποὺ ἀρμενίζουν μ' ἀνοιχτὰ πανιά.

Κι' ὅλα αὐτὰ καθάρια καὶ διάφανα, κι ὅμως ταὐτόχρονα σὰ βουτηγμένα

θαρρεῖς, σὰ μουσκεμμένα μὲς τὴν ἀνάλαφρη καὶ γαλανὴ ὁμίχλη τοῦ Θρύλου, τῆς Παράδοσης.

Κι' ἡ παραπλανημένη νοσταλγικὴ μας φαντασία, ταξειδεύει τώρα μαζὶ μὲ τοὺς παληοὺς Λειβαδιωτινούς, ποὺ βγαίναν γιὰ σεργιάνι πρὸς τὸ Μάτσκα καὶ χάζευαν κοιτάζοντας ἐδῶ κι ἐκεῖ, πότε πρὸς τὴν πόλη καὶ πότε πρὸς τὰ σκληρὰ βουνά· τὴ μιὰ στὰ βάθη τοῦ ὁρίζοντα, τὴν ἄλλη στὰ πανιὰ ποὺ ἀργοσάλευαν στὸ γαλανὸ καθρέφτη

Φτάνουμε ἔτσι μαζὶ τους στὸ πράσινο χαλί τοῦ Μάτσκα.

Κοντὰ στὰ Μάρμαρα καὶ τὰ βότσαλα τοῦ γιαλοῦ, στρώνουν κάτου τὸ χειμ

ποὺ πῆραν ξεκινῶντας ἀπὸ τὸ σπίτι, καὶ καθὼς ἔχει ἀνοίξει ἡ ὄρεξη—ἀπιθώνουν καὶ λύνουν κιόλας τὰ ντουβαέλια τους, καὶ τὰ μάτια μας ἀγκαλιάζουν, γεμάτα ὁλικούς αὐτὴ τὴ φορὰ πόθους, μπουρέκια, μπουγάτσες μὲ φρέσκο βούτυρο καὶ γαλοτῦρι, μπακλαές, μολυβιὲς καὶ, καὶ...

Μὰ ἡ μαγεία τώρα πέρασε.

Ὁ Νησιώτης μας κουπάει ρυθμικὰ καὶ προσπεράσαμε πιὰ τὸ Μίτσικα, τραβώντας γιὰ τὴ Φύρω.

Δ. Σ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Σημ.— Στὴ σελ. 316, β' στιχ. 7, 14, 19 νὰ διορθωθοῦν οἱ λέξεις περίγραπτο, θὰ καὶ Τασαρο — εἰς περίφρακτο, τὰ καὶ Τατσαρο

ΤΟ 612 ΤΟ ΥΨΩΜΑ ΜΙΛΕΙ

"Αλτ! Σὺ διαβάτη· ποιὸ σιγὰ τὰ βήματα νὰ σύρεις,
Κι' ἐκεῖθε τώρα ποῦ πατεῖς, γονατιστὸς νὰ γύρεις!
Τῆς Δόξας εἶν' ἐδῶ Ναός! Γύρε, τὶ περιμένεις;
Τὸ ἑξακόσια δώδεκα τὸ ὕψωμα διαβαίνεις!

Κλαγγὲς τῶν ὅπλων κι ἰαχὲς, ἀντιλαλοῦν ἀκόμα,
λὲς μοῦ χαϊδεύουν στοργικὰ τὶς πέτρες καὶ τὸ χῶμα.
Μ''Ελλήνων αἷμα γράφτηκε καινούργια μιὰ ἱστορία,
στοὺς βράχους μου σὰν χύθηκε, σεμνὴ κι' ἁγνὴ θυσία.

'Αντρειωμένα σώματα στὴ γῆ μου ἔχουνε θάψει
κι' ἀθάνατην ἐπιγραφὴ ἡ Πίνδος ἔχει γράψει.
Στρέψε διαβάτη, διάβασε γλυκὰ σὰν ἁρμονία:
«ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ - ΟΓΔΟΗ ΜΕΡΑΡΧΙΑ»

ΓΑΛΑΤΕΙΑ ΣΑΝΤΟΡΙΝΑΙΟΥ

ΝΙΚΟΥ ΓΡΑΙΚΟΥ

Η ΑΝΘΩ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Ὀρθὴ, μὲ τὴ ράχη στηριγμένη στὴν κόχη τῆς πορτας, τυ χέρι ἀντήλιο στά μάτια, κοίταγε ἴσια πέρα στό μάκρος τοῦ δρόμου. Εἶν' ὥρα πού σκορπᾶνε ψιλὴ χρυσόσκονη τό φῶς οἱ ἀχτίνες, καθώς τυλίγονται γύρω στόν λαμπερό τους ἀφέντη, τόν ἥλιο, τόν ἀσημόφραχτον ἱππότη τ' οὐρανοῦ. Ἀγγίζοντας ἀφτός τόν ὁρίζοντα στέλνει τούς σ τερνούς, φωτερους ἀναπαλμούς του στὴ γῆ.

Σκαμένος στό τραχυ ἀσβεστολίθι ὁ δρόμος, κυλάει χαμηλα στή ρεματιά, ἀνάμεσα σὲ τροφαντό πλῆθος χρυσόκλωνων κουμαριῶν κι' ἀγκαθερῶν βάτων.

Ἀστράφτουνε στό ρόδινο φῶς οἱ σκισμένες πλάκες, ἀστράφτουν οἱ κουδοῦνες τῶν μουλαριῶν ποῦ σκαλώνουν ἀριά, μὲ ρυθμό στον ἀνήφορο, ἀστράφτουν τὰ ἱδρωμένα πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων πού τ' ακολουθ ἰν κατιπόδι. Πυρα βουβή παραλνεῖ τίς ἴνες τῶν ὄντων.

Μέ στεναγμό ἡ κοπέλλα κατεβάζει τό χέρι. Πέφτουν τά χρώματα σέ λίγο, φέβγουν, χάνονται οἱ ἀχτίνες κι' ἡ ψιλή χρυσόσκονη, καὶ μένει ἡ μέρα μοναχή, ἀστόλιστη, ἕτοιμη γιά ταξίδι. Μόνο οἱ ψηλές κορφές τῶν δέντρων κρατοῦνε λίγο ἀπό τό φῶς πού πεθαίνει.

Ὅμως ἡ Ἀνθῶ δέν παύει νὰ βλέπει στό δρόμο. Κάτι σ ι νά προσμένει, κάτι λές θὰ φανεῖ κεῖ κάτω, μέσ' τή χρυσοκόκκινη σειρά τῶν κουμαριῶν.

Ἕνας ἴσκιος ψηλός, μακρὺς, κοντοστάθηκε δίπλα στό κούφωμα, μάσησε στά δόντια μιά καλησπέρα καὶ διάβηκε. Φοροῦσε τρίχινο χοντρό ροῦχο. Γέλασε πίσω του ἡ Ἀνθώ. Γέλασε ἀχνά κι' ἔσιαξε τίς καστανές της πλεξοῦδες. Ὄχι, δὲν εἴτανε μήτε ἀφτός ὁ χωριάτης γιά κείνη. Γυάλιζε σάν παλιό χάλκωμα τό μοῦτρο του. Καμμιάν ἄλλη ἄς γύρεβε, ἡ Ἀνθώ εἶχε τά ὄνειρά της. Εἶταν ἀταίριαστη ἀφτή μέ τίς κοπέλλες τοῦ χωριοῦ τίς ἄλλες. Σάνά 'χε γεννηθεῖ σέ ξένη γῆ, ἔξω, μακρυὰ 'πό τοῦτον τό στενο τοπο, μέ τίς μικρές ἔγνοιες καὶ τούς ταπεινούς καημους. Ἡ τύχη τῆς ἔγραφε νὰ γεννηθεῖ μοναχοκορη, νά μὴ σκάβει σάν ὅλες στό χωράφι, παρά μονάχα τά μανάρια νὰ βόσκει καὶ τίς γίδες στά σύρραχα γιά νά κάνει τό κέφι της, ἀλωνίζοντας τά ὥριμα σπαρτά, κυνηγῶντας μέσα κεῖ φλογάτες παπαροῦνες καὶ καμπανάκια. Ἔτυχε ἀκόμα νά 'χει βιός ὁ πατέρας της, ἔχτισε τό σπίτι του στήν ἄκρη κάτω στ' ἀλώνια· ἕνα πέτρινο δίπατο σπίτι, μέ ταράτσα καί κῆπο πού θρασομανοῦσε τριγύρω, βίλλα λές τοῦ καλοῦ καιροῦ. Ἤξερε τά πιότερα στό χωριό, τόνε βγάνανε πρόεδρο οἱ χωριανοί του, τά χωράφια του σόδειαζαν κάθε χρόνο. Μιά κι' ὁ Θεός - ἔλεγε-δέν τοῦ χάρισε γιό γι' ἀντιστύλι τοῦ σπιτιοῦ, ἤθελε τή θυγατέρα του στολίδι καί καμάρι ὁλουνῶν. Κι' ἡ μικρή Ἀνθώ ἔγινε στ' ἀλήθεια ὅπως ὁ γεροπατέρας τό θέλησε. Ἔδεσε τό κορμί λυγερό καὶ φιδίσιο κι ἡ μορφή της ξεχώριζε μὲ τὴ φίνα ἀγνὴν ὠμορφιά της. Στο θαμπό σταρένιο δέρμα, έντονα χαράζονταν τ' ἄλικο στόμα, ἡ λεία μύτη, τὰ φωτεινά μεγάλα μάτια κλείναν μιά νότα ἀδρήν ὀνείρου.

Σκολειό δέν πῆγε ταχτικά, ὅμως ἕναν καιρό, κάποιος φοιτητής χωριανός, διαταμένος σ' ἀφτό ἀπό τόν πατέρα της, τῆς ἔκανε μάθημα χωριστό στό σπίτι.

Περνοῦσε τότε τὰ δεκαπέντε της κι ἡ νειότη ξεχυνόταν σ' ὅλο της τό εἶναι δαιμονισμένη. Ὁ καημένος ὁ φοιτητής γιά χάρη της ξέχασε κι Ἀθήνα καὶ σπουδές. Ὥσπου μαθέφτηκε ὁ καημός του καὶ τόν ἔστειλαν ἀπ' ὅπου ἦρθε.

Πέρασαν δυό χρόνια. Τῆς Ἀνθῶς, πού ὥς τότε φαίνεται νὰ μὴν εἶχε καθαρήν ἰδέα γιὰ τά μυστήρια ποῦ γεννοῦσε γύρω της ὁ ἄξιός της ἑαφτός, ξύπνησε ἡ φύση της δρμητική. Ὅμως ἡ ὁρμή της

τούτη σπαταλήθηκε ἄθῶα σ' ὄνειρα καί ρεμβασμους. Τον καιρο πού ἄλλες δουλέφανε σκληρά τὴ γῆ καὶ γεννοβολούσαν ἀπανωτά, ἴσια ζῶα ὑπάκουα στούς πόθους τοῦ ἀρσενικοῦ, κι ἄλλες κοπανοῦσανε ρουχα στό ρέμα ἢ δείχνονταν μέ περιφρονησή, θύματα τοῦ ἐλέφτερου ἔρωτα, ἀφτή ξεσκόλιζε τίς φυλλάδες πού τῆς χάρισε φέργοντας ὁ φοιτητής. Κι εἶχε στίρες τά ρομάντζα καὶ τὰ περιοδικά πού φορτωνόταν ἀπό τὴ χώρα, σάν κατέβαινε κεῖ μέ τόν πατέρα της. Καθότανε στούς ἴσκιους τῆς ἁπλόχωρης ,αβλῆς κι ἔπλαθε μορφές ἀντρίκιες, ἱππότες πριγκηπικούς μ' ἀγγελική μορφή, κάτι ξέχωρο ἀπ' τίς πρόωρα σκυθρωπές κι ἀσήμαντες γι' ἀφτήν ὄψεις τῶν νέων πού τήν τριγύριζαν στό μικρό της χφριό, πού χτισμένο στήν ἄγονη ἀνατολικη πλαγιὰ τοῦ μεγάλου βουνοῦ, μάζεβε ὅλους τούς ἥλιους τοῦ καλοκαιριοῦ κι ὅλες τίς μπόρες τοῦ χειμῶνα.

Μάνα δέ γνώρισε ἡ Ἀνθώ. Πέθανε κείνη πάνω στή γέννα κι ἔλεγαν πώς ἄφισε κληρονομιὰ τόν ἑαφτό της ὁλόφτυστο στήν κόρη, νὰ τή θυμοῦνται. Μιὰ ὀνειροπαρμένη, μιὰ νεράϊδα τοῦ πέρα κόσμου εἶταν ἡ φεβγάτη μάνα, ἄξια μονάχα νὰ κεντᾶει μαντῆλες καί τραχηλιές. Ἔτσι ἔλεγαν. Στό παραμικρό τὰ μάτια της γέμιζαν κι ἡ καρδιὰ της σπαράζε. Ὥσπου μιά μέρα ἔσπασε καί πάει. Καί ξέμειναν πίσω ἱστορίες νὰ λέν οἱ γυναικοῦλες γιά τήν ἀλαφροΐσκιωτη μάνα, πώς συντύχαινε τάχα μὲ τελώνια καὶ ξωτικά στίς ἄκρες τοῦ δάσου.

Μπορεῖ νὰ εἶτ ν κι' ἔτσι ἡ μάνα τῆς Ἀνθῶς. Ὅμως ἡ κόρη εἴτανε κάτι παραπάνω. Σαν τὴν ψυχὴ εἶταν, ποὺ γεννήθηκε νὰ παίζει μέ τὰ νουφαρα τῆς λίμνης, μ' ἀπὸ λάθος τῆς μοίρας ξέπεσε σὲ ξερότοπο καὶ τρομασμένη κλείστηκε στὸν ἑαφτὸ της, μὴν τὴ μολύνουν οἱ γύρω ἀέρηδες. Ἔπλαθε ὡστόσο ὄνειρα μὲ τὶς ἀχτίνες, μέ τ' ἄστρα. Ἀγαπησε τὸ καθαρὸ νερὸ ποὺ κυλάει στὰ γούπατα, τ' ἀηδόνι ποὺ τονίζει τρίλλιες μὲ τὸ κελάρυσμά του στὶς χαλικόπετρες, τὸ γεράκι ποὺ ζυγιάζει τὶς φτερούγες του, ἴσκιος τρομαχτικός στὰ φτερωτὰ τῆς χαμογῆς. Κι' ἀκόμα τὸ φεγγάρι, πού 'ναι τ' ἄστρο τὸ θεϊκὸ τοῦ νεραϊδόκοσμου.

Μέσ' στις ἥρεμες θερινὲς νύχτες, μὲ λαχτάρα τόβ επε νὰ γλυστράει, ὑκλος φωτὸς ἀταλοῦ, στὸ μαβι οὐρανό. Ρῖγος τῆς τρέλλαινε τά νέβρα δυνατό, σὰν τροσμονὴ ἡδονῆς. Ἀργά, ἴδιο πλάσμα τῆς νύχτας, ἀνέβαινε στὴν ταράτσα. Κ εἶταν τὸ σπίτι χαμηλό, τυλιγμένο στὶς ψ ρὲς λέφκες τοῦ κήπου κι ἡ ταράτσα κλεισμένη στόν πράσινο φράχτη τῶν φυλλωμάτων. Ἀπὸ ψηλὰ τὸ μουντὸ φῶς τὴν πλημύριζε βουβὸ φέγγος κι ἴσκιους ἀργοὺς.

Ἀνέβαινε ἡ κόρη σιγανά, τὴν ὥρα ποὺ ὁ ὕπνος νάρκωνε τὰ κουρασμένα μέλη τῶν σπιτικῶν κι' ἐκεῖ, φύτρα γενιᾶς ξωτικῆς, δοσμένη ὁλάκερη στ' ὄνειρό της, ἄφινε γυμνό, ὁλόγυμνο τὸ κορμί. Ἁπλὴ θυσία στὴν Ἑκάτη. Ἔπαιζε τὸ φῶς, ἀσημιὲς ἀνατριχίλες τρέμανε στὸ ξανθο χνοῦδι τῶν χυτῶν μηρῶν, δειλὲς σκιὲς ψίβανε τὶς καμπύλες, σπάραζε στὸ σκί τημα τῶν ὤμων ἡ χλωμὴ ἀναλαμπὴ. Κι ἡ Ἀνθὼ συνεπαρμένη, γητεμένη ἀπ' τὸ νύχτιο θέαμα, ἀπόμενε γυριένη καταγῆς, ὥσπου κάτι θὰ τάραζε τὸ βύθισμα τῆς γαλήνιας φύσης, κάποιος θό υβος περνοῦσε στὰ φύλλα. Τότε πετά ονταν τρομαγμένη, τύλιγε στὸ ροῦχο τὸ κορμὶ καὶ γύριζε γοργά στὴν κάμαρά της. Ἐνιώθε σὰ νά 'χε κάνει κάτι κακό, κάτι ἀταγορεμένο ἀπ' τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους.

Ὅμως τὴν ἄλλη νύχτα, σὰν ξαναγύριζε τ' ἄστρο στὸ στερέωμα κι ὁ ὕπνος κοίμιζε τοὺς ζωντανούς, ὁλόρθος ξύπναγε ὁ πειρασμὸς. Ἡ φύση της γύρεβε μὲ πάθος τὴ νύχτα, τὸν ἔρωτα. Κι ἡ Ἀνθὼ ἀγαποῦσε μὲ τὸ δικό της τρόπο. . Στηριγμένη στὴν πόρτα, τοῦτο τὸ δειλινό, περίμενε μιὰν ἀλλαγή. Ζεῖ στὸ σπίτι μὲ τὸν πατέρα καὶ μιὰ γριὰν ἀδελφὴ τ υ, χήρα κι ἔρημη, ποὺ τὴ συμμάζεψε κεῖνος νὰ τοῦ φυλάει σπίτι καὶ κόση μαζί. Ὅμως ἀπὸ σήμερα ἔν' ἀγόρι, ἕ ας νεαρὸς στὴν ἡλικία της σκλὸν θα κατοικοῦσε τὸν ἄδειαν ξενῶνα. Εἴτανε μακρινὸς συγγενὴς ἀπὸ τῆς Ἀθήνας τὰ μέρη καὶ στα γονικά του, ἔλεγε ὁ πατέρας τη . χεώστιαγαν πολλά. Πρώτη φορὰ θὰ ρχότ νε ξένος τὸ καλοκαίρι στὸ σπίτι κι εἶταν ἀφτὸ μιὰ

χαρούμενη παρένθεση στὴ μονότονη ζωὴ τους.

Στὴν ἀρχή, σὰν τὸν πρωτόειδε νὰ ξεπεζέβει, σκονισμένον καὶ κατάκοπον ἀπ' τὸ μονάχοι, τῆς φάνηκε σὰ νὰ μὴν ξεχώριζε καὶ πολὺ ἀπὸ τὸν ἀγωγιάτη ποὺ τόνε συνόδεβε. Τὶς κατοπινὲς ὅμως μέρες ἄλλαξε γνώμη. Ἔγιναν φίλοι. Εἶταν ἀλήθεια ἕνα γερό, σγουρόμαλλο ἀγόρι ὁ Μῖλτος, μὲ ρόδινο χρῶμα κι ὅμορφα καστανὰ ματια. Ἤξερε μὲ γοῦστο νὰ ντύνεται κι ἔλεγε σωρὸ χαριτωμένα λόγια. Φαινόταν ἐνθουσιασμένος μὲ ὅλα τὰ καινούρια πράματα ποὺ συναντοῦσε ἐδῶ, τοὺς ἁπλοὺς ἀνθρώπους, τ' ἀλώνια, τὸ ἐλατόδασος. Καὶ γοητεμένος μὲ τὴν ἀνεπάντεχη ξαδέρφη του. Σίγουρα φαντάζόταν καμιὰν ἀγριωπὴ, ἡλιοψημένη, κακοτράχαλη χωριάτισσα καὶ βρέθηκε ὁλάξαφνα μπρὸς στὰ γλυκὰ μάτια τῆς Ἀνθῶς, ποὺ τὸν κοίταγαν μὲ λατρεφτὴν περιέργεια. Ποθοῦσε νὰ τὴν ἔσφιγγε στὴν ἀγκαλιὰ του τὴν κόρην ἀφτὴν τοῦ βουνοῦ, τὴν ὥρα ποὺ ξέτρεχαν οἱ δυὸ τους τὶς ράχες καὶ τὰ γκρεμά. Ὅμως κρατιόταν μὲ δέος μπρὸς στὴν κάποια συγγένεια κι ἴσως στὴν τυφλὴν ἐκεινῆ ἐμπιστοσύνη ποὺ τοὺ δενε τὰ χέρια. Εἶταν ἀτ' τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπινους τύπους, συγκρατημένος καὶ τίμιος ὡς τὰ γραμμένα ὄμια τῆς καλῆς ἀγωγῆς.

Ὁλημερὶς ὁ ἥλιος στάθιζε τὰ βράχια, ξέραινε τὰ νερὰ στὸ βάλτο, πύρωνε τοὺς τοίχους τοῦ χωριοῦ κι οἱ ἄνθρωποί του διψασμένοι, πίνανε ρακὶ σὰ μακρομάγιζα μπροστά, στῶν πλατάνων τοὺς ἴσκιους. Ὁ Μῖλτος κι Ἀνθὼ, σὰν τ' ἀγρίμια ποὺ τρομάζουνε τὴ λάβρα τῆς πυρκαγιᾶς καὶ φέβγουν, κρύβονται βαθιὰ στὸ ρουμάνι, τρέξαν ἀπὸ τὰ χαράματα στὸ δάσος τῶν ἐλατιῶν ζητῶντας νὰ δροσίσουν τ' ἀνάμεν' τους νέα κορμιὰ στὴ μυρωμένη σκια του. Ἔπαιξαν ἀλόγιστα, ὁ μίστηκαν τὴ βαθειὰν ἀνάσα τῶν ψηλόκορμων δέντρων, ἔκαναν χάζι μὲ τὸ λαστιχένιο σάλτο τοῦ σκίουρου στὶς κορφές.

Σὰ γύρισαν τὸ σπερνό, ξαπόσταιναν στὴ μεγάλη κυμαρη τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ νύχτα τρύβωνε χωρὶς ὑτόσεση δροσιᾶς. Τὸ χιῶτο τῆς γῆς, πνιγερό, στόμωνε τὴν ἀναπνοή, τὰ ρουῦχα καίανε στὸ κορμί. Ἀργὰ, τεμπέλικα ὑψώθηκε τὸ φεγγάρι ἀπ' τὴν κοίτη του. Κι εἶχε ἀπόψε ἡ φλόγα του ἕνα χρῶμα μαλλί, γλυκὸ χρῶμα ὅλο πειρασμό.—Θεέ μου.. ἀνανοήθηκε ἡ Ἀνθὼ καὶ ρίγησε. Ἔσκυψε στὸ παράθυρο νὰ βλέπει. Σὲ λίγο θὰ ἠχοῦσαν μεσάνυχτα.

— Ἄντε, ὕπνο τώρα! Φώναξε ἀπὸ μέσα ὁ γέρος καὶ χωρίστηκαν. Εἶδε τοὺς ὤμους του ἐκείνη νὰ χάνονται στὸ τετράγωνο σκοτάδι τῆς πόρτας καὶ σὰ λύτη ἔνιωσε μέσα της. Πόσο ἦταν καλή ἡ συντροφιὰ του! Σήμερα τὴν κοίταγε παράξενα πάνω κεῖ στὸ δάσος, τῆς ἔκανε ὅλες τὶς μικρὲς χάρες. . .

Τὴν κράτησε καὶ σύρθηκαν ὡς τὴ γυμνὴ, τὴν ἀπότομη κόχη τοῦ μεγάλου βράχου, πάνω ἀπὸ τὸν βροντερὸ καταρράχτη τοῦ νεροῦ Κι' ἄκουσαν τὴ βουὴ του, τὴν ἀπόκοσμη βουὴ τῶν βυθῶν τῆς γῆς ποῦ μέθαγε τὴν ἀκοή. Σὰ νάκουσε φωνὲς πνιγμένες τῆς φάνηκε, νά 'ρχονται ἀπὸ τὰ κατακάθια τῶν νερῶν, φωνὲς κλαμένες. Κι ὅταν γύριζε, γιὰ μιὰ στιγμὴ...

Τὸ παλιὸ ρολόγι χτυποῦσε ἡχερά τὶς ὧρες, σὰ νά θελε νὰ σπάσει τὴν πηγμένη γαλήνη τῆς νύχτας. Κόσμα μακρινὸ τὸ ἐρωτικὸ κάλεσμα τοῦ γρύλλου μόνο ἀκούγονταν. Ἔνιωσε τὸ Μῖλτο νὰ πέφτει στὸ στρῶμα.

Στό νλυστερὸ μονοπάτι, τὸ στρωμένο μὲ τὰ βελόνια τῶν φύλλων, γιὰ μιὰ στιγμὴ τὴν ἔσφιξε κοντὰ του, γιὰ μιὰ μόνη στιγμὴ Γιατὶ ἄν ἔπεφτε;

Δὲν τολμοῦσε, δὲν ἤθελε τὴ σκέψη της. Ἡ ζέστη τὴν ἔπνιγε. Ποθοῦσε νὰ βούλιαζε ὅλη σὲ παγωμένο νερό, νὰ εἶτανε λέφτερη νὰ τρέξει, νὰ τυλιχτεῖ σὲ κρῦο, παγερὸ ἀνεμόβροχο.

Τὸ φῶς ἔγεινε τώρα ἔντονό λεφκό, οἱ βάτραχοι σώπασαν ἀπὸ θάμασμα. Ψηλὰ ὁλοένα ταξίδεβε τ' ἄστρο. Ἀπότομα, σὰ νὰ τὴν κέντρισε κάτι, ἀχνοπατῶντας, γυμνόποδη, μὲ το νυχτικὸ, ἀνέβηκε στὴν ταράτσα...

Ὁ Μῖλτος ἄδικα στριφογύριζε στὸ στρῶμα, γυρέβοντας τὸν ξεχασάρη τὸν ὕπνο. Ἡ ζέστη τὸν κρατοῦσε στὴ φλογερὴν ἀγκαλιὰ της, τοῦ πύρωνε τὴ ράχη,

τοῦ τριβελιζε ἀδιάντροπη τὸ μυαλὸ μὲ μύριες εἰκόνες. Ὁ νοῦς του γύριζε ἄθελα στῆς Ἀνθῶς τὰ μάτια, τα χε
παρρουῦσε νὰ κοιμαται ξένοιαστα.
πλανὴ κάμαρη καὶ πόθος τόν παίδεβε, τοῦ τάραζε τα νέβρα.

Σηκώθηκε. Ἀπὸ τὸ παράθυρο εἶδε τοπεῖο μοιρασμένο σὲ χλωμοὺς ἴσκιους σὲ ὄγκους ἀκαθόριστους, λουσμένους στὸ διάφανο, μαλακὸ φῶς, σ' ἀκίνητη νύχτα γεμάτη λαγνεία. Ζητοῦσε ἐπίμονα κάτι, νὰ βγεῖ, νὰ ξεφύγει ἀπ' τὸ δολερὸ δίχτυ, νὰ ξεδιώσει ὁ σκοτισμένος του νοῦς. Θυμήθηκε τὴν ταράτσα. Ἐκεῖ θά 'ταν ἐρημιά, θὰ γαλήνεβε. Γύρισε, πῆρ' ἕνα ρουῦχο κι ἀνέβηκε...

Ἀπὸ ψηλὰ τὸ φεγγάρι στύλωσε τὸ μάτι, εἶδε καὶ γέλασε μὲ τὰ καμώματα τῆς νύχτας. Τὰ βουνὰ γύρωθε φοβέριζαν, ὄγκοι πηχτῆς σκοτεινιᾶς, τ' ἄστρα τεντώσαν τὰ τρεμάμενα βλεφαρά τους, περίεργα νὰ ἰδοῦνε τὸ πάθος.

Κι ὅμως ἄν μποροῦσε θὰ γύριζε πίσω, θὰ χανόταν σὰν τρελλὸς στὸ σκοτάδι. Ἄκουγε τὰ μενίγγια του νὰ κροτοῦνε ρυθμικὰ, τύμπανα ποὺ καλοῦσαν σὲ μάχη.. Μιὰ μόνη φορὰ ἀκόμα νὰ δεῖ, νὰ γεφτεῖ τὸ τέλειο ὄραμα, μιὰ μόνη. Καὶ νὰ φύγει, νὰ φύγει,..

Ἐκείνη εἶχε ρουφήξει πολλὲς φεγγαραχτίνες καὶ κοίτονταν ἀνέμελη, ἀνίδεη, ἀφιμένη σὲ νάρκη Κι ἐκεῖνος ἀντικρύ, μὲ τὰ νύχια μπηγμένα στὴ σάρκα τῶν χεριῶν του. Μιὰ μόνη στερνὴ φορ ...

Ὅμως τὸ μισόγυμνο κορμὶ σάλεψε, στέναξε. Κάλεσε τὸν ἔρωτα Κι ὁ νόμος του βαρὺς! Πῶς νὰ γύριζε πίσω;
Ἔτσι κυβέρνησε τούτην τὴ βραδιὰ ἡ νύχτα.

Οἱ μέρες πλήθαιναν, μαζὶ τους κι ἡ ἀγάπη. Κι ἕνα πρωί - μὴ δὲν ἔφτανε τὸ φθινόπωρο; - ὁ Μῖλτος ἔφυγε μὲ χίλιες ὑποσχέσεις ἐφτυχίας στὰ χείλια. Ἀρκεῖ νὰ μὴ μάθαινε κανένας, κανένας! Ἔτρεμε—εἶναι σκληροὶ οἱ χωριάτικοι νόμοι.

Ἕναν καιρὸ ἡ Ἀνθὼ ἔνιωθε ἐφτυχισμένη. Ἔμοιαζε ἡ ἱστορία της παραμύθι κι ὁ ἔρωτας τρελλαίνεται γιὰ παραμυθένιες ἱστορίες. Λάτρεβε πάντα τό φῶς τοῦ φεγγαριοῦ, πιότερο ἀπὸ ἄλλοτε. Εἶταν ἀφτό ποὺ τῆς ἔστειλε τό μάγο παλληκάρι, τό Μῖλτο της, μὲ τὰ σγουρομαλλιὰ καὶ τὴ χρυσὴ λαλιά. Ἄλλ' ἀφτὸ γινόταν μονάχα ἕναν καιρό.

Ὕστερα πῶς πληθαίνουν, θεὲ μου οἱ μέρες!- μιὰ νέα ζωὴ μηνοῦσε ἀπό τ βάθη τοῦ εἶναι της, ἕνας τρίτος ἀνθρωπάκος ἀκάλεστος, ἴχνος ζωῆς ἀβέβαιο πρόβαλε σκληρὰ τὰ αἰτήματά του, πρὶν ἀκόμα ἔρθει στὶς μέρας τό φῶς. Γύρεβε σὰν ἄλους μας τὴν ἄμεση κοινωνικὴ του ἀποκατάσταση.

Ἡ γυναίκα ἔγραψε ἔντρομη στόν ἄνδρα. Κι ἐκεῖνος, νέος μ' ἄξιαν ἀνατροφὴ, βιάστηκε ν' ἀπαντήσει. Δὲν τό περίμενε φυσικὰ, ὅμως ἀφοῦ ἔγινε, ἀφτός ποὺ δὲν ἔπαψε νὰ τὴ λατρέβει - ἔτσι ἔγραφε, νὰ τὴ λατρέβει - θὰ 'ρχότανε τό γρηγορότερο, θ' φερνε κι ἕνα δῶρο ποὺ δὲν τό φαντάζόταν.

Γι' ἀφτὴν, γιὰ τό παιδί; Τὶς βέρες; Ἄ, θά 'ταν χρυσὲς, αἱμάτινο χρυσάφι, σὰν τὴν καρδιὰ του - χάρηκε ἡ Ἀνθὼ. Μά κι ἡ χαρὰ τούτη βάσταξε λίγο.

Ἔτσι ἔγινε. Τ νέα ἤρθανε σκληρά. Ὁ Μῖλτος ἔφυγε ξαφνικὰ γιὰ τὴν Ἑβρώπη, νὰ κάνει ἀνώτερες σπουδὲς Κι οὔτε ἔγραψε. Μόνο ἡ μάνα του ἔφτυσε ἀνεπάντεχα στό χωριό. Γιὰ νὰ τὴν πάρει κοντὰ της στὴν Ἀθήνα, νὰ μείνει, νὰ ξανοίξει ὁ νοῦς της — Καὶ θὰ βλέπαν τὶ μποροῦσε νὰ γίνει, στὴν πρωτέβουσα ἔχουμε γιατροὺς, ἐφκολίες!, ψυθύρισε τῆς νέας ἐμπιστεφτικά.

Δὲν κοιμόταν ἐκεῖνο τό βράδυ ἡ Ἀνθὼ. Εἶχε πάλι φεγγάρι μὲ δυνατό, ἀσάλεφτο φῶς. Ὅμως ἔκανε κρύο.

Ὁ πατέρας ἔλεγε πὼς ἔπρεπε νὰ πήγαινε μὲ τὴν ξένη κυρία, νὰ μείνει,—μεγάλη ἡ τιμὴ— νὰ δεῖ κι ἄλλον κόσμο πολιτισμένο, νὰ ξυπνήσει. Κι ὕστερα ντροπὴ 'ναι ν' ἀρνηθοῦνε σὲ τέτοιους ἀνθρώπους. Φαντάσου, κίνησαν μέσ' τὸ χειμῶνα, κι' ἤρθανε στὰ βράχια τους μόνο καὶ μόνο γι' ἀφτὴν, νὰ βγάλουνε τὴν ὑποχρέωση γιὰ τὴ φιλοξενία τοῦ γιοῦ.

Τοῦ γιοῦ! Ἡ ψυχὴ τῆς Ἀνθῶς κρύωνε, κρύωνε πολύ. Ἔκλεισε τὰ μάτια. Ἕνα καράβι μάβρο, μὲ κρέπια στὰ πανιὰ, πού κόλπωναν τρομερὸ στόν ψυχρόν ἄνεμο, τῆς φάνηκε πῶς ἀρμένιζε στόν ἀνοιχτὸ πόντο. Καὶ κάποιος — εἶταν ἀδι-

ἀφορη ἡ ὄψη του καὶ σκοτεινὴ. Καὶ τὰ σγουρὰ μαλλιὰ τὰ κινοῦσε σα φοβέρες ὁ ἀγέρας - κρατοῦσε δυὸ χρυσὰ, δυὸ πελώρια χρυσὰ δαχτυλίδια καὶ τὸ 'ριχνε στὰ κύματα. Κι ἐκεῖνα τὰ δέχτηκαν μέσα τους, βαθιὰ τους, βουΐζοντας δυνατά. Τὸ κεφάλι της γέμισε βουητό. Κι ἔμοιαζε ὁ σάλαγος τοῦτος μὲ τὴν βουὴ τὴν ἄλλη τοῦ νεροῦ, κάτω στὴν κόχη τοῦ γυμνοῦ βράχου. Τότε τὴν ἄκουγαν μαζί, κρατημένοι ἀπὸ τὸ χέρι, σὰ φοβισμένα παιδιά, μὲ τὰ πρόσωπα τὸνα πλάϊ στ' ἄλλο σφιγμένα, πάνω ἀπ' τὴν ἄβυσσο. Καὶ τώρα; Οὔ, τώρα ἤξερε ἡ Ἀνθώ. Θὰ πήγαινε κεῖ, στοῦ βράχου τὸν καταρράχτη ποὺ ἀντηχοῦσε τοὺς στεναγμοὺς τοῦ κατωκόσμου. Ἀφτὴ, ἡ κόρη τῶν ὀνείρων, ποὺ ἡ γενιὰ της κρατοῦσε ἀπὸ νεράϊδες, δὲν τρόμαζε νὰ πάει ἴσα ἐκεῖ. Νὰ σμίξει μὲ τὴ βουή!

ΝΙΚΟΣ ΓΡΑΪΚΟΣ

ΑΚΟΥΩ ΤΑ ΠΕΥΚΑ ΠΟΥ ΒΡΟΝΤΟΥΝ

«'Ακούω τὰ πεῦκα ποὺ βροντοῦν, καὶ τὶς ὀξιὲς ποὺ τρίζουν».
'Αντάρες σέρνουνται, γλυστροῦν, ἀνήσυχες, βαρειὲς,
στὴ νύχτα τοῦ χινόπωρου στις Πίνδους τὶς πλαγιὲς·
φοβέρες στὶς ἐλεύτερες τὶς κορυφὲς γυρίζουν.

Μὰ πάντα γάργαρες κυλοῦν κι' ἀνέσπερες σπιθίζουν
—ποτάμια ποὺ ξεχύνουνται σ' ἀμόλευτες στεριὲς—
κρυστάλλινες κι ἀστείρευτες, τῆς Πίνδος οἱ πηγὲς·
τῆς Κλεφτουριᾶς οἱ ἀντίλαλοι ἀκόμα λὲς βουΐζουν.

Μεσάνυχτα... στὶς λαγκαδιὲς, στὶς Πίνδος τὰ κοτρώνια,
λησταὶ καὶ λάγνοι Κένταυροι—τοῦ σκοταδιοῦ φονηάδες—
μέσ' τὰ ρουμάνια σέρνωνται· μὰ νά! οἱ τρανοὶ τσολιάδες

κι οἱ ἀμαζόνες τοῦ βουνοῦ, μ' ὀργὴ, μὲ καταφρόνια
στοὺς ἀφρισμένους φάραγγες τῆς Πίνδος τοὺς γκρεμίζουν.
«'Ακούω τὰ πεῦκα ποὺ βροντοῦν, καὶ τὶς ὀξιὲς ποὺ τρίζουν».

Νοέμβρης 1940

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

ΛΟΡΕΝΤΣΟΣ ΜΑΒΙΛΗΣ (1)

1) Στὶς 15 'Οκτώβρη 1933 ἔγινε στὸ Δρίσκο κοντὰ στὸ Μοναστήρι τῆς 'Αγίας Παρασκευῆς τῆς Τζιόρας, ὅπου σκοτώθηκε ὁ Μαβίλης, φιλολογικὸ μνημόσυνο καὶ τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ τάφου στὸν ὁποῖο τοποθετηθήκανε τὰ κόκκαλα τοῦ ποιητῆ. Στὸ μνημόσυνο αὐτὸ ποὺ τὸ παρακολουθοῦσαν ὅλες οἱ ἀρχὲς τῶν Γιαννίνων καὶ τῆς Κέρκυρας, μίλησε ὁ συνεργάτης μας κ. Χρ. Σούλης. Δημοσιεύουμε τώρα τὰ λόγο του, ποὺ ἡ "Ηπειρος γιορτάζει τὰ 'Ελευθέρια, γιὰ νὰ φέρουμε στὴ μνήμη τῶν ἀναγνωστῶν μας τὴ μεγάλη μορφὴ τοῦ ἰδεολόγου ἐκείνου ποιητῆ ποὺ θυσιάστηκε γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς 'Ηπείρου. Γιὰ τὸ μνημόσυνο αὐτὸ ἔγραψε ἀρκετὰ ἡ κ. Εἰρήνη Δεντρινοῦ στὴν 'Ιόνιο 'Ανθολογία ('Αθῆναι Μάρτιος 1938, ἔτος 12ον σελ. 133.)

Πέρασαν εἴκοσι καὶ πλέον χρόνια ἀπὸ τὴν ἐποχὴ, ποὺ ἕνα ἐχθρικὸ βόλι ἔστελνε στὸ 'Ηλύσιο περιβόλι ἐδῶ στὸ Δρῖσκο τὸν πατριδολάτρη «ποιητὴ καὶ ἥρωα ἀντάμα» τὸν ἰδεολόγο πατριώτη, τὸν Λορέντσο Μαβίλη.

Πατριωτικὸ χρέος μᾶς ἔφερε ἐδῶ σήμερα εὐλαβικοὺς προσκηνητές, σεμνοὺς θεωρους μιᾶς πατριωτικῆς πομπῆς, στὸν τόπο ποὺ σκοτώθηκε, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1912, πολεμῶντας γιὰ τὴν 'Ηπειρωτικὴ 'Ελευθερία, ὁ σιωπηλὸς μύστης τῆς Γέχνης καὶ τῆς 'Ιδέας.

'Η Κέρκυρα, ἡ «'Αφροδίτη τῶν νησιῶν» ὅπως ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς τὴν θέλει σ' ἕνα ἀπὸ τὰ γλυκόηχα σονέτα του, εἶναι ἐκείνη, ποὺ μᾶς ἔκαμε αὐτὴ τὴν τιμὴ νὰ στείλει στὴν ἀδερφὴ της τὴν "Ηπειρο ἕνα ἀπὸ τὰ πολυτιμότερά της τὰ παιδιὰ, τὸν Λορέντσο Μαβίλη νὰ ποτίσει μὲ τὸ αἷμα του τὸ 'Ηπειρωτικὸ χῶμα τοῦ Δρίσκου. 'Η Κέρκυρα, ποὺ πάντα μᾶς στάθηκε στὶς συμφορὲς μας καὶ στὶς δυστυχίες μας συμπονετικὸς παραστάτης, ἀπὸ τοῦ Σουλίου τὴν βιβλικὴν ἔξοδο, τῆς Πάργας τὴν θλιβερὴ μετοικεσία καὶ τοῦ Λυκουσσίου τὸ σκληρὸν ἐκπατρισμό. 'Η Κέρκυρα, ποὺ πάντα ὑπῆρξε τὸ καταφύγιο τῶν σκλαβωμένων 'Ηπειρωτῶν, οἱ ὁποῖοι εὕρισκαν τὴν παρηγοριά τους στὴν Παναγία τῶν Ξένων, τὴν ὁποίαν ἔχτισε ἡ πατροπαράδοτη Κερκυραϊκὴ φιλοξενία, ποὺ τόσο τὴν ὕμνησεν ὁ "Ομηρος.

'Αλλὰ καὶ σὲ ποιὰ ἄλλη ἑλληνικὴ χώρα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μαγευτικὴ Κέρκυρα, μποροῦσε νὰ φυτρώσει τὸ λεπτὸ καὶ αἰσθαντικὸ αὐτὸ λουλοῦδι, ὁ Λορέντσος Μαβίλης, ὁ ὑπέροχος σμιλευτὴς τοῦ στίχου καὶ ὁ μεγάλος δραματιστὴς τῆς Πατρίδας; Γι' αὐτὸ ἡ "Ηπειρος σήμερα μὲ βαθειὰ εὐγνωμοσύνη καὶ συγκίνηση ἐναποθέτει τὰ ἅγια κόκκαλάτου σ' αὐτὸ τὸ ἀπέριττο καὶ λιτὸ μνημεῖο, ποὺ θὰ εἶναι γιὰ τὴν "Ηπειρο σύμφωνα μὲ τοὺς στίχους του:

Λαμπρὸς ναὸς τεχνίτη Κερκυραίου
ποὺ θὰ εἶναι τὸ σύμβολο τῆς Κερκυραϊκῆς προσηλώσεως καὶ λατρείας εἰς τὰ μεγάλα ἰδανικὰ τῆς Τέχνης καὶ τῆς Πατρίδας, ποὺ πάντα μὲ ἀξιοζήλευτη ἀγάπη ἐλάτρευσε καὶ λατρεύει τὸ διαλεχτὸ αὐτὸ Νησί. Θὰ εἶναι τὸ αἰώνιο σύμβολο τῆς 'Ηπειρωτικῆς εὐγνωμοσύνης γιὰ τὴν συμπόνια καὶ τὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ ἔδειξεν ἡ Κέρκυρα στὰ κατατρεγμένα καὶ σκλαβωμένα παιδιὰ τῆς 'Ηπείρου, σὲ χρόνους πικροὺς καὶ δίσεχτους, θᾶναι τὸ παντοτεινὸ σύμβολο τῆς ἑλληνικῆς αὐτοθυσίας τῶν εὐγενῶν ἀνδρῶν στὸ βωμὸ τῶν μεγάλων ἰδανικῶν. Καὶ ἡ 'Ηπειρωτικὴ αὐτὴ εὐγνωμοσύνη γεμίζει ἀπὸ χαρὰ γιατὶ βλέπομε νὰ παρακολουθοῦν τὴν εὐλαβικὴ μας αὐτὴ θεωρία ἐδῶ, στὸν τόπο τοῦ θανάτου τοῦ ποιητῆ, ἐπί-

σημοι ἀντιπρόσωποι τῆς Κερκύρας. Ὁ Δήμαρχός της κ. Κόλλας, ἡ ἀδελφὴ τοῦ ποιητῆ, ἡ λογία κ. Εἰρήνη Δενδρινοῦ καὶ τόσοι ἄλλοι Κερκυραῖοι, φίλοι στενοὶ καὶ θαυμασταὶ τοῦ Μαβίλη.

Ὁ Μαβίλης γεννήθηκε στὰ 1860 στὴν Ἰθάκη, ὅπου τότε ὑπηρετοῦσε ὁ πατέρας του δικαστὴς τῆς Ἰονίου Πολιτείας, ἀπὸ Κερκυραίους. Ὁ πάππος του Λαυρέντιος Μαβίλης ἦταν Ἰσπανὸς εὐπατρίδης καὶ εἶχεν ὑπηρετήσει πολλὰ χρόνια στὴν Ἰσπανικὴ Πρεσβεία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἐπιτετραμμένος τῆς Ἰσπανίας. Περνῶντας κάποτε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ πάει στὴν πατρίδα του, γνωρίστηκε, κατὰ τὴν ὀλιγοήμερη ἐκεῖ διαμονή του μὲ τὴν κόρη τοῦ εὐπατρίδη Κερκυραίου Πιέρρη, τὴν ὁποία παντρεύτηκε κι ἔτσι ἔμεινε στὴν Κέρκυρα. Μὰ δὲν στάθηκε εὐτυχὴς ἀπὸ τὸν πρῶτο του γάμο, γιατὶ γλήγορα ἔχασε τὴ γυναῖκα του, κι' ἔτσι πῆρε δεύτερη, ἀπὸ τὴν ἐπιφανῆ Κερκυραϊκὴ οἰκογένεια τοῦ Δούσμανη τῆς, ὁποίας παιδὶ εἶναι ὁ πατέρας τοῦ ποιητῆ, ὁ Παῦλος Μαβίλης. Ὁ Παῦλος Μαβίλης, θέλοντας νὰ γίνει δικαστικὸς, ἐπολιτογραφήθηκε στὴν Ἰόνιο Πολιτεία. Στὸν νόμο, στὸν ὁποῖον ἔγινε ἡ πολιτογράφησή του, βρίσκεται πολιτογραμμένος καὶ ὁ Ἠπειρώτης Τοπάλης, γόνος τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ Γαριβαλδινὸς ἀξιωματικὸς Ἀριστοτέλης Τοπάλης, ποὺ σκοτώθηκε ἐδῶ στὸ Δρίσκο τὴν ἴδια ἡμέρα μὲ τὸν Μαβίλη κατὰ τὴν ἡρωϊκὴ ἐκείνη ἐπίθεση τῶν Γαριβαλδινῶν γιὰ νὰ λευτερώσουν τὰ Γιάννινα.

Ἡ γενιὰ τοῦ Μαβίλη συγγένευε καὶ ἀπὸ τὴ μάνα του καὶ ἀπὸ τὴ γιαγιά του μὲ τὶς σπουδαιότερες Κερκυραϊκὲς οἰκογένειες, τοῦ Καποδίστρια, τοῦ Δούσμανη καὶ τοῦ Θεοτόκη. Ἀπὸ τὴν ἀρχοντικὴ αὐτὴ διασταύρωση βγῆκε ὁ Μαβίλης μὲ ψυχὴ ἀρχοντικὴ κι εὐγενική, μὲ ψυχὴ γεμάτη ἀπὸ ἰδανικὰ ὑψηλά. Ἡ μάνα του εἶναι ἐκείνη ποὺ τοῦ ἔδωσε τὴν πρώτη ὥθηση μὲ τὴν λεπτὴ της καὶ φροντισμένη ἀνατροφή, γιατὶ εἶχε ζήσει τὰ χρόνια τῆς νεότητάς της στὸ βάθος τῆς γραφικῆς κοιλάδας τοῦ Ῥόπα, κοντὰ στὴν ρωμαντικὴ ἐκείνη ἀκρογιαλιά, ὅπου ἡ Ναυσικᾶ, ἡ βασιλοπούλα τῶν Φαιάκων, εἶχε συναντήσει τὸν ναυαγὸ Ὀδυσσέα. Ἐκεῖ, στὸ μάγο αὐτὸ περιβάλλον, ἡ μητέρα του διδάχτηκε τὴν ἀγάπη στὴν φύση καὶ στὴν ἁπλὴ καὶ λιτὴ χωριάτικη ζωὴ καὶ τὴν φυσιολατρεία αὐτὴ καὶ τὴν ἁπλότητα καὶ λιτότητα, ποὖναι χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ζωῆς καὶ τῆς τέχνης τοῦ ποιητῆ τὰ ἐδίδαξε στὸν Λορέντσο της.

Τὴ μεγαλύτερη ὅμως καὶ βαθύτερη ἐπίδραση στὴ ζωὴ καὶ στὸ ἔργο τοῦ Μαβίλη καὶ στὴν ψυχική του καὶ τὴ διανοητική του ἐξέλιξη εἶχεν ἄλλος ἐπιφανὴς Κερκυραῖος, ὁ Πολυλᾶς. Ὁ Πολυλᾶς εἶναι ὁ ψυχικὸς καὶ πνευματικὸς δάσκαλος τοῦ Μαβίλης «Εἶμαι μαθητὴς τοῦ Πολυλᾶ» εἶπε μὲ ὑπερηφάνεια στὴ Βουλὴ τὸ 1911. Καὶ γι' αὐτό, γιὰ νὰ καταλάβει κανένας καλὰ τὸ ἔργο τοῦ Μαβίλη καὶ τὴν ψυχοσύνθεσή του, πρέπει νὰ μελετήσει βαθιὰ τὸν ἰδιόρρυθμο καὶ δυσεξεχνίαστο ἐκεῖνο σωκρατικὸ φιλόσοφο τῆς Κέρκυρας, τὸν Πολυλᾶ, τὸν ἱδρυτὴ τῆς Κερκυραϊκῆς ἢ Νεοελληνικῆς Σχολῆς στὴν λογοτεχνία μας.

Μόνο ἔτσι μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Μαβίλη, τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ στενὰ ἑνωμένα καὶ ἀλληλένδετα. Ἀπὸ τὸ ἕνα βγαίνει τὸ ἄλλο. Ἡ ζωὴ του εἶναι τὸ ἔργο του καὶ τὸ ἔργο του ἡ ζωὴ του. Σπάνια συμβάδισαν τόσο ταιριαστὰ σὲ ἄνθρωπο σκέψη καὶ δράση, σῶμα καὶ πνεῦμα, θέληση καὶ ἰδέα.

Τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἀφοσίωσή του στὸν Πολυλᾶ, τὴν δείχνει σ' ἕνα σφιχτοδεμένο σονέττο, ἀφιερωμένο στὸν μεγάλο σοφὸ καὶ βαθὺ μεταφραστὴ τοῦ Ὁμήρου στὸ ὁποῖο τελειώνει μὲ τοὺς στίχους:

... κι' ἐκύλα
ἡ φωνὴ σου βροντὴ κι' ἔκαιγε σὰν φλόγα
τοὺς πονηρούς, μα τοὺς καλοὺς εὐλόγα.

Ἀπὸ τὸν Πολυλᾶ πῆρε κυρίως τὴν μεγάλη ἀγάπη πρὸς τὴν ἀληθινὴ λογοτεχνία, πρὸς τὴ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ πρὸς τὴν πατρίδα, κληρονομιὰ ἅγια τοῦ Σολωμοῦ.

Μὲ τὸν Πολυλᾶ εἶχε γνωριστεῖ ἀπὸ μαθητὴς τοῦ Γυμνασίου τὸ 1875, ὅταν ὁ Ῥωμανός, ὁ μεγάλος ἱστορικὸς τῆς μεσαιωνικῆς Ἠπείρου, τὸν εἶχε κάμει μέλος τῆς Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρίας, τὴν ὁποία εἶχε καταστήσει κέντρο τῶν φιλελευθέρων νέων. Ἀλλὰ καὶ τῆς Γερμανίας ἡ ἐπίδραση δὲν ἦταν μικρότερη. Ἐκεῖ σπουδάζοντας στὰ Πανεπιστήμιά της καὶ μελετώντας τὴ φιλολογία τῆς ἀπήντησε τὴν αὐστηρὴ ἰδέα τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἡ ποιητική του διάθεση πῆρε φιλοσοφικὴ ἀπαισιοδοξία, ποὺ δείγματά της ἔχουμε σὲ πολλὰ σονέττα του. Ἡ σκέψη του παλεύει ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ Γερμανικὴ μυστικοπάθεια καὶ τὸ Ἑλληνικὸ φῶς. Ἡ ἐπίμονη μελέτη τῆς ἀρχαίας μας λογοτεχνίας, καθὼς καὶ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας ἀπὸ τὰ πρωτότυπα, γιατὶ γνώριζε πολλὲς γλῶσσες, τὸν ἔκαμαν νὰ νοιώσει τοὺς ρυθμοὺς καὶ τὶς τάσεις τῆς μεγάλης Τέχνης. Ἔτσι, ἀπὸ τέτοιες ἐπιδράσεις, βγῆκε ὁ βαθυστόχαστος τεχνίτης κι' ὁ μεγαλοφάνταστος πατριώτης, ὁ ποιητὴς κι' ὁ πολεμιστής.

Δὲ θὰ σᾶς ἀναλύσω ἐδῶ τὸ ἔργο του, γιατὶ δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος· θὰ ἐξετάσω ἐδῶ τὸν πατριώτη Μαβίλη.

Ἡ ψυχὴ του λαχταράει νὰ μάθει τὰ μυστικὰ τοῦ ἀγνώστου. «Μόνο ὁ πόθος αὐτὸς θὰ μὲ φάει» λέει σ' ἕνα στίχο του, κι' εἶναι ὁ πόθος αὐτὸς ἡ προσπάθεια ποὺ δοκιμάζει ἡ σκέψη τοῦ σοφοῦ γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ ἐπιστητοῦ, εἶναι ἡ πάλη:

τῆς ἀλήθειας μὲ τὸ ψέμμα
τοῦ φωτὸς μὲ τὸ σκοτάδι

(ὅπως ὁ ἴδιος λέγει).

Ἀλλὰ περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὸν φλογίζει ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα.

Μάννα μου Ἑλλάδα τὶ δὲν εἶσαι τώρα
σὰν πρῶτα ὀρθή, ψηλή, στεφανωμένη
μὲ δάφνες; Τὶ δὲν εἶσαι μὲ τὰ δῶρα
τῆς ἀθάνατης Νίκης στολισμένη;
Ἂχ πότε θ' ἄρθη πότε θ' ἄρθη ἡ ὥρα
ν' ἀστράψη πάλι ἡ ὄψη σου ἡ σβυσμένη
καὶ τὴν ἐρημωμένη σου τὴ χώρα
μ' ἐλπίδα νά φωτίσης, ὦ ἀνδρειωμένη;
Πατρίδα μου σηκώσου: Ἂς λάμψη πάλι
στὸν αἰθέρα ψηλὰ τὸ μέτωπό σου...

Ἔτσι ξέσπασε τοῦ ἀγνοῦ του πατριωτισμοῦ ἡ λάβρα σ' ἕνα σονέττο του γραμμένο τὸ 1878.

Σ' ἕνα ἄλλο ποίημά του γεμᾶτο λαχτάρα κί' ἀγάπη πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἥλιο καὶ τὴν ἑλληνικὴ θάλασσα καὶ τὴν ἑλληνικὴ φύση, ἀρχίζει:

Πατρίδα σὰν τὸν ἥλιο σου ἥλιος ἄλλος
δὲν λάμπει.
πῶς εἰς τὸ φῶς σου λαχταροῦν οἱ θάλασσες κι' κάμπυι.

Ἀλλὰ ἡ ἀγάπη τῆς Πατρίδας δὲν εἶναι γιὰ τὸν Μαβίλη ἀφηρημένη ἰδέα, εἶναι πραγματικότητα, εἶναι κάτι ποὺ τὸ ζεῖ.

Ἐλευθεριὰ, γιὰ σένα ζῶ, γιὰ σὲ μόνο παλεύω,
κι' ἂν εἰς τὸν κόσμο δὲν σὲ βρῶ ἄλλου θὰ σὲ γυρεύω.

Γι' αὐτὸν ἡ σκλαβιὰ τῶν ἀδελφῶν του τοῦ ματώνει τὴν καρδιὰ κι' ἔτσι ὁ Μαβίλης σὲ κάθε πόλεμο καὶ σὲ κάθε ἐπανάσταση εἶναι πάντα πρῶτος.

Ἡ ἐπανάσταση τῆς Κρήτης στὰ 1896 τὸν φέρνει ἐθελοντὴ στὰ βουνὰ τῆς ἡρωϊκῆς μεγαλονήσου ποὺ ἀπελπισμένη φώναζε κατὰ τὸν ποιητή:

Ἐλᾶτε νὰ χαρῆτε μὲς στῆς θείας
ἀγκαλιᾶς μου τὸ σφίξιμο ἑνωμένα,
Πρύσφυγες τῆς Ζωῆς, δῶρα ἅγια τρία:
Θάνατο, Ἀθανασία κι' Ἐλευθερία.

Ἐκεῖ τότε πολεμώντας πάνω στὰ βουνὰ τῶν Σφακιῶν ἐμπνέεται τὸ ὡραῖο σονέτο «excelsior» ὅταν ἀνέβαινε τὸ ἀτέλειωτο χαλικόστρωτο Κρητικὸ φαράγγι μὲ τοὺς συντρόφους του ποὺ τοὺς θέριευε ὁ πόθος τοῦ θανάτου μὲ τ' ἁγιασμένα δαφνοστέφανά του».

Τὸ 1897 τον βρίσκει πάλι ἕτοιμο, τὸν τραβάει ἡ Ἤπειρος ποὺ τὰ σκλαβωμένα της βουνὰ τόσες φορὲς τὸν εἶχαν συγκινήσει. Πληγώνεται στὰ Πέντε Πηγάδια, μὰ τὸ αἷμα του ἐκεῖνο δὲν ἔφερε ἀποτέλεσμα.

Τῆς μάννας μας Πατρίδας τ' ἄγιά στήθη
τὰ ξέσκισε τῆς μπόρας τὸ ὄρεπάνι,

μοιρολογοῦσε ὕστερα ἀπὸ τὴ θλιβερὴ ἀποτυχία τοῦ πολέμου ἐκείνου.

Ἀπὸ τότε ζῆ στὴν ἀγαπημένη του Κέρκυρα μ' ἀχώριστη συντροφιὰ λιγοστοὺς μὰ διαλεχτοὺς φίλους, ἀναχωρητὴς τῆς Τέχνης, περιμένοντας τὴν εὐκαιρία νὰ πολεμήσει γιὰ τὴν πατρίδα.

Οἱ πολεμικοὶ παιᾶνες τοῦ 1912 γέμισαν ἀγαλλίαση τὸν πατριδολάτρη ποιητὴ ποὺ πίστευε στὴν ἐκπλήρωση τῆς Μεγάλης Ἰδέας καὶ τὴν ἐθνική ἀποκατάσταση κι ἔτσι κατατάσσεται ὡς λοχαγὸς στὸ σῶμα τοῦ Γαριβάλδη. Στὶς 28 Νοεμβρίου τοῦ 1912, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἡρωϊκὴ μάχη, ἔπεφτε ἐδῶ στὸ Δρίσκο ὁ πολεμόχαρος τῆς πατρίδας βάρδος, μεθυσμένος ἀπὸ τὴν ἄφθαστη χαρὰ ποὺ δοκίμαζε ἡ ψυχή του σὰν εἶδε κάτω τὰ θρυλικὰ Γιάννινα μὲ τὴ χιλιοτραγουδισμένη λίμνη τους. «Περίμενα πολλὲς τιμὲς ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦτο, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὴν τιμὴ νὰ σκοτωθῶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα», ἦταν τὰ τελευταῖα του λόγια καὶ ξεψύχησε. Ὁ Παπᾶ-Φώτης τοῦ σταύρωσε τὰ χέρια καὶ τοὔκλεισε τὰ μάτια καὶ οἱ συντρόφοι του τὸν ἔθαψαν ἐκεῖ κάτω ἀπὸ τὰ δένδρα τῆς ῥούσης γιὰ νἄρχονται οἱ χωριατοπούλες καὶ τὰ τσοπανόπουλα νὰ τὸν σχωρᾶνε, ὅπως ἀπαράλλαχτα πήγαιναν στὸν τάφο τοῦ κλέφτη Γεροδήμου τὰ κλεφτόπουλα καὶ κρεμοῦσαν τ' ἄρματα κ' ἔπλεναν τις λαβωματιὲς τους καὶ σχωρνοῦσαν τὸν πεθαμένο κλέφτη.

Στὸ λιτὸ κι' ἁπλὸ αὐτὸ μνημεῖο, ποὺ μοιάζει τὴν ἁπλῆ ψυχὴ καὶ τὴ λιτὴ τέχνη τοῦ ποιητῆ, δὲ νομίζω καλύτερο ἐπιτύμβιο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἔγραψε ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς στὸν Ἄγγλο Cl. Harris ποὺ σκοτώθηκε στὰ Πέντε Πηγάδια τό 1897.

Χερουβικῆς χαρᾶς χρυσὸς ἀθέρας
Σ' ἐφλόγισε πατῶντας τῆς Ἠπείρου
Τὸ χῶμα . . . . . .

. . . . . .
Καὶ σὲ λόγου σου τότε ἔκαμες τάμα
Νὰ φτάσῃς ὅπου αὐτὸς ξαμόνει
Ποῦναι ποιητὴς καὶ μάρτυρας ἀντάμα.
Τοῦ Ἀπόλλωνα ὄχι ἡ χάρη, ἡ δόξα μόνη
Σούλειπε τοῦ θανάτου — κ' ἕνα βόλι
Σ' ἔστειλε ἥρωα στὸ ἠλύσιο περιβόλι.

Καὶ ὁ ποιητὴς καὶ μάρτυρας ἀντάμα ποὺ πῆγε ἥρωας στό ἠλύσιο περιβόλι, εἶναι ὁ Μαβίλης.

ΧΡΙΣΤΟΣ Ι. ΣΟΥΛΗΣ

ΣΑΤΥΡΙΚΗ ΓΩΝΙΑ

FILIPPO PANANTI

ΠΛΟΥΣΙΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

Κάποιος ποιητής, κατάφερε ἕνα σπάνιο πρᾶγμα:
μὲ τὴ σακκούλα στὴν Πατρίδα του γυρίζει
ἀπὸ λεφτὰ γεμάτη ξέχειλα, τί θαῦμα!
Καὶ τοῦ εἶπε ἕνας ποὺ τὴ ζωή καλὰ γνωρίζει:
—Νὰ φκειάσεις πῶς κατάφερες λεφτὰ στή γῆς;
ἢ κλέφτης εἶσαι, ἢ δὲν εἶσαι ποιητής.

(Ἀπ' τὸ Ἰταλικό) Μεταφρ. Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

ΜΕΣΟΝΥΧΤΙ (1)

Στὸν αδελφὸ μου Σπῦρο

Μὲς στὸ βουβὸ τὸ μεσονύχτι
ποὺ ὁρόσιζε τὴ λαύρα τοῦ Ἀλωνάρη,
χωρὶς ἀγέρι νὰ φυσήξει
ἄνοιξε ἡ πόρτα ὡς ἀπ' ἀνθρώπου χέρι.
Γύρισα κι' εἶδα: μπρός μου
ὁ πεθαμένος ἔστεκε ἀδερφός μου:

Σπῦρο, τοῦ λέω, πῶς ἦλθες; μήπως
τὸ δάκρυο γιὰ νὰ μοῦ γυρέψεις
ποὺ τότε ἀπὸ τὰ μάτια μου δὲν εἶχε στάξει;
Στὸ κόσμο αὐτόν, καλέ μου, ποὺ κι' ὁ ἥλιος λάμπει
πάνου σὲ δικαίους, εἶπα, καὶ σὲ ἀδίκους,
με τοὺς νεκροὺς ἄ! κάλλιο! παρὰ μὲ τοὺς λύκους.

Στριγγόφωνο νυχτόημερα δὲν παύει
τῶν Ἄρπυιων σὰν κα. τότε τὸ τραγοῦδι,
νὰ πλημμυράει τὸν οὐρανό μας·
τὸν οὐρανὸ γαλήνιο ἢ φοβερὸ ποὺ ὑψώθη,
ἀσύγκριτο γιὰ τοὺς αἰῶνες πλάσμα,
τὸ Αἰσχύλειο καὶ τὸ Σοφόκλειον ἄσμα.

Κατάρα ἢ ξόρκι ἂν ἔχεις ἐκεῖ μάθει,
στὴ χώρα τὴν ἀμίλητη τῶν Ἤσκιων,
πές μου το νὰ τὸ πῶ, νὰ διώξω πέρα,
στῶν Ὑπερβόρειων τὰ χιόνια καὶ τοὺς πάγους,
τὸ σκοτεινὸ κι' ἀπάνθρωπο κοπάδι,
ποὺ κάνει τὴν Ἑλλάδα πιὸ φριχτὴ ἀπ' τὸν Ἄδη.

---

(1) Στὶς 26 τοῦ Ὀχτώβρη πέθανε ὁ ποιητὴς Ἄγγελος Σημηριώτης. Δημοσιεύουμε σήμερα τὸ ἀνέκδοτο ποίημά του «Μεσονύχτι», ποὺ γράφτηκε στὴν Ἀθήνα τὸν Ἰούλιο τοῦ 1942, λίγους μῆνες μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Σπύρου, τότε ποὺ ἡ σκλαβιά, ἡ πεῖνα κι' ἡ δυστυχία ποὺ ἔφερε ὁ καταχτητής, ἅπλωναν τὸ μαράζι τους πάνω ἀπ' τὴν Πρωτεύουσα, ποὺ οἱ σειρῆνες καὶ τ' ἀεροπλάνα γέμιζαν μὲ τὸν ἀπαίσιο βόμβο τους τὸν αἴθριο ἀττικὸ οὐρανό. Τὸ ποίημα τοῦτο, ποὺ ξεχειλίζει ἀπὸ τὸν πόνο τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴ συμφορὰ τῶν συναθρώπων του καὶ πάλλεται ἀπὸ πατριωτισμὸ κι' ἀπὸ μῖσος γιὰ τὸν κατακτητή, δὲν μποροῦσε ὡς τώρα νὰ δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας. Τὰ «Ν. Γ.» τὸ δημοσιεύουν σήμερα, γιὰ εὐλαβικὸ μνημόσυνο τοῦ πεθαμένου ποιητή.

«τὰ Ν. Γ.»

Σὰν ἀπ' ὀργὴ θεοῦ σταλμένο
θανατικό, στογγυλοκάθισε ἐδῶ χάμου,
καὶ παίρνει σβάρνα ζωντανὰ κι' ἀνθρώπους·
κοκόρου φώναγμα, γαύγισμα σκύλου
πιὰ δὲν ἀκοῦς· καὶ τὰ φαντάματα «ἶν' ἐκεῖνα
οἱ ἀγαπημένοι σου, ποὺ βόσκει ἡ Πεῖνα:

Μὲ ἄτονα μάτια σὲ κοιτοῦν καὶ πᾶνε
κι ὄψη ἀλλαγμένη τόσο, ὁ νοῦς σου ποὺ ἀμφιβάλλει
ἂν τοὺς παρόμοιασες σωστὰ γιὰ μὴ ἦταν ἄλλοι:
Κι οὐδὲ εἶναι πιὰ δεσμός, ὅσο ἅγιος, νὰ κρατάει·
ἡ μάννα ἐδῶ τὸ σπλάχνο της ἀρνιέται,
στοὺς δρόμους βγαίνει καὶ σειστὴ πάει καὶ πουλιέται.

Αἶσχος, μὰ κι' ἀπὸ τοῦτο πιὸ μεγάλο,
αὐτῶν, ποὺ μὲ τὶς σάρκες μαθημένοι
τῶν ὁμοίων τους νὰ θρέφουνται εἶναι, νὰ πλουτοῦν,
νὰ μὴν ἰδρώνουν·
ληστές, ληστῶν συντρόφοι, ξεγυμνώνουν
πλούσιους, φτωχούς, ἀδιάφοροι καὶ μιξοκλαῖνε,
πὼς τάχ' αὐτοὶ θὰ χαίρουνται καὶ θὰ χορταίνουν,
σὰ νοιώθουν οἱ ἄλλοι (πόγδυσαν) ν' ἀργοπεθαίνουν.

Μαυραγορίτες ὦ! Ταρτοῦφοι! ἀνάθεμά σας!
Γιὰ σᾶς τὴ στήλη τώρ' αὐτὴ τῆς ἀτιμίας ὑψώνω
παντοτεινὸ μνημόσυνό σας νᾶναι!
Ἄ! ποιὸς νὰ τόλεγε λέπρα πὼς εἶχε τόση
ἡ Ἑλλάδα! Ἀπ' τοὺς ὀχτροὺς πιὸ ὀχτροὶ ποὺ μὲ τὴν ἀναπιά τους
μολέψανε ὡς καὶ τ' Ἅγια τῶν Ἁγίων - τὰ παιδιά τους!

Μὰ ἄδολος, πρᾶος καὶ λευκὸς ἐσύ, ἀδελφέ μου,
μηδ' ὡς ὄνειρο πιὰ νὰ μὴν ξανάλθεις ἐδῶ κοίτα!
Δάκρυο ἀντὶς στὸν τάφο σου, ποὺ δὲν τὸν εἶδα,
τοῦ νοῦ μου τὸ χρυσάφι πάρε καὶ τὸ μῦρο.
Καὶ μιὰ καὶ σπλαχνικός ὁ θάνατος σὲ πῆρε,
στὸν κάτω κόσμο εὐτυχισμένος, μὲ τοὺς Ἡσκιουσσῦρε.

Ἀθήνα-Ἰούλιος 1942

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΗΜΗΡΙΩΤΗΣ

ΦΡΙΞΟΥ ΤΖΙΟΒΑ

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ

Ἀπάνω στὸ τραπέζι μου καρτεροῦν ἀνοιχτὰ τὰ «Ἅπαντα» τοῦ Καρυωτάκη. Ἔξω ἡ Ὀκτωβριανὴ βροχὴ ἀτονεῖ καὶ μολις ἀκούεται (οἱ ὑπομονητικὲς σὰν ἄγγελοι βροχὲς ποὺ γράφει ὁ Λαφόργκ ὁ ποιητικὸς καθοδηγητὴς τοῦ Καρυωτάκη). Σκέφτουμαι τὶς χλόες πού θὰ βλαστήσουν σὰ βγεῖ ὁ παράξενος χινοπωρινὸς ἥλιος μὲ τὴ γυναίκεια καλωσύνη του, σκέφτουμαι τὰ κλήματα των ἀμπελιῶν, τὰ χρώματα ποὺ θὰ παιγνιδίζουν στὴ δύση καὶ στὰ γυαλιὰ τῆς γειτονιᾶς καὶ τὴ λεπτότατη ἐκείνη ἀθυμία ποὺ ἔχουν οἱ δρόμοι, οἱ στροφές, τὰ σύρματα τοῦ τηλεφώνου κι' ἀκόμα τὰ παρήγορα βράδυα ὅταν πέφτουν γεμάτα τρυφερὲς φωνὲς καὶ παιδικοὺς ὕπνους...

Ὄχι, οἱ σελίδες τοῦ Καρυωτάκη εἶναι ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο. Ἐδῶ ὑπάρχει τρομερὴ ἔλλειψη ὀξυγόνου, κανένα χάδι γιὰ τὴν εὐαισθησία μας, τίποτα ποὺ νὰ μᾶς στερεώνει τὸ βῆμα, ὄχι γι' ἀγῶνες μὰ— τ' ὀλιγώτερο—γιὰ τὴν ἀνοχὴ τῶν ἡμερῶν μας. Πῶς νὰ ζητήσουμε τὰ παραπάνω ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο ποὺ δὲν κατάφερε νὰ στερεώσει τὸν ἑαυτό του, νὰ τὸν κάνει κινεται ἀνεταμέσαστοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ ἕναν ὀργανισμὸ ἐντελῶς ἀνίκανο νὰ βρεῖ κάποια χαρά; Καὶ τὸ τελευταῖο εἶναι τὸ σκοτεινὸ πεπρωμένο του, ἡ καταδίκη του. Δὲν εἶναι καθόλου περισσότερο δυστυχεῖς αὐτοὶ ποὺ φέρουν μιὰ βαρειὰ προγονικὴ ἀρρώστια. Τὸ παραμορφωμένο σῶμα, ὅταν δὲν πονεῖ, εὔκολα ξεχνιέται, μὰ ἡ ψυχή; Πῶς νὰ σέρνεις τὴ βαρυθυμία της, τὶς πληγὲς της, μέσα σὲ φῶτα, σὲ δράματα νησιῶν γαλάζιων, σὲ ἑαρινὰ δωμάτια πλημμυρισμένα ἀπὸ μουσικὲς κι' ἀρώματα; Ὦ κ ἕνας πονόδοντος εἶναι ἱκανὸς νὰ μᾶς δείξει τὴ βαρύθυμη κι ἀλγεινὴ ἀτμόσφαιρα τῶν πληγωμένων. Τὸ δρᾶμα τοῦ Καρυωτάκη δὲν προέρχονταν ἀπό ἐξωτερικές α τίες· κάποιοι ἀδένες μέσα του τοῦ προξενοῦσαν τὴν ὀδύνη καὶ τὸ μαρασμό:

Ἔχω κάτι σπασμένα φτερὰ
Δὲν ξέρω κάν γιατί μᾶς ἦρθε τὸ καλοκαίρι αὐτό.

«Σὰν δέσμ ἀπο τριαντάφυλλα...»

Ὁ γάλλος γραφολόγος Ζὰν Καρτερὲ βλέποντάς τὴ φωτογραφία τοῦ Καρυωτακη χωρίς νὰ τὸν γνωρίζει, εἶπε: «Μά εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς αὐτοκτόνησε.»

Ἡ αὐτοκτονία τοῦ Καρυωτάκη ἐπηρέασε μιὰ ὁλόκληρη γενιὰ κι' ἔκανε νὰ προσεχτεῖ ἕνα ἔργο ἄγνωστο σχεδὸν μέχρι τοῦ 1928. Ἔχει μιὰ μακρυνὴ συγγένεια (σὰν περίπτωση)μὲ τὸ Γ'καῖτε, ποὺ ἔδωσε συμπυκνωμένο τὸν αἰσθηματικὸ κόσμο τῆς ἐποχῆς του, τὶς εὐδιάθετες ροπές μὲ τὸ ὀξὺ ρωμαντικὸ τους πάθος, στὸ ρομάντζο του «Βέρθερος». Τὴν ἐποχὴ ποὺ κυκλοφόρησε ὁ Βέρθερος, ἕνα πνεῦμα ἄκρατου ρωμαντισμοῦ ἐφορμοῦσε στὴ Γερμανία. Κάθε τι τὸ ἄλογο μὰ ἡρωικὸ εὕρισκε θερμὴν ὑποδοχή. Ἀρκετοὶ νέοι αὐτοκτόνησαν μετὰ τὸ διάβασμα τοῦ βιβλίου. Σκεφτεῖτε μέχρι ποιοῦ σημείου ἕνα ἔργο, ὅταν ἀντανακλᾶ τὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ του ἐπιβάλλεται. Τὰ «Ἐλεγεῖα καὶ Σάτιρες» τοῦ Καρυωτάκη, ἡ αὐτοκτονία του, ἐκφράζοντας ἐντελῶς τὸ πνεῦμα μιᾶς ἐποχῆς ναυαγισμένης, ἐπιβλήθηκε φανερὰ καὶ ὁριστικὰ σὲ τέτοιο σημεῖο, ποὺ χρειάστηκε μιὰ δεκαετία περίπου γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴν ταραχὴ τῆς αὐτοκτονίας του καὶ ἀπὸ τὴ δηλητηριώδη ἀτμόσφαιρα, των «Νηπενθῶν». Χρειάστηκαν ἀρκετὰ χρόνια γιὰ νὰ κατορθώσει τ' αὐτί μαςνὰ συλλάβει καὶ ἤχους ἄλλων ποιητῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρυωτάκη, περισσότερο εὐγενικούς, ἐλεγειακοὺς, μουσικούς, γαλήνιους, καὶ γι' αὐτὸ ἴσως πιὸ πολύτιμους. Κατώρθωσε νὰ συλλάβει τὸν κανονικὸ καὶ φυσιολογικὸ ρυθμὸ τους, τὴν τάξη τους, (τὴν αἰώνια τάξη τοῦ σύμπαντος καὶ τῶν ἐποχῶν, τὸ ρυθμὸ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος καὶ τῶν σφυγμῶν μας). Ὁ Καρυωτά-

κης εἶναι τὸ ἄρρυθμο, τὸ προσωρινό, τὸ χαοτικὸ γεγονὸς ποὺ μᾶς συνταράζει. Οἱ ἄλλοι—ὅταν στέκουν πλάϊ του—μᾶς δίνουν τὴν ἐντύπωση τῆς διάρκειας (μέτρημένη μὲ τὴ ζωὴ μας), τοῦ ὁμαλοῦ. τοῦ περίτεχνου. Εἶναι ἡ ἴδια ἡ ζωὴ μὲ τὰ ὅριά της. Οἱ γαλήνιες ὧρες, οἱ ἐρωτικὲς συγκινήσεις, ἡ φύση, οἱ αὐθόρμητες χαρὲς μετὰ ἀπὸ μιὰ καλὴ πέψη, νὰ τί εἶναι οἱ στίχοι τοῦ Βαρναλῆ, τοῦ Οὐράνη, τοῦ Παπατζώνη, τοῦ Ἄγρα τοῦ Παράσχου, τοῦ Στασινόπουλου, τοῦ Παπανικολάου, ἀκόμα καὶ τῶν νέων, Ἐλύτη, Ἐμμανουὴλ, Ἀντωνίου, Μπάρα, Καββαδία, Ρίτσου, Ρίτας Μπούμη.

Κάθε ταραγμένη ἐποχὴ ζητᾶ τὸν ἥρωα ποὺ ἀσφαλῶς θὰ εἶναι καὶ τὸ θῦμά. Ὑψώθηκε μὲ κραυγὲς διαπόρες ὁ Καρυωτάκης ἀπὸ τοὺς νέους στὸν ποιητικὸ θρόνο ποὺ περίμενε τὸν Πρίγκηπα ποιητή. Ὑψώνεται κάτι στὴν ἐκτίμησή μας ποὺ βάδιζε πρὶν ἀπὸ μᾶς τὸν ἴδιο δρόμο, τὸν δίχως χιλιομετρικὰ σημάδια, καὶ στέκει—ἔστω καὶ μισοδρομίς,—φωτεινό, σὰν ἀστέρι τοῦ βορρᾶ, στόχος καὶ λατρεία. Ἐμεῖς οἱ πιὸ νέοι χρονολογικά, ἀπὸ τοὺς νέους τοῦ Καρυωτάκη, ἔχουμε νὰ ἐξετάσουμε τὸ ποιητικὸ μόνο ἔργο, ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ ἑνὸς διαβήματος ποὺ δὲ βρίκει θέση στὴν ἐποχὴ μας καὶ περισσότερο αὔριο ποὺ τὰ πόδια μας θὰ προχωροῦν πιὸ χαρούμενα, ποὺ τὸ στῆθος μας πρέπει— καὶ θὰ γίνει—νὰ ἀναπνέει διαρκῶς τὸ ὀξυγόνο ἀνοιχτῶν ὁριζόντων. Οἱ νέοι τοῦ Καρυωτάκη πίστεψαν ἕνα ἔργο ποὺ στάθηκε ἀδύνατο νὰ τὸ πλησιάσουν. Λάτρεψαν ἕνα διάβημα ποὺ ἡ ἐφαρμογὴ του τοὺς γέμιζε μυστικὸ τρόμο, γι' αὐτὸ ἔμειναν νὰ κοιτάζουν μὲ δέος τὸν ἀστερισμὸ καὶ μεταξὺ τους μιλῶντας τοῦ ἔδωσαν, ἀπὸ προκατάληψη ἕνα ἐκτυφλωτικὸ φῶς ποὺ δὲν ἔχει.

Γεννήθηκε στὴν Τρίπολη τὸ 1896. Ὁ πατέρας του ἦταν μηχανικός, ἡ μητέρα του ἀπὸ ἀρχοντικὴ οἰκογένεια. Ἦταν παιδί ἀναθρεμμένο αὐστηρά, σωπηλὸ καὶ ντοπιάρικο, δηλ. εἶχε τὰ στοιχεῖα ἑνὸς παιδιοῦ μὴ κανονικοῦ, ἀφοῦ ἡ βάση μιᾶς παιδικῆς φύσεως εἶναι ἡ θορυβώδης σπατάλη φωνῶν καὶ κινήσεων. Ὁ σκυθρωπὸς χαρακτῆρας τὸν ἀκολούθησε σ' ὁλάκαιρο τὸ βίο του μὲ ἐλάχιστα αὐτοτομα φωτεινὰ διαλείμματα γλεντιοῦ καὶ φαρσας:

Τὰ χρόνια ποὺ περάσανε μ' ἀφίσαν
παράξενο παιδάκι γερασμένο

«Τοῦ ἀδελφοῦ μου»

Σπούδαξε νομικὰ καὶ διορίστηκε νομ. ἀρχιακὸς ὑπάλληλος στὴ Σαλονίκη, μετὰ στὴ Σύρα— Ἀθήνα—Ἄρτα—Πάτρα καὶ τέλος στὴ μακρυὰ Πρέβεζα, ὅπου αὐτοκτόνησε στὰ 1928. Ταξίδεψε σὲ Ρουμανία, στὴν Ἰταλία, στὸ Παρισι. Ὁ τόπος ποτὲ δὲν τὸν εὐχαριστοῦσε. Καθόταν σὲ ἀναμμένα κάρβουνα, ἕτοιμος νὰ δραπετεύσει. Οἱ ρίζες του δὲν μποροῦσαν νὰ βροῦν τροφή, ἀκριβῶς γιατὶ δὲν εἶχε σχεδὸν ρίζες στὴ ζωή, δὲν εἶχε ἐσωτερικὸ ἀντρισμὸ νὰ ὑπομένει, τὰ νεῦρα του ἦταν ξεχαρβαλωμένα:

Εἴμαστε κάτι ἀπίστευτες ἀντέννες....
Εἴμαστε κάτι διάχυτες αἰσθήσεις,
χωρὶς ἐλπίδα νά συγκεντρωθοῦμε...

Ὁ Καρυωτάκης δὲν εἶχε ἀκούσει κάποιες βαθειὲς πηγὲς παρηγοριᾶς ποὺ κελαρύζουν μέσα μας, κάποια νερὰ φαρμακευτικὰ ποὺ στάζουν ἀπὸ τὰ πιὸ βαθειὰ σπήλια τῆς ψυχῆς μας καὶ μᾶς δίνουν ἕνα βλέμμα χαρούμενο, μᾶς συνδέουν μὲ τὸ λάλημα τοῦ σπουργιτιοῦ, μὲ τὴ σιωπὴ ἑνὸς θάμνου, μὲ τὸ πέσιμο ἀνατολικῆς βροχῆς στὸ λαιμό μας, μὲ τὰ σύννεφα, τὰ λεύτερα σύννεφα, μὲ τὰ παιδιά, μὲ τοὺς ταπεινοὺς χωρικούς, ἀκόμα κι' ὅταν ταξιδεύεις γιὰ ἕνα παραμεθόριο χωριὸ μὲ βωδαμίξι:

Ρίξε τὸ ὅπλο καὶ σωριάσου πρηνὴς
ὅταν ἀκούσης ἀνθρώπους.

«Ὑποθῆκαι»

Στὴν περίπτωση Καρυωτάκη—σὲ ψυχικὲς ἱστορίες—οἱ ἄνθρωποι δὲν παίζουν πάντα τὸν πρῶτο ρόλο. Τὸ περιβάλλον εἶναι σημαντικὸς καὶ ὑπολογίσιμος παράγοντας, τὶ ὅμως μπορεῖ νὰ πράξει ὅταν χτυπήσει στὸ χαμόγελο, στὰ παιδιάτικα μάτια μας, στ' ἀνοιχτὰ μας φτερὰ πρὸς τὴν ἡλιόφωτη χώρα τοῦ ὀνείρου, πρὸς τοὺς παραμυθένιους κήπους τῆς χαρᾶς; Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς εὐτυχίας μας εἶναι στὴν παλάμη μας σὰν ἕνα πουλάκι,

θέλουμε τὸ θερμαίνουμε, θέλουμε τὸ στ αγγαλίζουμε.

Στο αποχαιρετιστήριο γράμμα πρὸς τοὺς δικούς του, γράφει: «..Πληρώνω για ὅσους, καθὼς ἐγώ, δὲν ἔβλεπαν κανένα ἰδανικὸ στὴ ζωή τους, ἔμειναν πάντα ἔρμαια τῶν δισταγμῶν τους, κι' ἐθεώρησαν τὴν ὕπαρξι τους παιχνίδι χωρὶς οὐσία. Τοὺς βλέπω νὰ ἔρχωνται ὁλόενα περισσότεροι μαζὶ μὲ τοὺς αἰῶνες. Σ αὐτους ἀπευθύνουμαι. Ἀφοῦ ἐδοκίμασα ὅλες τὶς χαρές!! εἶμαι ἕτοιμος τώρα γιὰ ἕνα ἀτιμωτικὸ θάνατο...»

Ἀπὸ τὰ ἑκατὸ, περίπου, ποιήματα ποὺ ἔγραψε ὁ Καρυωτάκης, μόνο τὰ 16, νομίζω πὼς στέκουν σὰν δείγματα γνήσιου ποιητικοῦ λόγου. Αὐτὰ εἶναι: Ἀθήνα, Μόνο, Ὕπνος, Ὑστεροφημία, Φύγε ἡ καρδιά μου νοσταλγεῖ, Οἱ ἀγάπες, Ἕνα ξερὸ δαφνόφυλλο, Παιδικό, Σαν δέσμη ἀπὸ τριαντάφυλλα, Ὠδὴ σ' ἕνα παιδάκι, Αἰσιοδοξία· καὶ τὰ σατιρικά: Ὁ Μιχαλιός, Μικρὴ ἀσυμφωνία εἰς λα μεῖζον, Ἀποστροφή, Στο διοδρομία, Ὑποθῆκαι. Τὰ παραπάνω ποιήματα ἐκτὸς ποὺ φέρουν τὰ τυπικὰ γνωρίσματα τῆς ποιητικῆς οὐσίας καὶ τοῦ ὕφους τοῦ Καρυωτάκη, φέρουν ἐκείνη τὴν ἀόριστη μέθη, τὴν ἀρτιότητα ἑνὸς καλλιτεχνήματος ποὺ δὲν εἶναι ἁπλῶς ζήτημα γραμμῶν, διαστάσεων, ἐξωτερικῆς διακόσμησης, ἀλλὰ ζήτημα ψυχικοῦ βάρους. Ἐδῶ τιποτα τὸ στεγνό, τὸ ἄοσμο, κάτι ποὺ ἔχασε τὴν ἀξία του ἀπὸ τὴ δ αρκῆ φθορὰ τοῦ Καρυωτάκη. Ἡ βαθειὰ ταραχὴ τῆς ὑπαρξεώς του, ἡ νοσηρὴ κατάσταση, τὸ ἀδιέξοδο, τὸ πληγωμένο περπάτημά, οἱ ὀξύτατες κραυγές, πάλιουν, στὰ ποιήματα ποὺ ἀναφέρω, ἕνα εἰσητήριο ποὺ τοὺς ἐπιτρέπουν τὴ διαμονὴ στὸ χῶρο τῆς διαρκοῦς ἀναγνώρισης. Νομίζω πὼς ὁ Καρυωτάκης πρέπει νὰ διαβάζεται μόνο ἀπὸ ἀνθολογίες. Τὰ ἄλλα ποιήματά του εἶναι ἕνας σωρὸς κατασκευασμένων λέξεων ποὺ φέρουν ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῶν στίχων του, μὰ μοιάζουν μὲ τοὺς Γάλλους ἀστοὺς ποὺ ἀγόραζαν τίτλους εὐγενείας. Αὐτὸ συμβαίνει γιατὶ ὁ Καρυωτάκης δὲν εἶχε μεγάλη φλέβα. Κι' ἂν διαρκοῦσε ἡ ζωή του, ἀμφιβάλλω ἂν εἶχε νὰ προσθέσει κάτι στὸν ψυχικό του πλοῦτο ἀφοῦ ὥδευε πρὸς τὴν ἀποσύνθεση. Ἐνῶ οἱ ἄλλοι δέχονται τὴ ζωὴ σα μέγιστο δῶρο, αὐτὸς τη θεωροῦσε ζυγὸ καὶ στὸ τέλος τὸν τίναξε. Ὅταν ἡ ψυχή σου γεμίζει μὲ μῖσος γι τοὺς ἀνθρώπους, μὲ ἀνείπωτη θλίψη καὶ ἀηδία—βαρους ἀνυπολογιστων τόννων, ἢ θὰ καταστρέψεις τὰ γύρω σου, ἢ ἡ ὁρμή σου, τὸ δηλητήριο ποὺ σώριασε ἡ ἀπόγνωση, θὰ στραφεῖ στὶς φλέβες σου, νὰ πυρπολήσει τὸ πᾶν, νὰ σὲ γεμίσει μὲ στύχτη καὶ διαθεση γιὰ ἕναν παντοτεινὸ ὕπνο:

Φύγε, ἡ καρδιά μου νοσταλγεῖ τὴν ἀπει-
[ρη γαλήνη!
Ταράζει καὶ ἡ ἀνάσα σου τὰ μαῦρα τῆς
[Στυγὸς
νερά, ποὺ μὲ πηγαίνουν, ὅπως εἶμαι ναυ-
[αγός,
ἐκεῖ στὸ ἀπόλυτο Μηδέν, στὴν Ἀπεραντωσύνη.

«Φύγε ἡ καρδιά μου νοσταλγεῖ ..»

Στὸν Καρυωτακη δὲν ὑπάρχουν στίχοι θαυμασιοι σὲ ἀποτυχημενα ποιήματα, ὅπως συμβαινει μὲ ἄλλους. Ἢ το ποιημα θὰ εἶναι ὅλο ἐξαίρετο, ἢ δὲ θ' ἀξιζει καθόλου.

Σὲ μερικὰ ποιήματά του ὅταν ἀφήνει τὸ σαρκασμό, τὴν ἀπαισιοδοξια, γινεται τρυφερὸς ὥς τὸ κλάμα Νοιώθεις μιὰ θηλυκιὰ εὐαισθησια να ποτιζει τοὺς στίχους καὶ τὸν ποιητὴ νὰ κατερχεται στοὺς πιὸ τους κύκλους τῆς ζωῆς μας, μὲ τρέμουλο καὶ ἡδυπάθεια—ὁ ἀποστάτης—γιὰ νὰ βρεῖ τοὺς βουλιαγμένους μυθικοὺς Παραδείσους τῶν χρωμάτων, τοῦ ἀρώματος, τῆς ξεγνοιασιᾶς, τῆς παιδικῆς καλωσύνης:

Γλυκὰ νὰ κοιμηθοῦμε σὰν παιδάκια
γλυκά. Καὶ τά κορίτσια τοῦ χωριοῦ μας
ἀγριαπιδιὲς, θὰ στέκουνε τριγύρω
καὶ, σκύβοντας, κρυφὰ θὰ μᾶς μιλοῦνε
γιὰ τὰ χρυσὰ καλύβια, γιὰ τὸν ἥλιο
τῆς κυριακῆς, γιὰ τὶς ὁλάσπρες γάστρες,
γιὰ τὰ καλὰ τὰ χρόνια μας ποὺ πᾶνε.
Τὸ χέρι μας κρατώντας ἡ κυροῦλα,
κι' ὅπως ἀργὰ θὰ κλείνουμε τὰ μάτια,
θὰ μᾶς δηγιέται —ὠχρὴ—σὰν παραμύθι
τὴν πίκρα τῆς ζωῆς. Καὶ τὸ φεγγάρι
θὰ κατεβῇ στὰ πόδια μας λαμπάδα
τὴν ὥρα ποὺ στερνὰ θὰ κοιμηθοῦμε
στὸ πράσινο ἀκρογιάλι τῆς πατρίδας.
Γλυκὰ θὰ κοιμηθοῦμε σὰν παιδακια
ποὺ ὅλη τὴ μέρα ἐκλάψαν κι' ἀποστάσαν.

«Ὕπνος»

Ἐγκαταλείπεται σὲ μιὰν ἁγιότητα—τὸ ἅγιο καὶ τὸ παιδικὸ ἔχουν τὴν ἴδια σύσταση—, καὶ ὅπως ὁ Φραγκίσκος ὁ ἅγιος τῆς Ἀσσίζης ἀνταφωνεῖ «Ἀδερφὲ μου ἄνεμε, ἀδερφὴ μου βροχή», ὁ Καρυωτάκης σὲ τόνο πού δὲ γίνεται ἁπλούστερος καὶ γι' αὐτὸ τόσο ἀγαπητός, τόσο τρυφερὸς καὶ ἀθῶος, στιχουργεῖ:

Τώρα ἡ βραδυὰ
γλυκειὰ ποὺ φτάνει
θὰ μοῦ γλυκάνει
καὶ τὴν καρδιά...

Κλαίοντας θὰ πῶ:
«Ἄστρα μου, ἀστράκια
τ' ἄλλα παιδάκια
θὰ τ' ἀγαπῶ.

Ἂς μὲ χτυποῦν
πάντα κι' ἀκόμα.
Θἄμαι τὸ χῶμα
ποὺ τὸ πατοῦν.

Ἄστρα, καθὼς
ἄστρο καὶ κρῖνο
ἔτσι θὰ γίνω
τώρα καλὸς»

«Παιδικὸ»

Ἄλλοτε πάλι, μπαίνει κατω ἀπὸ τὴν προστατευτικὴ σκέπη τῆς μνήμης ἑνὸς παιδιοῦ. Πόσο εὐθρυπτα στηρίγματα βρίσκει τὸ κολασμένο βάρος του! Καὶ νὰ σκεφτοῦμε πὼς δὲν εἶναι κάτι τὸ χειροπιαστό, ἕνα κεφαλάκι, δυὸ ματάκια παιχνιδιάρικα, λίγα ψευδὰ λόγια, ποὺ ἔγιναν πραγματικὸς σκοπὸς καὶ στήριγμα κάποιων ἔρημων πατεράδων, κάποιων ἀπελπισμένων συγγενῶν. Εἶναι μιὰ ἀνάμνηση γλυκύτατη μὲν, ἀλλὰ ἡ οὐσία της εἶναι τόσο φευγαλέα, σὰν ἕνα φθινοπωρινὸ δειλινὸ ποὺ ἡ λιακάδα του μόλις πάει νὰ μᾶς εὐχαριστήσει κι ἀνυψώνεται γρήγορα στὶς σκεπὲς, σὰν ἡ σταγόνα ἑνὸς ἀρώματος ποὺ τυχαία μᾶς βρίσκει στὸ πέτο ὅταν βγαίνει ὁ δίσκος τῆς ἐκκλησίας:

. . . . . .

Εὐτυχίζω σὲ σένα
τὶς ἐρχόμενες τύχες,
τὴν ἄγνοιά τοῦ κόσμου
τὸ χαμόγελο ποὺ εἶχες,
ὦ ἄγγελε παραστάτη,
ὦ παρήγορο φῶς μου!

«Ὧδὴ σ'Ἕνα παιδάκι»

Μερικὰ του ποιήματα ἀναδίνουν φωνὲς καθαρὲς καὶ συγκινητικὲς, ὅπως τῶν πολὺ μικρῶν παιδιῶν ὅταν τὶς νύχτες πάσχουν ἀπὸ κάτι παραδοξες εὐαισθησιες.

Στοὺς στιχους αὐτοὺς ὁ Καρυωτάκης ξεχνᾶ τὴν πληγὴ του, ξεχνᾶ τὸ Μπωντελαίρ, τὸν Ποε, τὸ Λαφόργκ, ποὺ τόσο βαθειὰ τὸν ἐπηρέασαν καὶ μὲ χαμηλὴ φωνὴ γράφει λόγια ποὺ τόσο γλυκὰ νανουρίζουν τὴν ψυχὴ μας τὴ θρεμμένη μὲ συμβολισμὸ καὶ νεορωμαντισμό:

. . . . . .

Ὅλα ἔπρεπε νὰ γίνουν. Μόνο ἡ νύχτα
δὲν ἔπρεπε γλυκειὰ ἔτσι τώρα νἄναι,
νὰ παίζουνε τ' ἀστέρια ἐκεῖ σά μάτια
καὶ σά νά μοῦ γελᾶνε.

Ἀλλοῦ, ἀφήνει μιὰ κραυγὴ τόσο τρομαγμένη, τόσο φορτωμένη ἄλγος καὶ φρίκη πού, κατὰ τὴ γνώμη μου, ξεπερνᾶ σὲ ἔνταση ὅλες τὶς γνωστες ἐφιαλτικὲς ἢ τρυφερὲς κραυγὲς ποιημάτων. Τὸ Nevermore (ποτὲ πιὰ) τοῦ Ποε, δηλώνει μιὰ δυστυχία, χρονικὰ ἀπομακρυσμένη, ποὺ ἐξελίσσεται σὲ ἀναπόληση καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ χαμηλωμένη σὲ ἔνταση. Ἡ κραυγὴ τοῦ Κόλεριτζ στὸ ποίημα «Κούμπλα Κάν» «Φυλαχτῆτε!». ἐννοεῖ νὰ φυλαχτοῦν οἱ παρευρισκόμενοι ἀπὸ κάποια μαγεία ποὺ ἴσως εἶναι καὶ ποθητὴ σὲ ψυχὲς χορτασμένες ἀπό τὴν καθημερινότητα. «Καλ' νύχτα Μπίλ, καλ' νύχτα Λούϊ, καλ' νύχτα Μέη», τοῦ Ἔλιοτ—πάει κι' αὐτὸ στὶς κραυγὲς—εἶναι ἕνα μουσικὸ εὕρημα μὲ διαστάσεις χώρου (δίνει τὴ διάσταση τοῦ βάθους τῆς νύχτας ὅπως ἀποχαιρετοῦνται κάποιοι). Στὰ νεοελληνικὰ γράμματα δὲ γνωριζω ἄλλη κραυγὴ ποὺ νὰ πλησιάζει σὲ ὀξύτητα τή λέξη τοῦ Καρυωτάκη: Δ υ σ τ υ χ ί α!

Εἶναι μὲ ἀφάνταστη ὑποβλητικότητα τοποθετημένη στὸ τέλος ἑνὸς πενταστίχου καὶ ὄχι μονάχα εἶναι ἀναντικατάστατη, ἀλλὰ σηκώνει ὅλο τὸ ποίημα σ' ἕναν ἐξαιρετικὰ δραματικὸ τόνο:

Ἄνοιξα τὶς ἀραχνιασμένες κάμαρες.
Καμμία ἐλπὶς. Ἀπ' τὸ παράθυρο, τοῦ τελευταίου
εἶδά τὴ σκιά. Κ'ἐφώναξα στριγγά στὴν
«Δυστυχία!»
Ἡ φριχτὴ λέξι μὲ φωτιὰ στὸν οὐρανὸ
ἔγραφη.

Δέντρα τὴ δαχτυλοδειχτοῦν, ἀστέρια τὴν
κοιτοῦνε.
Ἐπιγραφὴ τὴν ἔχουνε τὰ σπίτια κι' εἶναι
τάφοι,
ἀκόμη θά τὴν ἄκουσαν οἱ σκύλοι κι' ἀ-
λυχτοῦνε.
Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀκοῦνε;

Ἡ λέξη αὐτὴ χαρακτηρίζει ὁλάκαιρο τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ἔργο.

Τὰ σατιρικά του εἶναι ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ νομίσματος: ἕνας μορφασμὸς ποὺ φανερώνει πικρία, ἕνας κλαυσίγελως μαχητικὸς ποὺ διαρκῶς βουΐζει στὴν ἀκοή μας· ἐδῶ ἡ ὁρμὴ τῆς ἀπόγνωσης στρέφεται καὶ πρὸς τὰ ἔξω. Ὅταν κανένας φτάνει στὴν ἔσχατη κατάσταση ἀδυναμίας καί λύσσας, ἢ βρίζει ἢ εἰρωνεύεται. Ὁ Καρυωτάκης σαρκάζει.

Ἂν κάποιος δὲ γνωρίζει τὸ δρᾶμα του, τὸ ναυάγιό του, παρεξηγεῖ ἀσφαλῶς τὴν πηγὴ καὶ τὴ σύσταση τῶν σατιρικῶν του. Θὰ τὸν νομίσει γιὰ κανέναν αὐθάδη ποὺ ἀκονίζει, γιὰ διασκέδαση, τὴν καθαρεύουσα, σὲ βάρος τοῦ Κάλβου:

Κράτει λοιπόν, ὦ γέροντα
τὴν ἐπιτύμβιον πλάκα.
τὸ πεπλαιωμένον σου
τραγούδι κράτει. Φύγε,
Παραίτησόν μας.

«Εἰς Ἀνδρέαν Κάλβον»

Ὁ ποιητὴς ποὺ δὲν τραγούδησε ἐλεγειακὰ τὴ γυναῖκα, τὴν τσαλακώνει μ' ἕνα σατιρικὸ σὲ σημεῖο ἀνεπανόρθωτο. Μόνο ἂν λησμονηθεῖ τὸ ποίημα, σοῦ φαίνεται πὼς οἱ γυναῖκες θὰ γίνουν τὰ ἀξιέραστα πλάσματα ποὺ—γλυκὰ ταραγμένοι—θὰ τὶς ἀφήσουν οἱ ἄντρες πάλι νὰ κινοῦν τὰ νήματα τῆς ζωῆς. Εἶναι γραμμένο μὲ μιὰ μπριόζικη ἐξυπνάδα ποὺ στάζει χολὴν καὶ ὄξος:

Ἐκεῖ ἀπειράριθμες παίρνετε πόζες.
Σάντη σελήνη πρὶν ρομαντικές,
ἄϋριο Παναγίες, ὅσο προχτές,
ἀκούοντας τὴ Valencia, σκαμπρόζες.

Ἕνα διάστημα παίζετε τὸ τέρας
μὲ τὰ τέσσερα πόδια κολλητά.
τρέχετε καὶ διαβάζετε μετὰ
τὸν ὁδηγὸ σας «διὰ τὰς μητέρας»
Ὦ, νὰ μποροῦσε ἔτσι κανεὶς νὰ θάλη,
μέγα ρόδο κάποιας ὥρας χρυσῆς,
ἢ νὰ βυθομετρούσατε καὶ σεῖς
μὲ μιὰ φουρκέτα τάδειο σας κεφάλι!
Ἀτίθασσα μέλη, διαφανῆ ροῦχα,
γλοιώδη στόματα ὑποκριτικά,
ἀνυποψίαστα, μηδενικά
πλάσματα καὶ γιαυτὸ προνομιοῦχα...

«Ἀποστροφὴ»

Τὸ ἀρτιώτερο σατιρικό του εἶναι «Ὁ Μιχαλιὸς». Πόσους τέτοιους σὰν τὸ Μιχαλιό, εὐαίσθητους φουκαράδες, κωμικοὺς καὶ ταπεινούς, δὲ συναντοῦμε στὸ δρομο μας! Μήπως ὡρισμένες στιγμές, ἰδίως ὅταν βρισκόμαστε σὲ περιβάλλον ἀταίριαστο μὲ μᾶς, δὲν εἴμαστε κι' ἐμεῖς μιὰ παραλλαγὴ τοῦ Μιχαλιοῦ; Ἄ! πόσο μὲ συγκινεῖ ὁ τύπος τους, αὐτὰ τὰ χαμένα παιδιὰ τῆς Παναγίας, οἱ ἀγαθοὺλήδες... Θἄθελα νὰ τοὺς χωρίσω ἕνα βασίλειο γαλήνης, ἀπομονωμένο, μακρυὰ ἀπὸ τοὺς τυράννους τῆς καθημερινῆς ζωῆς:

Τὸ Μιχαλιὸ τὸν πήρανε στρατιώτη.
Κάμαρωτά ξεκίνησε κι' ὡραῖα
μὲ τὸ Μαρὴ καὶ μὲ τὸν Παναγιώτη.
Δὲν μπόρεσε νὰ μάθη κἀν τὸ «ἐπ' ὤμοι».
Ὅλο ἐμουρμούριζε: «Κὺρ-Δεκανέα,
ἄσε με νὰ γυρίσω στὸ χωριὸ μου»....
Κι' ὁ Μιχαλιὸς ἐπέθανε στρατιώτης.
Τὸν ξεπροβόδισαν κάτι φαντάροι,
μαζὶ τους ὁ Μαρὴς κι' ὁ Παναγιώτης.
Ἀπάνω του σκεπάστηκεν ὁ λάκκος,
μὲ τοῦ ἄφισαν ἀπέξω τὸ ποδάρι.
Ἦταν λίγο μακρὺς ὁ φουκαράκος.

«Ὁ Μιχαλιός»

Ὁ Καβάφης μᾶς δίνει τὸ αἴσθημα τῆς πληρότητας, κάτι ποὺ ὁ Καρυωτάκης σὲ πολὺ λίγα, σ' ἐλάχιστα ποιήματα τ; κατορθώνει. Ὁ Καβάφης προσφέρει—σὲ πλάγιο τρόπο— μὲ τύπους γενικούς, καταστάσεις ποὺ ὅλοι τὶς ζοῦν κι εἶναι τόσο δικὲς του, π.χ. «Ὁ γέρος». Στέκει σχεδὸν πάντα αὐστηρὰ ἀ ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ὸ ς καὶ στὰ προσωπικώτερα αἰσθήματα. Ὁ Καρυωτάκης κραυγάζει, σὰ νὰ θέλει νὰ δείξει στὰ πλήθη μιᾶς πλατείας τὴν πληγὴ του. Πρέπει νὰ εἶναι κανένας ὑψηλὸς ποιητὴς γιὰ νὰ δίνει στὶς κραυγὲς, στὸ προσωπικὸ αἴσθημα, ὅταν τὸ ἐκφράζει ὑ π ο κ ε ι μ ε ν ι κ ὰ (καὶ τὸ ὑποκειμενικὸ εἶναι τὸ πολυτιμώτερο στὴν ποίηση), τὸν λυρικὸ παλμό, τὸ πρωτότυπο χρῶμα, ἐκεῖνο ποὺ δὲν ξανακούστηκε, ἐκεῖνο ποὺ διαρκῶς συγκινεῖ. Ὁ Καρυωτάκης γιὰ τὸ σημερινὸ ἀναγνώστη ποιημάτων, τὰ ἔδωσε σὲ πάρα πολὺ περιορισμένο βαθμό. Γιαὐτὸ «Ὁ Μιχαλιὸς» παρ ὅλη τὴ θεματογραφία, μᾶς

ἀγγίζει βαθειὰ στὸ αἰσθητικὸ σημεῖο, ἀλλὰ καὶ στὸ ἠθικό. Ἡ διπλὴ συγκίνηση, ἐδῶ δὲν μ' ἐνδιαφέρει ἡ ποιητικὴ καθαρότητα, μᾶς γεννᾶ τὴν αἴσθησι τοῦ Θαυμασίου

Ἡ ὀξύτητα τοῦ πόνου του ποὺ ἦταν νομίζω, ψυχοπάθεια (τὸ περισσότερο μέρος της ὀφείλετο σὲ ἐνδοκρινεῖς ἀδένες), βεβαρυμένη (τὸ λιγώτερο) ἀπό περιβάλλον ταπεινωτικό, δὲν τὸν ἄφησε ν' ἀντικρύσει τὴ μάνα φύση, τὴ μεγάλη αὐτὴ παρηγοριὰ τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὶς ἄπειρες ἐναλλαγὲς της, τὴν ἀδιαφορία της πρὸς τὸ ὑποκείμενο ποὺ ἀτσαλώνει τὰ νεῦρα, ποὺ μᾶς χαρίζει ἐκεινους τοὺς χαρούμενους τόνους τῶν χρωμάτων της, γιὰ παράδειγμα, ἐκείνη τὴ βαθειὰ πράσινη αἰσιοδοξια τῶν τοπίων της. Ὑπῆρχε πιό ἰσορροπημένος διανοούμενος ἀπό τόν Ἄξελ Μοὺντ; Ὁ Ἄξελ Μούντ εἶχε δοθεῖ ὁλάκαιρος στὴ φυσιολατρεία καὶ στὴν παρατήρηση τῆς κάθε ζωῆς. Ἀφέθηκε σ' αὐτὴ τὴ μαγικὴ κουνια κι' ὄχι μόνο ἀνακάλυψε τὴ βαθύτερη ὕπαρξὴ του, μὰ χάρισε στόν πολιτισμό μας — κλασσικό πρότυπο ἰσορροπίας διανοητικῆς καὶ ψυχικῆς εὐγένειας τό ἔργο του. Ὁ Καρυωτάκης, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἄγρας, εἶδε τὴ φύση μόνο ἀ σ τ ι κ ά.

μ' ἕνα χορτάρι ἀνάμεσα στὶς πλάκες ὅλες τῆς αὐλῆς,
ποὺ τὸ σαλεύει μοναχὸ ἡ πνοὴ τοῦ Σε[πτεμβρίου.

Οἱ 24 γνωστὲς μεταφράσεις του τραγουδιῶν ξένων ποιητῶν, εἶναι ἐξαιρετικές. Ξεχωρίζω, γιὰ τὴ δύναμη τῆς διατύπωσης, γιὰ τὸ λύγισμα τῶν στροφῶν καὶ τὴν ὅλη τους μουσικότητα τὰ ποιήματα: «Στὸν Francis Jammes» τοῦ Γκερέν, «Οἱ σκιὲς» τῆς Νοάϊγ, «Ἀνθρώπινο! πολὺ ἀνθρώπινο» τοῦ André Spire «Ainsi j' ai dans ma belle pipe...» τοῦ Καρκό, «Μπαλάντα τῶν κυριῶν τοῦ παλαιοῦ καιροῦ» τοῦ Βιγιόν, «Spleen» τοῦ Μπωντελαίρ, «Τώρα ἀνοιξιάτικο» τοῦ Λαΐνε.

Τὸ ὕφος τοῦ Καρυωτάκη πεζολογικό, σὲ τέλεια ἀνταπόκριση ἐρχόμενο μὲ τὴν ἐποχή του, ὅπου ἡ ὕλη ἀντικρύζονταν ὄχι σὰν ἕνα παγίσχυρο μεσογενικῆς προόδου μάρμαρο τελικὸς σκοπὸς-μέτρο ἀξιολόγησης τοῦ ἀτόμου. Γιὰ τοῦτο τὸ ὕφος του θεωρήθηκε μοντέρνο. Τὸ ὕφος καὶ ἡ γλῶσσα του—μίγμα δημοτικῆς καὶ καθαρευουσιας—ἔρχονται σὲ ἀπόλυτη ἁρμονία μὲ τὸ δράμα του, τὸ στεγνό, το ἐφιαλτικό, τὸ ἐρημωμένο ἀπό ποικιλία ἐπισοδίων, καὶ ποὺ τὸ φαντάζουμαι σὰ μιὰ εὐθεία γκρίζα ἀκτὴ ποὺ τελειώνει σ' ἕνα ναυάγιο καραβιοῦ...

ΦΡΙΞΟΣ ΤΖΙΟΒΑΣ

ΠΛΗΞΗ

Μέσ' στοὺς ρεμβώδεις κόσμους σας
σιγονυχτώθηκα
δέντρινα φάσματα τῆς σιωπῆς·
καὶ πέταξε ἡ ψυχὴ μου ἄστρο στ' ἀστέρια
καὶ ξάγρυπνη ἔτσι ἀπόμεινα μιὰ νύχτα ἀκέρηα
ὁλάκερη μιὰ νύχτα προσευχῆς·
Καὶ ξημερώθηκα
μέσ' στοὺς ρεμβώδεις κόσμους σας...

ΘΑΛΕΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ

Ἀπὸ μήνα σὲ μήνα

ΕΝΑΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Τὰ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ἀνέτειλαν στὸν Ἠπειρωτικὸ πνευματικὸ ὁρίζοντα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κατοχῆς καὶ εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ κατορθώσουν νὰ συνεχίσουν ἴσαμε τώρα τὴν ἔκδοσή τους καὶ ἔτσι νὰ αἰσθανθοῦν τὴν ἀνέκφραστη χαρὰ καὶ τὴν πνευματικὴ ἀγαλλίαση καὶ μιᾶς ἄλλης Ἀνατολῆς: τῆς δεύτερης Ἠπειρωτικῆς Λευτεριᾶς. Τὸ τεῦχος αὐτὸ εἰδικὰ ἄρχισε νὰ στριχειοθετεῖται λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή μας, λόγοι ὅμως τεχνικοὶ καὶ νομισματικοὶ ἔχουν συντελέσει ὥστε νὰ καθυστερήσει μέχρι σήμερα ἡ συμπλήρωση καὶ κυκλοφορία του.

Στὰ μάτια τοῦ προσεκτικοῦ μελετητῆ τῆς ὕλης ποῦ δημοσιεύτηκε στὰ τεύχη ποὺ βγῆκαν ἴσαμε τώρα, ἐμφανίζεται ἔκτυπος ὁ βαθύτερος καὶ κεντρικώτερος σκοπὸς τῆς ἔκδοσης τῶν Η. Γ.: Ἐνσυνείδητη τάση καὶ ὑποσυνείδητη πίεση νὰ τονωθεῖ στοὺς δύσκολους καιροὺς τῆς ξενικῆς κατοχῆς καὶ τῆς σκοτεινῆς σκλαβιᾶς ποὺ περάσαμε, τόσο τὸ ἐθνικὸ καὶ πατριωτικὸ ἠπειρωτικὸ αἴσθημα ὅσο κι ἡ ἐθνικὴ ἀντίσταση, ποὺ τόσο πηγαῖα καὶ τὰ δυὸ ἀναβλύζουν ἀπὸ τὶς παληὲς κι' ἔνδοξες σελίδες τῆς φυλετικῆς μας ἱστορίας. Καὶ οἱ καιροὶ ποὺ ζήσαμε ὅλοι μας ἦταν πολὺ δύσκολοι, ἡ βία ποὺ δοκιμάσαμε πολὺ ὠμὴ, ὁ ψυχολογικὸς καταναγκασμὸς τοῦ ξένου ἀφάντασταβαρὺς, ἡ προπαγάνδα του ἐπιστημονικὰ δολερὴ καὶ χωρὶς καμμιὰ ἀνάπαυλα.

Τὰ Η. Γ. γεννήθηκαν μέσα στὴν ἀποπνικτικὴ αὐτὴ ἀτμόσφαιρα. Δὲ στέκει βέβαια στὶς στῆλες αὐτὲς νὰ ὑπογραμμίσουν τὶς δυσκολίες ποὺ συνάντησαν οἱ συντάχτες τους στὸν κοπιαστικό τους δρόμο. Τὰ Η. Γ. ὅμως προχώρησαν στὸ δρόμο τους αὐτὸ σταθερὰ καὶ νικηφόρα, χωρὶς νὰ ἐπιτρέψουν σὲ κανένα, οὔτε καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς Γερμανούς, ποὺ ἐπανειλημμένα τὸ ἐπεδίωξαν, νὰ τὰ χρησιμοποιήσει γιὰ σκοποὺς, ποὺ θὰ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ πατριωτικὸ καὶ λογοτεχνικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο εἶχαν ἐντειχίσει τὴν προσπάθειά τους.

Αὐτὴ εἶναι ἡ σύντομη ἱστορία τους.

Τὰ Ἠπειρωτικὰ Γράμματα ἐφιλοδόξησαν ἀπ' τὴν ἀρχὴ καὶ φιλοδοξοῦν στὸ μέλλον νὰ συγκεντρώσουν στὶς σελίδες τους τὴν Ἠπειρωτικὴ γενικὰ φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ καὶ νὰ βοηθήσουν, μέσα σ' ὁ πλαίσιο τῆς δράσης τους, τὴν προσπάθεια περισυλλογῆς κι' ἐμφάνισης στὸ Πανελλήνιο τοῦ λαογραφικοῦ καὶ ἠθογραφικοῦ Ἠπειρωτικοῦ στοιχείου. Συνεχίζοντας τὴν κατευθυντήριο αὐτὴ γραμμὴ δὲν πρόκειται βέβαια, οὔτε ἐ α θὰ τὸ μποροῦσαν νὰ μὴ παρακολουθήσουν καὶ τὰ νέα λογοτεχνικὰ καὶ πνευματικὰ γενικὰ ρεύματα: Ἡ ἐποχὴ μας

εἶναι γεννήτρια νέων ἰδεολογικῶν ζυμώσεων καὶ περίοδος μεγάλων συγκρούσεων καὶ μεγάλων καταστροφῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες πρόκειται νὰ βγεῖ κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ μέχρι τώρα γνωστά μας.

Τὰ Ἠ. Γ. ὅμως θὰ μείνουν τὸ Ἠπειρωτικὸ Περιοδικὸ ποὺ θὰ ἐπιδιώκει νὰ εἶναι πάντοτε ὁ συγχρονισμένος καθρέφτης τῆς Ἠπειρωτικῆς πνευματικότητας καὶ τῆς Ἠπειρωτικῆς ψυχῆς.

Στοὺς στενότερους κύκλους τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ ὅτι ἀνάμεσα στοὺς ἱδρυτές του ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν καὶ πρῶτοι—πρῶτοι οἱ κ.κ. Λ. Παπαβρανούσης καὶ Δ. Σιωμόπουλος, οἱ ὁποῖοι οὐσιαστικὰ ποτὲ δὲν ἔπαυσαν νὰ εἶναι μέλη τῆς Συντ. Ἐπιτροπῆς τῶν Η. Γ. Λόγοι μόνον σχετιζόμενοι μὲ τὴν ξενικὴ κατοχὴ ἔχουν γίνει ἀφορμὴ ὥστε τὰ ὀνόματά τους ἢ νὰ μὴ ἐμφανισθοῦν μέχρι σήμερα στὴ σχετικὴ θέση τοῦ περιοδικοῦ ἢ νὰ παύσουν νὰ ἐμφανίζωνται γιὰ ὡρισμένο χρονικὸ διάστημα.

Τὰ Ἠ. Γ.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΗΜΗΡΙΩΤΗΣ

Πέθανε ὁ Ἄγγελος Σημηριώτης. Στὶς 26 τοῦ Ὀχτώβρη ἔκλεισε γιὰ πάντα τὰ μάτια ὁ ποιητὴς ποὺ τραγούδησε τοὺς καημοὺς καὶ τὶς χαρὲς τῆς Ἑλλάδας του σὰ νἄταν δικές του χαρὲς καὶ καημοὶ δικοί του. Τὸ ξεσκλάβωμα τῆς Σμύρνης στὰ 1920 ἀντιλάλησε ἀπ' τὶς χορδὲς τῆς λύρας του, στὰ γεμᾶτα ἐνθουσιασμὸ «Τραγούδια τοῦ Λυτρωμοῦ». Τὸ δάκρυ τῶν προσφύγων ποὺ ἔφευγαν ἀπ' τὴν πατρίδα του μὲ τὴν καταστροφὴ τοῦ 1922, ἔγινε λυγμὸς ἀκράτητος στὴ συλλογή του «Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος». Ἔζησε τὰ πικρὰ χρόνια τῆς τελευταίας σκλαβιᾶς μας γιὰ νὰ δεῖ καὶ νὰ τραγουδήσει ἀκόμα μιὰ φορὰ τὸν πόνο τῶν ἀδερφιῶν του ποὺ μαράζωναν κι' ἔσβυναν κάτω ἀπ' τὸ ζυγό, στὸ ποίημά του «Μεσονύχτι», ποὺ δημοσιεύουμε σήμερα. Ἔφτασε ὡς τὰ ἑβδομήντα τρία του χρόνια, καρτερῶντας νὰ δεῖ ξανὰ τὴν Ἑλλάδα του ἐλεύθερη. Κι' ὅταν ἀντιλάλησαν οἱ παιᾶνες τῆς Νίκης, ὅταν ξεδιπλώθηκαν παντοῦ οἱ γαλανόλευκες σημαῖες μας, ὅταν οἱ βάρβαροι ἔφυγαν, «πουλιὰ σκιαγμένα», ἀπ' τὰ χώματά μας, ὁ Ἄγγελος Σημηριώτης ἔγειρε γιὰ πάντα στὴν ἀγκαλιὰ τῆς «μάνας του τῆς γῆς». Ἡ κηδεία του ἔγινε μὲ δημόσια ἔξοδα, κι' ὁ Πρωθυπουργὸς ἀκολούθησε τὴν ἐκφορά. Δὲν ἔζησε γιὰ νὰ πονέσει ἀκόμα μιὰ φορά, βλέποντας τὸν ἐσωτερικὸ σπαραγμὸ τῆς ἀγαπημένης του Ἑλλάδας. Ἔφυγε γαλήνιος, εὐτυχισμένος, ἀκούγοντας, ἀνάμεσα στὰ χίλια μηνύματα ποὺ δεχότανε ἡ ποιητικὴ ψυχή του, τὸ τελευταῖο ἀπ' ὅλα:

«Ἕνα θὰ βρεῖ, καὶ γὼ, στὸ κάλεσμά του,
θὰ σηκωθῶ, καὶ μὲ χαρούμενη ψυχὴ
τὴ γνώριμη θὰ σμίξω μουσική, ποὺ ἤχεῖ
στὸ ξάγναντο τοῦ ἀνύπαρχτου θανάτου

Ν. Σ. Σ.

ΤΕΛΛΟΣ ΑΓΡΑΣ

Ἕναν ἀκόμα χάνουμε, ἀγαπημένο κι' ἐκλεχτό, στὶς κρίσιμες κι' ἱστορικὲς τοῦτες μέρες: τὸν ποιητὴ Τέλλο Ἄγρα.

Ἔκλεισε ἔτσι ἀπάντεχα καὶ ξαφνικὰ τὸ βιβλίο τῆς ζωῆς τοῦ λεπτοῦ ποιητῆ τῶν «Καθημερινῶν».

Ἦταν βαρὺ τὸ πλῆγμα γιὰ μᾶς ἰδιαίτερα τοὺς νέους. Γιατὶ ὁ Τέλλος Ἄγρας στάθηκε ἀληθινὸς φίλος τῶν νέων καὶ πολύτιμος ὁδηγητής.

Κι' εἶναι τὸ χτύπημα διπλὸ γιατὶ τὸν χάνουμε τόσο πρόωρα — στὰ σαράντα πέντε χρόνια του — καὶ τὴ στιγμὴ ποὺ μὲ ὡριμασμένες καὶ σταθερὲς πνευματικὲς δυνάμεις ξεκινοῦσε γιὰ τὴ μεγάλη πνευματικὴ του μάχη. Τί λέω μάχη! Αὐτὸς ὁ ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητος καὶ λεπτὸς δὲν ἔδινε ποτὲ μάχη, ἔστω καὶ μὲ τὴν πέννα. Τὸ ἦθος του ἦταν ὑπόδειγμα ἀνθρώπου πνευματικοῦ καὶ τὸ καλλιτεχνικὸ δημιούργημα ἦταν γι' αὐτὸν «δικαιολογία ζωῆς» (ἴσως ἡ μοναδικὴ) καὶ ἕνα «ἀνώτερο πρᾶγμα». Κι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα —ἔγραφε σ' ἕνα τελευταῖο του σημείωμα — «οἱ σημερινοὶ καιροὶ τὸ θέλουν πρὸ παντὸς λεπτό: πρὸ παντὸς λεπτουργημένο, ἀνάλαφρο—ἀραχνοΰφαντο»

Ἀληθινά, ὅλη ἡ ποίησή του στάθηκε τέτοια: λεπτή. Κάτι σὰν μακρυνὲς μουσικὲς νότες ἀνάλαφρες καὶ διακριτικὲς ποὺ ἀναλύονται ἁπαλὰ σ' ἐρωτικοὺς ὕμνους, σὲ «Νοσταλγίες», σὲ προσφιλεῖς θανάτους.

Ὅλη του ἡ προσωπικότητα κλείνεται στὸ θαυμάσιο ἐκεῖνο ποίημά του: «Ἦταν μὲς στὸν κόσμο» ἕνα παιδί: Ἕνα παιδὶ ἦταν ὁ ποιητὴς ὡς τελευταῖα, ἕνα μεγάλο καὶ ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητο παιδὶ ποὺ στάθηκε ἀδύνατο νὰ διαφύγει τὴν κακία τοῦ κόσμου στοὺς δαιδαλώδεις δρόμους τῆς «Λεύτερης» Ἀθήνας.

Αὐτὸν τὸν λογοτέχνη χάνουμε καὶ σὲ στιγμὲς ποὺ ἡ παρουσία του θὰ μᾶς ἦταν ἐξαιρετικὰ χρήσιμη, ἀναντίρρητα ὠφέλιμη. Ἡ συμβολή του στὴν πρόοδο τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων λογαριάζεται, ἤδη, μεγάλη καὶ σταθερή.

Τὸ ἔργο του — ποιητικό, κριτικὸ καὶ μεταφραστικό—δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὸ σύντομο, ἄλλωστε, τοῦτο σημείωμα· αὐτὸ θὰ γίνει, ἴσως, σύντομα. Ἐδῶ θὰ θέλαμε νὰ ὑπογραμμίσουμε τὸ μέγεθος ποὺ παίρνει ἡ ἀπώλεια ἑνὸς τέτοιου ποιητὴ γιὰ μᾶς τοὺς φίλους τῆς τέχνης του, τοὺς μαθητές του.

Μόνο αὐτό.

Καὶ μ' αὐτὸ μᾶς ἔρχονται στὴ μνήμη οἱ τελευταῖοι στίχοι ἀπὸ τὸ παραπάνω ποίημα του ποὺ στάθηκαν κάπως ἀληθινοί:

Μὲς στοῦ κόσμου τὴν ὀχλαγωγὴ
τί ν' ἀπόγινε τ' ὠχρὸ παιδὶ
δίχως μοναξιὰ καὶ συλλογή,
ὄνειρα, ταξίδια οὔτε σπουδή;

Τὴν ἀπάντηση τὴν ἔδωσε τὸ τραγικὸ του τέλος.

ΝΙΚΟΣ ΛΕΒΕΤΣΟΣ

Σημ. Ὁ Τέλλος Ἄγρας (Εὐάγγελος Ἰωάννου τὸ πραγματικὸ του ὄνομα) γεννήθηκε στὴ Ἀθήνα τὸ 1899. Ἡ καταγωγὴ του εἶναι Ἠπειρωτική. Σπούδασε στὸ Πανεπιστήμιο Νομικὰ καὶ διορίστηκε ὑπάλληλος στὴ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη. Τραυματίστηκε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ «ἀδέσποτη σφαῖρα» καὶ πέθανε σὲ λίγες μέρες στὸ Νοσοκομεῖο, στὰ μέσα τοῦ περασμένου Νοέμβρη.

Ἀπὸ τὰ ἔργα του βγῆκαν σὲ βιβλία: τὰ «Βουκολικὰ καὶ τὰ ἐγκώμια» καὶ οἱ «Καθημερινὲς» ποιήματα, μετάφραση τῶν Στροφῶν τοῦ Μωρεὰς καὶ ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Μωρεάς. Ἀνέκδοτα ἔμειναν τὰ «Νέα ποιήματα», ὅλη ἡ ὑπόλοιπη ποιητική του ἐργασία, μεταφραστικὴ ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο τῶν Γάλλων Συμβολιστῶν καὶ πολυάριθμα ἄρθρα, μελέτες καὶ κριτικὲς ποὺ τόσο ἐκτιμήθηκαν ἀπ' τὴν ὑπεύθυνη Ἑλληνικὴ κριτική.

Ν. Λ.

ΗΡΘΑΝ Τ' ΑΔΕΡΦΙΑ ΜΑΣ!

Στὰ 1937 πέθανε ἕνας μεγάλος φιλη-πειρώτης, ὁ Γάλλος Renè Puaux, διακεκριμμένος συνεργάτης τῆς σπουδαιότερης ἐφημερίδας τοῦ Παρισιοῦ, «Le Temps».

Ὁ δικός μας Περικλῆς Βιζουκίδης, δημοσίευσε στὰ Ἠπ. Χρονικὰ τοῦ 1937 λεπτομερειακὴ νεκρολογία γιὰ τὸν «ἄνθρωπον αὐτὸν τῶν γραμμάτων, τὸν δημοσιογράφον, τὸν λογοτέχνην, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὸν ἐνθουσιώδη λάτρην τοῦ ὡραίου, καὶ ζωηρὸν κι ἀκατάβλητον ἀγωνιστὴν παντὸς καλοῦ ἀγῶνος», ὅπως τὸν χαρακτηρίζει, καὶ προσθέτει ὅτι, τὸν Ρενὲ Πυὼ «δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἰδικόν μας καὶ μάλιστα ἀνενδοιάστως, ὄχι μόνον δι' ὅσα εἶπε καὶ ἔγραψε καὶ ἔπραξεν ὑπὲρ τῆς «δυστυχοῦς Ἠπείρου», ἀλλὰ καὶ δι' ὅσα ὀφείλει εἰς αὐτὸν καθόλου ὁ Ἑλληνισμός, ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ ὁποίου ἐπάλλετο πάντοτε μετὰ νεανικοῦ σφρίγους ἡ εὐγενὴς καὶ ἱπποτικὴ γαλατικὴ του ψυχή».

Ἀλλὰ δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ ἐπαναλάβουμε ὅσα ἐκεῖ γράφει ὁ Π. Βιζουκίδης γιὰ τὴν ὁλόψυχη καὶ συναισθηματικὴ ὑποστήριξη τῶν δικαίων τῆς ἰδιαιτέρας μας Πατρίδας ἀπὸ τὸν Ρενὲ Πυώ. Θὰ ἀναφέρουμε μονάχα τὶς τελευταῖες φράσεις τῆς τελευταίας του ἀνταπόκρισης ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὸ Ἠπειρωτικὸ ζήτημα, γιατὶ εἶναι τόσο ἐπίκαιρες, τόσο ζωντανὲς ποὺ φαίνονται σὰν νὰ γράφτηκαν προχτές:

«Διέτρεξα, γράφει ὁ Ρενὲ Πυώ, ὅλην τὴν χώραν ταύτην (δηλ. τὴν Ἤπειρο), ἣν κοσμοκρατορικὰ ὄνειρα θέλουσι νὰ ἀποσπάσωσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, πρὸς τὴν ὁποίαν ὅμως συνδέουσιν αὐτὴν τὰ πάντα, ἤτοι γλῶσσά τε καὶ παραδόσεις καὶ θρησκεία καὶ ἀνατροφή, ἀλλὰ καὶ αἰώνων πατριωτικὸν μαρτύριον. Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐπιστρέφω εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀφοῦ ἤκουσα τὴν ἱστορίαν τόσων πόνων, ἀφοῦ ἀντελήφθην διὰ τῶν ἰδίων μου ὀφθαλμῶν τὴν θαυμασίαν δύναμιν τοῦ πατριωτισμοῦ, ὃν οὐδὲν ἠδυνήθη ποτὲ ν' ἀπελπίσῃ ἐννοῶ πληρέστατα τὸν υἱὸν ἐκεῖνον, ὅστις τὴν πρωΐαν τῆς παραδόσεως τοῦ Μπιζανίου, τὴν στιγμήν, καθ' ἣν οἱ πρῶτοι εὔζωνοι ἐνεφανίζοντο εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην, ἔτρεξεν εἰς στὸ νεκροταφεῖον καὶ ἐκκενῶν τὸ ὅπλον του ἄνωθεν τοῦ τάφου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅστις τῷ εἶχε κληροδοτήσει τὴν ἐλπίδα τῆς ἀπελευθερώσεως, ἣν ἐκεῖνος ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ πραγματοποιουμένην, ἀνέκραξε·:

— Πατέρα! πατέρα! ἦλθαν οἱ Ἕλληνες!»

Ξέρω καὶ τώρα μερικοὺς ποὺ ἔτρεξαν σὲ κάποια νεκροταφεῖα γιὰ νὰ ψιθυρίσουν, σιγὰ ὅμως κι ὑποβλητικὰ σὲ κάποιους προσφιλεῖς των νεκρούς, ποὺ τόσο λαχταροῦσαν γιὰ τὴ μεγάλη μέρα τῆς ὁριστικῆς μας Λευτεριᾶς:

— Ἦρθαν τ' ἀδέρφια μας!...

Δ. Σ. Σ.

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ

ΑΝΑΧΡΟΝΙΣΜΟΙ

Ἕνας ἄνθρωπος τῆς μεσαίας ἀστικῆς τάξεως ἦρθε τὶς προάλλες στὸ γραφεῖο μου κι ἀφοῦ ἐξασφαλίστηκε, πὼς δὲν εἶναι κανένας «ἀνεπιθύμητος τρίτος» νὰ τὸν ἀκούσει, στρώθηκε σὲ μιὰ πολυθρόνα κι ἄρχισε νὰ ἱστορεῖ τὰ βάσανά του.

— Εἶμαι παντρεμένος, ἄρχισε νὰ μοῦ λέει ὁ συμπαθητικὸς ἄνθρωπος. Παντρεμένος μα καὶ σκληρὰ μετανοιωμένος. Ὄχι γιατὶ δὲ μπορῶ νὰ συνειθίσω στὴ νέα αὐτὴ κατάσταση. Εἶμαι μετανοιωμένος γιὰ τὴ σύντροφο ποὺ διάλεξα. Ἡ γυναῖκα μου δὲν πάει καθόλου στὰ νερὰ μου.

— Μήπως εἶναι ζηλιάρα; τὸν ρώτησα.

— Ὄχι, κύριε. Ποτὲς δὲν τῆς πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλὸ της μιὰ τέτοια ἰδέα. Καὶ πῶς, ἀλήθεια, νὰ τῆς περάσει; Εἶμαι τόσο πιστὸς κι ἀφοσιωμένος σύζυγος... Τὸ κακὸ εἶναι ἄλλο, πολὺ μεγαλύτερο. Ἐγὼ ἤθελα τὸ σπίτι μου νὰ γίνει κιβωτὸς τοῦ Νῶε. Νὰ καρπίσει σ' αὐτὸ ὁ λόγος τοῦ Δημιουργοῦ! «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε...» Κι ὅταν σκέφτομαι, πὼς ἔπεσα ἔξω στοὺς λογαριασμούς μου, μὲ πιάνει κακὴ ἀγανάχτηση.

Κι ὁ ἄνθρωπος, μὲ ζωγραφισμένη τὴν ἀγανάχτηση στὸ πρόσωπο, ἐξακολούθησε:

— Δυὸ χρόνια παντρεμένος, κύριε, κι ἐνῶ θὰ μποροῦσα νὰ ταχταρίζω δυὸ κουνούρια στὴν ἀγκαλιά μου καὶ νὰ βαδίζω γιὰ τὸ τρίτο, ἡ γυναῖκα μου μόλις τελευταῖα κι ὕστερα ἀπὸ παρακλήσεις, πιέσεις δεινὲς κι ἐπεμβάσεις συγγενῶν καὶ φίλων συγκατάνευσε νὰ γίνει μητέρα. —Αἴ, μιὰ φορὰ ποὺ ἔγινε ἡ ἀρχὴ καὶ γεννήθηκε ὁ Ρουβὴν, θάρθει κι ἡ σειρὰ τοῦ Βενιαμίν. Δὲν πρέπει νὰ εἶστε δυσαρεστημένος, τοῦ εἶπα μισοσοβαρὰ μισοασταῖα.

— Τί λέτε, κύριε; Τώρα ἀρχίζουν τὰ μεγάλα βάσανα.

— Ὑπάρχουν λοιπόν, κι ἄλλα βάσανα;

— Ἂν ὑπάρχουν; Καλὰ ποὺ, ἔστω ὕστερ' ἀπὸ χίλια βάσανα, τὸ παιδὶ γεννήθηκε, μὰ γιὰ νὰ ζήσει, καὶ μεγαλώσει, νὰ γίνει γερὸς ἄνθρωπος, πρέπει νὰ τραφεῖ μὲ τὸ γάλα τῆς μάνας του. Κι αὐτὴ δὲ θέλει, μὲ κανένα τρόπο, νὰ τὸ βυζάξει. Δὲ θέλει, λέει, νὰ γίνουνε πλαδαρὲς οἱ σάρκες τοῦ στήθους της καὶ χαλάσει ἔτσι τὸ σολούπι της.

— Νομίζω, ἀγαπητὲ μου φίλε, πὼς οἱ ἐπεμβάσεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, ποὺ φέρανε τὸ μεγαλύτερο ἀποτέλεσμα, τὴ γέννηση, θὰ φέρουνε καὶ τὸ θηλασμό, ποὺ εἶναι ἀσφαλῶς τὸ μικρότερο. Δὲ δοκιμάζετε;

— Τὰ δοκίμασα ὅλα. Ἔφτασα, μάλιστα, στὸ σημεῖο νὰ ἐπικαλεσθῶ καὶ τὰ φῶτα τοῦ γιατροῦ μου, ἐλπίζοντας, πὼς μὲ τὸ κῦρος του θὰ τῆς ἄλλαζε τὰ μυαλὰ καὶ θὰ τὴν ἔφερνε σὲ θεογνωσία. Ὅλα χαμένα. Στάθηκε ἀδύνατο ν' ἀλλάξει γνώμη. Κι ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ ἀναστέναξε βαθειά, πρόσθεσε:

— Καὶ τωρα, ὕστερ' ἀπὸ ὅλα αὐτά, ἀναρωτιέμαι: Μιὰ ποὺ οἱ ξένες τροφὲς — οἱ γιατροὶ τὸ λένε καὶ τὸ διακηρύσσουν—δὲ μποροῦν ν' ἀντικαταστήσουνε τὸ μητρικὸ γάλα, πρέπει νὰ μείνω μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια βλέποντας, μὲ ἀπάθεια, τὸν κίντυνο, ποὺ διατρέχει ἡ ζωὴ κι ὑγεία τοῦ παιδιοῦ μου;

Σκέφτηκα, πὼς δὲν εἶχα ἰδιότητες τραγικοῦ ποιητῆ, γιὰ νὰ διεκτραγωδήσω τὸ δίλημμα τοῦ νέου αὐτοῦ Ἀμλέτου. Καὶ τοῦ εἶπα:

— Καὶ τώρα τὶ θέλετε ἀπὸ μένα φίλε μου;

— Τί θέλω; μοῦ ἀπάντησε μὲ ἀπορία κι ἔκπληξη. Ἁπλούστατά, κύριε, ν' ἀναλάβετε τὴν ὑπόθεσή μου.

Καταλάβατε, λοιπόν; Ὁ ἄνθρωπος ἦρθε στὸ γραφεῖο μου σὰν πελάτης καὶ δὲν ἤθελε ποιητικὴ κάθαρση τῆς τραγωδίας, ποὺ τὸν βασάνιζε. Σὰν πραχτικὸς ἄνθρωπος ἐπιζητοῦσε μιὰ πραχτικὴ λύση. Καὶ τὴν ἔβρισκε — νόμιζε, τουλάχιστο, πὼς τὴν ἔβρισκε—στὴ δικαστικὴ προστασία τῆς γαλούχησης τοῦ παιδιοῦ του.

Ὁμολογῶ, πὼς βρέθηκα σὲ πολὺ δύσκολη θέση ν' ἀπαντήσω στὴν ἀπροσδόκητη ἀξίωση τοῦ πελάτη μου. Ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων ὁ γέρω Πλούταρχος μὲ πρόσταζε: «Δεῖ δὲ αὐτὰς τὰς μητέρας τὰ τέκνα τρέφειν, καὶ τούτοις ὑπέχειν τοὺς μαστούς». Μὰ ἀπὸ τὰ νομοθετικὰ κείμενα ὀρθωνόταν ἀλύγιστη κ' ἀπειλητικὴ ἡ διάταξη: «Ὁ πατὴρ εἶναι ὑπόχρεως κατὰ πρῶτον λόγον εἰς διατροφὴν τοῦ τέκνου του».

Γιὰ νὰ μὴ κακοκαρδίσω τὸν ἀγαθὸ ἄνθρωπο —ἀλήθεια! τὶ ἀγαθὸς νὰ περιμένει ἀπὸ τὸ νόμο ν' ἀντικαταστήσει quod natura omnia animalia docet -τοῦ εἶπα νὰ περάσει τὴν ἄλλη μέρα γιὰ νὰ τοῦ δώσω θετικὴ ἀπάντηση.

***

Ἐκεῖ ποὺ σχεδίαζα τη..γνωμοδότησή μου-ὄχι καὶ τόσο εὐνοϊκὴ γιὰ τὴν ὑπόθεση τοῦ πελάτη μου—κι ἔβλεπα, πὼς ὁ κόπος μου πάει τζάμπα, (στὰ Γιάννινα οἱ νομικὲς συμβουλὲς δίνονται δωρεάν) μ' ἔπιασε ἡ μανία νὰ ἐκδικηθῶ, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ «ἀντιπεπονθότος»: στὴν ἀπροσδόκητη ἀξίωση νὰ δώσω ἀπροσδόκητη ἀπόκριση. Καὶ τὴν ἄλλη μέρα ἔδωσα στὸν πελάτη μου τὴν παρακάτω ἀπάντηση, ποὺ ἔχει ἕνα μεγάλο προσόν: δὲν ἔχει καθόλου νομικὸ περιεχόμενο. Ἔτσι, μπορεῖς νὰ τὴ διαβάσεις καὶ σὺ, ἄμοιρε τῶν νόμων, ἀναγνώστη μου.

Ἔγραφα, λοιπόν:

«Ἄνθρωπὲ μου, μὲ τὴν ἀξίωσή σου φαίνεται, πὼς ἐξακαλουθεῖς νὰ πιστεύεις, πὼς ὁ γάμος εἶναι ὁ βωμὸς, ὅπου ἡ γυναῖκα θυσιάζει τὸ καλύτερο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ της—τὴν ἐλευθερία της καὶ τὴν ὁμορφιά της—γιὰ νὰ δημιουργήσει τὴν οἰκογενειακὴ ἑστία. Ὦ! πόσο ἀνόητος καὶ κάθυστερημένος εἶσαι. Δὲ μπορεῖς νὰ καταλάβεις μερικὰ πράγματα, ποὺ εἶναι πιὰ κοινὸ μυστικὸ γιὰ τὸν κάθε, μὲ συγχρονισμένη ἀντίληψη, ἄνθρωπο. Κι' ἀναγκάζομαι, γι' αὐτό, νὰ σοῦ ἐπαναλάβω χιλιοειπωμένες κοινοτοπίες. Ζητᾶς ἀπὸ τὴ γυναῖκα σου, καλὲ κι' ἀνίδεε ἄνθρωπὲ μου, νὰ ἐκτελέσει ἕνα μέρος τῶν ὑποχρεώσεών της, ποὺ ἀπορρέουνε ἀπὸ τὴ σύμβαση, ποὺ ἔχεις συνάψει μαζί της ἐδῶ καὶ δυὸ χρόνια, δηλαδὴ νὰ σοῦ γεννήσει παιδιὰ καὶ νὰ γίνει ἡ παραμάνα τους. Μα ξεχνᾶς, πὼς οἱ γυναῖκες στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα προορισμὸ ἔχουνε νὰ κερνᾶνε τὸ μέλι κι ὄχι νὰ γονιμοποιοῦνται μὲ τὴ γύρη τους. Μπορεῖ ἡ γονιμοποίηση κάποτες νὰ ἦταν εὐλογημένη ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ νὰ ἀποτελοῦσε τὴ χαρὰ καὶ τὴν περηφάνεια τῆς κάθε παντρεμένης γυναίκας μὰ πιὰ δὲ συμβιβάζεται μὲ τὴ σημερινὴ αἰσθητικὴ τοῦ γυναικείου σώματος. Γιατὶ ἔχει παραμορφωτικὲς συνέπειες. Καὶ τὴν ἐποχή, ποὺ ἀποκαταστήνουμε ἐγχειρητικὰ τὴν αἰσθητικὴ τῶν κρεμασμένων καὶ χαλασμένων μαστῶν, θὰ ἦταν ἔγκλημα νὰ προκαλοῦμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι αἰσθητικὲς ἀνωμαλίες. Ἡ ἀξίωσή σου γιὰ παιδοποιΐα καὶ θηλασμό, ἄνθρωπέ μου, ἀντιβαίνει — γιὰ νὰ ἐκφρασθοῦμε σὲ νομικὴ γλῶσσα, ποὺ, τόσο, φαίνεται, σοῦ ἀρέσει—στὸν κώδηκα τῆς αἰσθητικῆς, ποὺ ἡ σημερινὴ γυναῖκα ὑπολογίζει καὶ σέβεται περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο κώδηκα ἠθικῆς καὶ καθηκοντολογίας.

Μὰ ἂς προχωρήσουμε καὶ λίγο παραπέρα. Αὔριο μεθαύριο διαπιστώνεις μὲ τὰ μάτια σου παράβαση ἀπὸ μέρος τῆς γυναίκας σου τῆς συζυγικῆς της πίστεως. Ἀπίθανον δὲν εἶναι καθόλου μιὰ γυναῖκα σὰν τὴ δική σου, μὲ τὸν ἀπέραντο αἰσθηταμὸ καὶ τὴν τόση φιλαρέσκεια, ποὺ ὅ,τι κάνει τό κάνει γιὰ ν' ἀ-

ρέσει, θὰ φθάσει στὰ «ἔσχατα». Σὲ τέτοια περίπτωση ποιὰ θὰ εἶνε ἡ στάση σου; Σὲ βλέπω ν' ἀφρίζεις, νὰ κοκκινίζεις, τὰ μάτια σου νὰ γουρλώνουνε, νὰ σηκώνονται οἱ τρίχες τοῦ κεφαλιοῦ σου καὶ μὲ τὸ πιστόλι στὸ χέρι νὰ ζητᾶς νὰ φυτέψεις μιὰ σφαῖρα στὸ μέτωπο ἐκείνου, ποὺ ἐπιβουλεύτηκε τὴν τιμή σου. Ἤθελα τότες νὰ ἤμουνα κοντά σου γιὰ νὰ σοῦ πῶ: Καλέ μου φίλε, μοιάζεις μὲ τὸν ἄνθρωπο τῆς παροιμίας, ποὺ ἔφαγε ἕνα βόδι κι ἀπόστασε στὴν οὐρά. Σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς συζυγικῆς σου ζωῆς ἡ γυναῖκα σου, μὲ τὸ ντύσιμό της, τὰ φερσίματά της, τὶς συνήθειες της καὶ τὸν ἰδιαίτερο τρόπο τῆς ζωῆς της, ἔγραψε κάτου ἀπὸ τὰ μάτια σου ἕνα βιβλίο γεμᾶτο ἀπὸ σκάνδαλα. Καμμιὰ φορὰ δὲν βρέθηκες νὰ δυσανασχετήσεις καὶ τώρα ποὺ ἔφτασες στὸν ἐπίλογο, ποὺ δὲν εἶνε παρὰ τὸ ἀναπόφευκτο κάρπισμα μιᾶς τόσο πλούσιας ἀνθοφορίας, κάνεις αὐστηρὴ λογοκρισία καὶ σὰν πουριτανὸς Ἐγγλέζος μὲ μιὰ ψαλλίδα στὸ χέρι βάλθηκες νὰ ψαλλιδίσεις τὶς ἀκόλαστες σελίδες τοῦ βιβλίου. Δὲν ἀεροκοπανάω καθόλου. Πληροφορήθηκα ὅλα τὰ καθέκαστα τῆς ζωῆς σου. Ἔμαθα πώς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀθεράπευτη μανία σου γιὰ παιδιά, σ' ὅλα τ' ἄλλα δείχτηκες ἕνας ἀπόλυτα συγχρονισμένος σύζυγος. Ποτὲς δὲν εἶχες τὴν ἀδιακρισία νὰ ρωτήσεις τὴ γυναῖκα σου ποῦ διαθέτει τ' ἀπογεύματά της καὶ καμμιὰ φορὰ δὲν εἶχες τὴ χωριατιὰ νὰ τὴν συνοδέψεις στὶς συχνὲς ἔξοδές της παρὰ μονάχα, ὅταν ἤσουνα ὑποχρεωμένος ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς ἐθιμοτυπίας νὰ πᾶς μαζί της στὰ φιλικὰ σπίτια, ποὺ σᾶς καλοῦσαν σὲ τσάϊ ἢ σὲ μαστίχα. Μὰ καὶ τότες περιωρίζόσουνα στὸ θεαματικὸ ρόλο: νὰ βλέπεις τὴ γυναῖκα σου νὰ φλερτάρει, νὰ γλυκομιλάει νὰ κρυφοφιλιέται— αὐτό, βέβαια, δὲν τῶβλεπες, μα, μὲ τὴ στοιχειώδικη διορατικότητα, ἔπρεπε νὰ τὸ μαντέψεις — καὶ νὰ σφαγιαζόσουνα καλιάζεται μ' ὅλους τοὺς ἄντρες στὸ χῶρο ποὺ, ἂν γιὰ τὶς κοπέλλες, ὅπως εἰπώθηκε, εἶνε ὁ προθάλαμος τοῦ γαμικοῦ θαλάμου, γιὰ τὶς παντρεμένες εἶνε αὐτὸς ὁ νυφικὸς θάλαμος μὲ... πολλοὺς ἄντρες. Καὶ τώρα, ὕστερ' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἔνοχη ἢ καὶ συγχρονισμένη — δὲν ξέ ω — παθητικὴ στάση σου πηδᾶς ξαφνικὰ στὴν ἐπιθετικὴ ἄμυνα. Κι ἂν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔπαιρνες αὐτὴ τὴ στάση, θὰ ἤσουνα ἕνας καθυστερημένος κι ἀσυγχρόνιστος. Τώρα, μὲ τὰ ξαφνικὰ αὐτὰ πηδήματά σου, δείχνεσαι ὁλότελα γελοῖος.

Αὐτὰ θὰ σοῦ ἔλεγα τότες, μὰ δὲν ξέρω, ἂν στὸν ἐρεθισμό σου ἐπάνου, θὰ ἦταν βολετὸ νὰρθεῖς στὰ λογικά σου. Μὰ τώρα σὲ βλέπω ν' ἀναμετρᾶς κάπως τὰ λόγια μου καὶ σὰν πραχτικὸς ἄνθρωπος, ποὺ εἶσαι, νὰ ζητᾶς μιὰ συμβουλή. Σοῦ τὴ δίνω πρόθυμα. Ἄκου, λοιπόν: Ὁ ἄντρας, ποὺ παντρεύεται σήμερα, δὲν πρέπει νὰ φαντάζεται, πὼς στὸ γάμο θὰ βρεῖ ὅ,τι βρῆκε ὁ πατέρας του στὴ μάνα του ἢ ὁ παπποῦς στὴ γιαγιά του. Μητρότητα, ἐξασφάλιση καὶ συντήρηση παιδιῶν, συζυγικὴ πειθαρχία καὶ περιορισμοὶ τῆς πολυγαμικῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀνήκουνε στὸ παρελθόν. Ὁ γάμος, ποὺ εἶνε ἀποκλειστικὰ μιὰ χημικὴ ἕνωση ἢ καλύτερα ἕνα μηχανικὸ μῖγμα, ἂν ἐξακολουθεῖ νὰ ὀνομάζεται γάμος, εἶνε γιατὶ δὲ βρέθηκε ἀκόμα ὁ κατάλληλος χαρακτηρισμός. Ὅσο γιὰ τὸν ἄντρα, ποὺ φανταζότανε, πρὶν παντρευτεῖ, τὸ ἀντίθετο, πρέπει νὰ τὸ πάρει ἀπ φαση: ἢ νὰ βολευτεῖ — ἂν εἶνε βολικῆς ἰδιοσυγκρασίας — ἢ νὰ χωρίσει. Ἐκεῖνος, ποὺ σκοτώνει, διαλέει τὸ χειρότερο τρόπο. Ἁπλούστατα: κάνει μιὰ ἀνόητη κι ἀνώφελη πράξη».

* * *

Ἔτσι ἀπάντησα στὸν πελάτη μου καὶ νομίζω, πὼς ἡ ἀπάντηση αὐτή, ἂν δὲ βγαίνει ἀπὸ τὸν παράδεισο τῶν νομικῶν ἐννοιῶν, μπορεῖ νὰ τοῦ χαρίσει ὡστόσο τὸν παράδεισο τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς γαλήνης του.

Π. Φ.

Σημ. — Τοῦ τεύχους τούτου ἡ στοιχειοθέτηση καὶ τὸ τύπωμα, γιὰ λόγους τεχνικῶν δυσκολιῶν, συνεχίστηκαν καὶ τελείωσαν τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1944.

Τὰ Ἡ. Γ.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΚΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΔΡΧ. 45